

ČASOPIS
TOWARSTWA
MAĆICY SERBSKEJE

1861.

Redaktor

Jakub Buk.

XIV. Létnik. — III. Zwjazk. 7. 8.

23. 24.

W Budyšinje.

Z nakładem Maćicy Serbskeje.

ČASOPIS
TOWARSTWA
MAĆICY SERBSKEJE
1861.

Redaktor
Jakub Buk.

Hornjołužiska
SERBSKA RYČNICA
na přirunowacym stejišču.

Spisał
Dr. Pfut.

XIV. Lětnik. — III. Zwjazk. 7. 8.

W Budyšinje.
Znakladow Maćicy Serbskeje.

ČASOPIS
TOWARSTWA
MACÍCY SERBSKEJE.

PRĚNI A DRUHI ZEŠIWK
1861.

Z a w o d.

I. Ryč. Čłowska ryč je tón stwar wuraznych zynkow člowječeho hlosu, w kotrymž čłowski duch swoje myслe slyſome čini. Khmanosć k ryčenju, jena čłowskich wosebnosców, je přinaronđeny dar boži: a wše ludy cyleje zemje ryča, dokelž wšitke bójskeho ducha we sebi noša.

Ryče ludow su rozdželne a jara wšelake. Móžno, zo so přirunowacym prócowanjam ryčespyta poradži, so junu za jenej přenjotnej ryču doslědžić, z kotrejež wšitke kaž rěčki z hłowneho žórla wukhadžeu: móžno a k wěrje podobne, hdýž wopomnomy, kak daloko je dobywańska móć čłowskeho ducha w našim stoteku tež na tutym polu wjedženstwa pokročila. Tu khwili pak dyrbimy so hišće z tym zhonjenjom spokojeć, zo ryče we swojej wšelakosći na wěste **pra-ryče** (*ur-sprachen*) abo **ryčne splahi** (*sprachstämme*) wróćno pokazuja, kiž su w běhu časa do naryčow (dialektow) a potom do sotrowskich ryčow zrozstupowale a přez to mnohotu nětko znajomych ryčow wuplodžile. Tudy jeno štyri „praryče“ pomjenujemy, kotrež su za naše zaměry najwažniše.

Prěnje zakhowane počatki člowječeho ryčtworjenja widžimy w tupych korjenjach jeno sylbnych ryčow, kajkež krótkoranišej Asii pola Činjanow atd. knježa. Grammatiski postup pokazuje hižom mongolsko-

tatarska ryčoswójbą w ranišej a połnōcnej Asii. Wjele wyše steja potom sotrowske ryče Semitow wokoło srjedźnjomorja (hebrejska, fœniciska, arabiska atd.), kotrež su do swojich slowow (wosebje do slowjesow) hiżom rjanu grammaticko-logisku wěstosc połožić wjedzale. Najwjetšu dospołnosć pak w ryčnicy a słowniku ma ariska abo indo-europiska ryčoswójba, kotař, přez wulkı džel Asie a nimale cyłu Europu rozšerjena, ryče starych Indow (sanskrit), Persow (zend), Grichow, Romjanow, Litow, Slowjanow, Germanow a Keltow wobsaha. Někotre tych ryčow steja sebi bjez sobu bliže, druhe su mjenje na sebje podobne. [Ze změšenja germaniškich splahow ze starymi Romjanami nastachu we srjedźnjowěku romaniske ludy: Włochojo abo Italianojo, Francowzojo, Španjenjo a Portugal-čenjo. Z Romjanow a Slowjanow wuńdzechu Rumanajo abo Wallachojo (t. j. Włochojo), ze starych Grichow a Slowjanow a druhich wobstawkow nětciši Grichojo abo Nowogrichojo. Keltojo su so ... hać na male powostanki we francowskej Bretagni, w Hornej Šotskej, w Irskej a Wales'kej ... pomału w druhich ludach zehubjeli. — Za trī hłowne narody nowšich časow (slowjanski, germaniski a romaniski) ma slowjanščina domjace mjenia: Slowjan (abo Serb), Něme a Włoch.]

Zastarske ryče stejachu za mnohotu grammaticzkich twórbow a su sebi z džela spodžianjahódne bohastwo na nich wudobyle. Příklady teho poskičeju so nam na semitiskich ryčach, na sanskriće, grichiskim, łacanskim, gothiciskim (ze 4. stoteka po Khryšće) a na starodawnej slowjanščinje. Ludy nowšeho časa pak wšelakosć twórbow, kaž by njewužitna była, bôle a bôle ze swojich ryčow pušćeju; jeno slowjanske ryče chcedźa, kaž so zda, při wšem zetkowanju z nětcišej nawjedźitosću bohastwo zastarskich twórbow tež přichodnje njezmienšene zakhować.

Najbohatše twórby podawa słowjeso, kotrež je zakladne abo hlowne słwo člowskeje ryče, a kotrež so runje tehoodla słowjeso (φήμη, verbum) mjenuje. We přirunantu je malo druhich słowow tak stare, kaž słowjesa su: jeno te maja runu starobu z nimi, kiž běchu pornjo nim nuzne (n. př. μάτης μήτης, mater, ма́ть mać maćeř); najnowšeho pokhoda (aboastača) pak su wěscé naměstniki (pronomina), kotrež přez swoje wobpriječe* a hižom přez swoje sklonjowanje na druhe hrono (abo druhu periodu) nastaca pokázuja. Z cyła pak mőžemy, kaž so nam zda, za wutworjowanje ryče tři hlowne hrone přiwzać: w přenim rozwiwaše so słowjeso (trjebane wěčniki [substantiva] so tehdy hišce njepřeměnjowachu); w druhim počinachu wěčniki rozrostować (semitiske ryče běchu tehdy hižom wosłable a swoju staru plodzeřsku moc zhibile); w třecim přindže nowa plόdnosc na ariske ryče, a cyle nowy štom wutrosce z hinašim liscom. Štó nam powje, kajka ličba lět je w šrej starodawnosci zašla, prjedy hač so naměstnik wěčnikej abo słowjesej přizankny? a prjedy hač so naměstniki potom zaso jako wukóny ze słowjesom zjednočichu! — Wot slowjesow wukhadža někotryžkuli wěčnik abo přidawnik, kiž so na přeni napohlad přenjotny byc zda: n. př. ml-ě-ć — mł-yn, muka; deb-i-ć (decere, zieren, geziemen) — dob-r-y (přir. mok-a-ć: mok-r-y), bonus, derje (za „debrje“, kaž je w starych knihach hišce pisane), bene.

Při mnohich wotkhilowanjach, kotrež we připadnych wěčach jenu ryć grammatisey wot druheje džela, dyrbja so wěste zakladne zakonje jako nuzne we wšitkich ryčach zaso namakać. Tak je na příklad njemόžno, zo by ryć byla, kiž njeby z hlōsnikow a suhlōsnikow so zestajowała, runjež někotre ryče (kaž semitiske)

* Hač-tež-to je naměstnik hnydom nawoprawski naměstnik był? abo što je najprjedy woznamjenjal? Hdy-tež-to su člowjekojo přenja a druhu wosobu wot třećeje rozdželeć počinali?

hlōsnikam na přeni napohlad njejsu runeho prawa poprāle; njemóžno, zo by kotražkuli ryč za slowjesa, kiž su po swojim wobpřiječu teho khmane, „třoch hlownych časow“ njeměla, byrnje so nam zwonkowna twórba za to hišće džiwniša zdała; njemožno, zo by kajkažkuli ryč wobstawkow jednoreje sady (einfach. satz) njerozdělała*, hdy by tež wuraz za to najnjedospołniši był: njemóžno, dokelž je wšudže při ryčtworjenju ta sama płodzeńska móć, tón samy duch skutkował. —

Ryč pak pokazuje so nic jeno jako ryčana, ale tež jako pisana (čiščana). Při zachodnosći wurjeknjeneje myслe začuchu mjenujey hižom zahe tu potrjebu, zo bychu ju přez widome a wostawace znamjenja z dlěšej trajnosću a krutej wobstajnosću wuhotowali. Najstarše pomniki z tamnych časow su ægyptiske hieroglyfy abo wobraznicy, kiž skutki ægyptowskich kralow zawěčneje.

Jako wunamakarjo nawoprawskeho pisma su wot Grichow Fœničenjo mjenowani. Ale twórba pismikow wopokazuje, zo te same z hlowneho sydła zastarskeje mudrosće, z Ægyptowskeje, wukhadžeu; přetož tamne pismiki, kiž so přeměnjowane přez Grichisku do cyleje Evropy rozšerichu, su po swojich zakladnych wobstawkach krótke znamjenja čelných předmjetow. (Tak je A wobročena howjaza hlōwa, △: נָא howjado, ḫaq. z krótka ,a‘.)

W najstarších časach pisachu na skory, na kamjenje a mјedž, pozdžišo na ægyptowski papyrus a na kože, hač bu naposledku płatowa papjera wunamakana. —

Hdyž so ryč wot ludu ryči, mjenuje so žiwa; hdyž pak je so jeno w pismach zakhowala abo so cyle zhubiła, rěka w o t e m r j e t a. K poslednišim słusa — kaž ryče zastarskich Indow, Persow, Grichow, Romjanow atd. — tež starosłowjanščina, na kotruž delka zaso spominimy (III.).

* Móže n. př. podmjet hdy něšto druhe być, hač — po myslí mjenowak?

II. Ryčnica abo grammatika je wučba wo zakonjach, kotrež w ryči knježa*. Wona přepytuje ryč hač do najdrobnišeho, rozkladuje słowa do jich wobstawkow, mjenuje a zestajuje zynki po wěstych pónzawadłach, rjaduje słowa po jich poznamach (poznamjenjenjach) a po jich přeměnjowanjach, a podawa kónčenie prawidła, po kotrychž so jenotliwe słowa do sadow (sätze) a do zwisowaceje ryče zjednoćeju.

Ryčnica je, kaž kóždy sam widzi, po „ryči“ pojmenowana (přirun. „rjec“ — ryč-eč [za: rječ-eč] — ryč — ryčnica^c). Słowo „grammatika“ wukhadža z grichiskeho (*γραμματική* [tēχnē]). Z woprědka pak wobjimaše ŷ *γράμματική* wustojnosć we wšěch džělach tehdomnišeje wučenosće (*γράμματα*); na wjedźenstwo ryče, štož *grammatika nětko je, bu tón wuraz hakle pomalu wobmjezowany*.

Kóžda ryč sebi swoju samsnu ryčnicu žada, dokelž je sebi kóžda swoje wěste zakonje wutworiła. Ryčnica maćeřšinu nam hłubše pónzače tych ryčnych zakonjow wotewrja, po kotrychž so wot młodosće bjez wjedženja złożujemy. Grammatika cuze je ryče nam te njeznajome zakonje pokazuje, po kotrychž so słowa teje ryče, kotrež nam słownik podawa, bjez sobu zjednoćeja.

Wuknenje grammaticy derje wutworjenych ryčow, do kotrychž pódla zastarskich tež slowjanskaслуша, je rozwianju a zwučowanju duchownych mocow wosebnje spomožne. Polóżamy pak sebi wuknenje přez to, hdyž cuzu ryč ze swojej maćeřšinu přirunujemy, přeco za tym hladajo, što je we wobimaj wotkhilne abo přez-jene (n.jpř. mare — morjo, maria — morja, vente — wětře, ὄγγελος ὄγγελε — posoł pósle, κόπ-ι-ω(μι) — kop-am, ζόπτε-τον — kopa-taj, ζόπτο-μεν, ζόπτε-τε — kopa-my, kopa-če [zastarsku: kopa-tie], δύο χεῖρε — dwě rucy, χεῖρες — ruki). Zhromadnje pak maja slowjanske ludy

* Kniha, kiž ryčne zakonje wukladuje, so we wšědnym žiwjenju tež ryčnica mjenuje.

wulku pokhilnosć a khmanosć k zapřjeću euzych ryčow, starych a nětčišich.

J. Lügner
III. Serbska ryč. Serbska ryč ryči so w Hornich a Delnich Łužicach a słuša do słowjanskich narycow. Serbski naród wobeju krajinow, kotrejuž hłownej měsće stej Budyšin (Budissin, Bautzen) a Khočebuz (Cottbus), rěka sebi Serbjo (Serbowje, Serbja), dł. Serske abo Sarske (za: Serb-ske, Sarb-ske); druzы mjenuja jón Wenden, Venedij, Vindi, Sorabi, Serbi, Σπόροι atd. Stare sasko-pruske mjezy dželachu splahaj hornjo- a delnjołužiskich Serbow; z lětom 1815 pak připadže wulki džel Hornjołužičanow pruskej krónje. W saskim kralestwje liči so tu khwilu 53,829 Serbow, w pruskim 39,276 hornjołužiskich a 76,528 delnjołužiskich: z cyla 115,804; hornjołužiskich we woběmaj kralestwomaj je potajkim 93,105: a ličba wšeh Serbow do hromady wunoša 169,633 abo kulojče 170,000 [„Łužičan“ 1860 č. 6 str. 91, 92 a 1861 č. 1 str. 13, 14]. Serbjo bydla w 739 sydliščach (wsach a někotrych městach). Po wěruwuznaću słušeja k evangelsko-lutherskej cyrkwi (w Prusach k unii); objez sasko-pruskimi Hornjołužičanami je 12,000 podjanskich křesčanow. Serbski předuje so w 95 cyrkwjach wot 114 fararjow (a kapłanow); wučernjow stej 200 z 220 wučerjemi. Serbski kraj wobjima 70 štyrihranskich mil.

Něhdy je serbska ryč wjèle dale klinčala. Při kóncu pjateho stoteka dosahaše serbski naród wot Wódry a Bobra přez Łobjo hač do Sale, do derinskeho lěsa, k fichtelskim a rudnym horam; wón potajkim tehdy wobsahaše wulki džel Slezyskeje, cyłe Hornje a Delnje Łužicy, cylu staru Sasku hač do blízkosće Harca, nimale cyłe ernestinsko-saske krajowstwo a susodne strony. Tudy knježachu tři hłowne ludy, kiž so Łužičenjo, Milčenjo a Serbjo mjenowachu: Łužičenjo w Delnich Łužicach, wokoło Wódry a hač do Barlina; Milčenjo w Hornich Łužicach a wulkim dželu Mišniskeje;

Serbjo (salisey Serbjo) na lěwym brjohu Łobja a při Sali, wokoło Lipska, Starohrodu atd.*. Ale tež dale k połnocy, po woběmaj bokomaj Łobja hač dele do Holsteina, rozprěšcerachu so młodne halozy serbskeho naroda. Wšitke te serbske splahi pak wot Wódry hač přez Łobjo so z mjenom połobskich Słowjanow wobjmaju a džela so to třoch hlownych ludow: do Wjeletow (wokoło Wódry) w Pomorskej a wulkim dželu Branibórskoje, do Bódricot (wokoło Łobja) w Hannoverskej, Mecklenburgu a Holsteinie, a do Serbow, wot kotrychž jeno Milčenjo a Łužičenjo (łuzicy Serbjo) swoju narodnosć zakhowachu. Wot dwanateho stoteka mjenujcy so z mocu na to dželaše, zo by so serbska ryč zhubiła, a serbske splahi so pomału zněmčichu; najposlednja běše (we 18. stoteku) drje-wjanska naryč lüneburgskich abo limborskich Serbow. [Přirun. „Slowanské starožitnosti, sepsal Paweł Josef Šafařík“ (w Prazy), abo: „Paul Joseph Schafariks slawische Alterthümer, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, herausgegeben von Heinrich Wuttke“ (Leipzig 1844); „Powjesť wo serbskich kralach“, wot K. A. Jenča, w časopisu towarzstwa Maćicy Serbskeje 1849—1850 str. 16; „Stawizny serbskeje ryče a narodnosće“, wot K. A. Jenča, tam 1849—1850 str. 61 a 117, 1851—1852 str. 49, 1853—1854 str. 76.] —

Zo bychmy pak čím dospolnišo pónzali, kajka naša serbština je, dyrbimy sebi sobu na zbytne slowjanske ryče pohladać.

W šerej starodawności — wo kotrejž žane pjero njepowjeta, a do kotrejež tola džiwopolna mōc našeho ducha dosaha: snadž tehdy, jako serbscy wótejo hišće

* Podnijeno Łužičanow je nětko na Milčanow sobu přenjesene (Hornjo- a Delnjołužičenjo): tola mjenuje milčanski lud delnjolužisku ryč druhdy hišće „łuzisku“ (swoju pak „serbsku“); tež praji so: „Łužicach“. Serbjo na lěwym brjohu Łobja žaneho podmjena nimaju; k rozdželenju smy jim salisey Serbjo narjekli.

pod miłym njebjom połodnišeje Asie přebywachu — běše jeno jen a słowjanska ryč, hižom samostatna džowka ariskeje mačerje, wot kotrejež wšitke indo-europiske džowki wukhadžeju. Hdy pak a kak dołhi je tón čas był, w kotrymž ariska mać sama knježeše? Abo zaso kak dołho prjedy je ariska mać ze semitiskej sotru a druhimi, bjez kotrymiž nimale žanych přiwuznych čahow wjaey njewidžimy, zjednočena byé dyrbjała? Stawiznowskeje (abo historiskeje) wotmłowy nam nichtó njeda; naš duch pak póznawa, zo je so tak mělo, a čehodla je tak bylo. Jako so mjenujcy ludžo přisporjachu a do dalších stronow rozprěsčerachu, poča so pod zaplěwom (einfluss) nowych krajow pornjo jich zwonkownosći (twarej a barbje) tež jich ryč přeměnjeć: wona so rozejdže do naryčow a podryčow, kotrež so w běhu časa samostatne scinichu a potom zaso dale tworjachu, hač naposledk te ryčoswójby wustupichu, kiž su nam nětko jako najstarše znajome (ariska, semitska atd.).

Hdyž prawótcojo Słowjanow přenjotne wuzke sydlíča wopušcowachu, dyrbješe jich ariska naryč — kiž běše so bjez tym hižom k samostatnej ryči pozběhnyla — zaso wšelake přemény přeběhować, kotrež čim bóle přibywachu, čim bóle so Slowjenjo rozmniožachu.

Słowjanske naryče stawiznowskeho časa steja sebi z džela bliže, z džela su mjene jena na druhu podobne. Hdyž je jako džowki tamneje předstawiznowskeje słowjanščiny wobhladujemy, rěkamy jim naryče; hdyž pak na jich něčišu samostatnosć a rozdžellosć džiwamy, mjenujemy je ryče. Rozdžele słowjanskich (na)ryčow su nic jeno grammatische, ale počahuja so tež na słownik.

Po wěstych póznawadłach pak, na kotrež je Čech Dobrowský najprěni pokazał, rozkladuje so zhromadna słowjanščina do dweju hlowneju wotnohow abo rjadownjow: *a.* do južno-ranišeje a *b.* do wječorneje. [Přirun. rozdžel we słowach *a.* zemia zemla (ze

zasunjenym ,l⁴) — *b. zemja*; *крыло* крыло — křidlo (ze zasunjenym ,d⁴), *вемъ* — w jedł (wot ,wjeduć, ze zakhowanym korjeńskim ,d⁴), *мочть* móc — móc, *птица* ptica — pt - ak.]

Při swojim wobhladowaniu póndžeme tu samu drohu, kotruž su něhdy wšě ludy čahale: wot ranja k wječoru.

Slowjenjo połodnišo-ranišich stronow Europy su Rus, Bołhař a Ilir. Do Ilirów liči so južny Serb (Pp6), Khorwat a Słowjenc. Slowjency rěkaju wobydlerjo Štyskeje (Steiermarki), z kotrymiž tudy tež Krajincow a Korutancow zjednočamy. Južni Serbjo, z Khorwatami tón samy lud, so jeno přez wěruwuznače wot poslednišich rozdžěleja: tamni slušeju k prawosławnej abo ruskej, Kherwaći (a Slowjency) k podjanskej cyrkwi. — Zastupnicy wječorneho slowjanstwa su Polak, Čech a Južiski Serb. Polacy a Česi pónzawajú so k podjanskej wěrje: tola je bjez Polakami a bjez českimi wobydlerjemi Hornjeje Wuheřskeje tež wjele přiwisowarjow reformowaneje a lutherskeje cyrkwe; na Serbow smy hižom prjedy spomnili (str. 8). — — Stož ludnosć slowjanskich krajow nastupa, dha liči so w južnoranišej rjadowni 52 millionow Rusow, 7 mill. Bolharjow a na 5 mill. Ilirów, we wječornej něšto přez 10 mill. Polakow, nimale 7 mill. Čechow a (kaž hižom prajachmy) 170,000 Južiskich Serbow. Slowjanow je potajkim wjacy hač 80,000,000.

Přispomjenje. Něhdy sebi wšě slowjanske ludy Serbjo abo Slowjenjo rěkachu (str. 4); nětko so nimale wšitke z wěstymi podmjenami mjenuja, kaž Polak, Čech atd. Tamnej hłownej abo zhromadnej pomjenowani stej jako podmjenje zawostało splaham južnych (abo dunajskich) a polných (abo Južiskich) Serbow, južnych Sławoncow, štyskich Słowjencow a hornjo-wuheřskich Słowakow. Sto nětčiše powšitkomne mjeno Slowjan poznamjenja, njeje hač dotal wuslědzene; runje tak su wšě druhe pojmenowania njejasnego pokhoda.

Južnoraniša słowjanščina wobjima tři hlowne naryče: rusku, bołhařsku a ilirsku, kotrež so južnoranišo-słowjanske ryče mjenuja. Runje tak poskića wječorna rjadownja tři hlowne naryče: pôlsku, česku a serbsku, kiž wječorno-słowjanske rěkaju.

Tute ryče rozběhuja zaso do drobnišich hałožkow. Ruščina dželi so do třoch naryčow: do wulkoo-, mało- a bělo-ruskeje. Bołhařski jazyk rozpaduje po času do staro- a nowo-bołhařskeho. Ilirščina pokazuje tři naryče: ilirsku we wužšim zmyslu [abo serbsku], khorwátsku a słowjensku (slowjensko-krajinsku). Starobolhařski jazyk mjenuje so tež starosłowjanski, cyrilski abo cyrkwiński, dokelž su najstarše słowjanske knihy we nim pisane: swjate čéenja a psaltař, wot Cyrila* w druhéj polojej džewjateho stoteka po Khryšće přeložene, kajkež so w ruskej cyrkwi hišće dženšniši džeň nałożenju. — Pôlščina njeje žanych naryčow wutworila: tola knježa we njej po rozdželných krajinach wěste wotrody abo wšelakosće. Ryč zadnjö-pomorskich Kašubow (5,000) džerži so za wurostk z pôlskeje.. Češčina, kotraž najwjetšu přiwuznosć ze starosłowjanskej pokazuje, dželi so do dweju naryčow: do českaje we wužšim zmyslu (w Čechach, na Morawje a we Slezyskej), a do słowwaskeje (kotruž słowjanczy wobydlerjo połnocneje Wuheřskeje ryča); jeju rozdžele su jara snadne.. Serbščina ma dwě naryći: milčanskua a lužiskua abo, kaž so nětko praji, hornjo- a delnjołužiskua. Hornjołužiski ryči so w Sasach we wulkim dželu wokresa budyskeje krajskeje direkcie a w někotrych mišnickich wsach, w Prusach we wojerowskim wokrjesu a w džélach rotenbórskeho a zhorjelskeho; delnjołužiski we hródkowskim, kalawskim, khebuskim a žarowskim wokrjesu. Rozdželnosć teju

* Na Cyrila pozdžišo zaso spomnimy.

naryčow je tak wulka, zo sebi Hornjo- a Delnjołužičan z njemałej prócu rozymitaj. Prěniša českéj ryči najbliże steji*, delnjołužiska pólskej; we hlōsnistwje (vokalismje) pak poskića so spodźiwna prezjeność z ruskej.. Wot naryčow zněmčenyeh Połobjanow je jeno drjewjanska znajoma, kotrejež powostanki namakaš w knižcy „Die sprachlichen Denkmäler der Drevjaner und Glinjaner Elbslaven im Lüneburger Wendlande, von A. Hilferding, aus dem Russischen von J. E. Schmaler“ (w Budyšinie 1857). — Cheemy-li wječornosłowjanske ryče tudy hišće wšě bjez sobu přirunać, dha móžemy kašubsku, połobsku, Łužisku a milčansku jako překhodne skhodženki wot pól-skeje k českéj poznamjenić.

Naryče pokazuja nam z wjetša zaso podryče a ryčne wotrody. Wot wulkoruskeje naryče wotkhadža n. p. nowgoródska podryč, wot maloruskeje galicisko-ruska, wot ilirskeje dalmatska, wot słowjenskeje krajinska. Slezyske a morawske wurjekowanje rozdžěla so wjacy abo mjenje wot českého; bjez Słowakami knježa wjacore podryče. Serbščina ma jenu podryč, naměznu [kotraž, na wukonech Hornich Łužicow (wokoło Mužakowa) ryčana, wot hornjołužiskeje k dělnjołužiskej přewjeduje], a wyše teho někotre wotrody: južnoraniši abo lubijski (wokoło Lubija), budyški (wokoło Budyšina), hɔłanski (w holi) a wječorny abo kamjenski (wokoło Kamjencea), tež podjanski mjenowany (bjez kotrymiž holanski móhl-rjec překhod wot budyskeho ke kamjenskemu čini); w delnjołužiskej serbsčinje so wosebje błótowski wotrod wuznamjenja (Błota, der Spreewald). Podłożk za pisnu ryč bjerje so z wurjekowanja, kajkež so wokoło Budyšina a w Delanach wokoło Khoćebuza słyši: při čimž wustojniši Serbjo z dobom na słowjanske na-

* Tehodla čěščinu najložo nauknjemy, kotraž nam dobo bohaty poklad nowšich wurazow podawa, kiž so nimale njepřeměnjene tež za našu serbščinu hodža.

ryče džiwaja. (Přez slowjanščinu čahnu so, kaž přez kóždu žiwu ryč, hišće wšelake snadniše wotkhilowanja; ale jich dospołne zhromadženje by njemóžne bylo a njéby tež nawoprawskeho dobytka dawalo.) —

Pisali su Slowjenjo zwoprědka z runami (přir. delka, štož mnich Chrabr powjeda). Nawoprawske pismo přiwzachu dobo z křesčanstwom pak wot Griechow, pak wot Romjanow, za tym hač k ranišej (griechiskej) abo k wječornej cyrkwi přistupichu. Ale ani grichiske ani laćanske pismiki njedosahachu k wućišćenju slowjanskich zynkow; tehodla dyrbjachu so srđki pytać, kak by so temu njedostatkej wotpomhało. Najjednoriši pué, wosebje při započatku narodneho pismowstwa, běše tón, zo so za te zynki, za kotrež cuza ryč žanych znamjenjow njepodawaše, cyle nowe pismiki wunamakachu: a tón srđk je zestajeř cyrilicy abo cyrilskeho alfabetá woprawdže nałożił. Pola wječornych Slowjanow pak nichtó teho puća njenastupi. Tudy sebi zwoprědka kóždy pomhaše, kaž so jemu hodžeše, tak zo druhdy jedyn laćanski pismik dwaj abo tři rozdžělne slowjanske zynki woznamjenješe (přir. pomniki staročeského pismowstwa); to pak bě dospołna njedospołnosć a lědy někajki započatk kajkehožkuli prawopisa. Pozdžišo zapadžechu na tu mysl, zo móhle so zbytne (njelaćanske) zynki přez z jedno ówanje pismikow wućišćować (přir. pôlski, stary serbski, stary česki a wosebje stary ilirski prawopis); ale to bě wopačne počinanje, dokelž jednoremu zynkej tež jednore znamjo sluša. Naš stotek hakle dyrbješe tu hlowne polěpšenje přinjesć. Česa wutworichu wokolo 1830 z pomocu rozeznawaceje abo diakritiskeje kłački (ż) tři móhl-rjec nowe pismiki: ,ž, š, č' (= z, w, y), kotymž so hišće ,ř' přida, a postajichu sebi tak na tych zakladač, kiž w Čechach hižom wot Husowych časow płača, nowy a jednory prawopis. Českemu prawopisej so bórzy Ilirojo přizanknychu, kotriž, za swoju naryč žaneho ,ř' njetrjebajo, sebi z pomocu čarki (ž) druhi jim nuzny

pismik wudobychu (kajkiž Polacy hižom mějachu): „ć (= grichisko-ilirsk. h). Z tymile pismikami so nawiedzići młodži Serbjo hižom do lěta 1840 spřečelichu, a tak wustupi we Łužicach nowy prawopis, po analogii abo składze česko-ilirskeho zestajany a tehodla tež analogiski abo składny mjenowany. Ilirski prawopis nałožuje jednore znamjenja za wše južnoslowjanske zynki; česki a serbski stajataj we wěstych padach rozeznawace kłački abo čarki (n. př. ,n‘ — ,ň, ň‘): a wyše teho ma serbščina hišće tri jednore zynki (dwaj porědkę a jedyn jara trjebany), za kotrež so jednore znamjo wutworić njehodžeše: ,dz, dž‘ a ,dž‘. (Polakam je česko-ilirski prawopis hač na małe pospytki cuzy wostał.) — *

Štož ma něšto přeciwo porjedženju serbskeho prawopisa, tón prašeji Němcow, hač woni hišće tak pišu, kaž za Luthera, a popřej potom serbskemu ludej to samo, štož je wšitkim druhim narodam dowolene. „Ale němske pismiki budžichu so tola zakhować móhle!“ Němske abo šwabachske pismiki ničo druhe njejsu, hač wuróžkowane laćanske (přir. ,a a, b b, c c‘ atd.). Nětčiši serbski prawopis jich njenaložuje, z džela dokelž so někotre wot nich čarkowanju přeciwigja, a wosebje dokelž je kulojta twórba laćanskich rjeniša a wočkej spodobniša. Němcy sami so přeciwo swojim pismikam wuprajeju, kaž nam wulká ličba tych knihow swědči, kiž su laćanski čišcane. — „Ale nowy prawopis je ēežki!“ Nie ēežši hač stary, wjele skerje pak lōžši, dokelž na wěstych a jednorych zakonjach wotpočuje. Zlě, zo dyrbimy jo prajić, zamjelčeć pak jo njemóżemy, zo tón a tamny, kiž chce wučeř a wodžeř serbskeho ludu rěkać, ani stareho ani noweho prawopisa njeznaje. Němski snadž wón derje ryči a piše, a grammatiki zastarskich ryčow jemu cuze njejsu: štož so nam woboje wuley spodoba; ale serbski wón ryči ·pornjo njewučenemu burej, wot serbskeho pišanja pak rozymí štož slepy wot barby! Što jeno by nawjedžity Němc prajił, hdy byšće wy, nawjedžity

muž, po wašnju njezdželanych němskich burow z nim ryčeli a po jich wuprajenju pisali? Přetož Němey su na to zwučení, zo so kóždy wyše stejacy tež při ryčenju a pisanju wuznamjenja. Fiat applicatio! — „Ale štò dha je Serbow hdy serbski wučil?“ Njejsu-li wam wučene serbske towarstwa witanu składnosć dawale, dha je tola Seilerjowa serbska grammatika kóždemu hižom 30 lèt wotewrjena, a „nowy“ prawopis je tež hižom po serbskim kraju dosć rozšérjeny. Štóž pak někajku wěc njerozimi, tón jeje njeħań, ale wukni ju, byrnje wot młódšeho bylo: a chce-li měć błyšaty příklad, dha dopomí so na to, zo je Karl Wulki hakle we wysokej starobje pišać započał. Naše rozhladne a derjeměnjlace knježeřstwo ze wšěmi mocami na to džěla, zo by ani najsadniši wobydleř našeho kraja bjez nuzneje powšitkomneje nawjedžitosće njewostał. Hdyž pak so w serbskich wučeřnjach po krajnym zakonju při wěstych předmjetach serbska ryč naložuje, a hdyž so w Budyšinje na gymnasiu a w seminaromaj rozpokazowanje tež w serbskéj ryči poskića: dha z džakom a wutrobnym wjeselom wuznawamy, zo su te časy nimo, hdžež bě za Serba wšitko dobre dosć. Duž pak dobo tež wótře a jasne prajimy: Komuž su Serbjo poručeni, tón ma tež přislušnosće přeciwo Serbam!

Serbski pišać najskerje hižom tehdy počachu, hdyž bě so Serbam swětlo evangelia zaswěčilo. Z pôlskim abo českim kralestwom zjednočeni, ryčachu Serbjo tež před sudom serbski, a naležnosće wšedneho žiwjenja so wěsće serbski zapisowachu. Ale ani wot předowanjow ani wot druhich pismowskich pomnikow so ničo zdžeržało njeje, štož by nam swědčilo, kajka je serbska ryč před wjele stotekami byla. Njepřistupna pak nam něhduša serbščina tola njeje. Štóž za njej slědži, pónzawa ju ze serbskich wjesnych a druhich mjenow, kajkež so we īačanskich abo němskich pomnikach čitaju, a ze starších twórbow slowjanskich naryči, wosebje cyrilskeje a

staročeskeje. Serbske pomniki počinaju so z reformaciu. Najstarši serbski rukopis, w Barlinje na kralowskej knihowni khowany, je dełnjołužiski přeložk swjatyeh čcenjow (1550!). Prěnja čišćana kniha wuńdže 1574 w Budyšinje w dełnjołužiskej naryći: serbske spěwaŕske wot Albina Mollera, serbskeho fararja w Trupcu pola Lubnjowa, kotrymž staj mały katechismus a mała cyrkwinska agenda přiwdataj. Prěnja hornjołužiska kniha čiše so 1597 w Budyšinje: mały katechismus Lutherowy ze „krčeńskimi a wěrowanskimi knižkami“, wudaty wot Wjaeſlawa Worjecha, fararja w Hodžiju. Na to wozjewí so, kaž wójmidlo bjez woběmaj naryčomaj, 1610 we Frankfurće w naměznej podryci mužakowskich Serbow „Enchiridion vandalicum“ (!!), serbski katechismus, wot Handrija Tharaea z Mužakowa, fararja w Bjedrichecach poła Storkowa. Moller, Worjech a Tharaeus njemějachu při pisanju žanych wěstych prawidlow a pytachu serbske zýnki jeno přez němske pismiki wučišćowač. Tón samy puć džěše Hrjehor Marćin, farar w Poršicy, kiž 1627 zaso hornjołužisku knižku wuda, sy dom pokutnych psalmow krala Davita (serbski a němski) wobjimacu. Ćile štyrjo móža so předběhowarjo serbskeho pismowstwa mjenować.

Załožerjo serbskeho pismowstwa su Michal Branc (Frentzel), rodženy 1628 w Běčicy pola Hodžija, najprjedy 1651 farař w Kózlach, potom wot lěta 1662 w Budestecy († 1706), — Jakub Ticinus z Kulowa, rodž. 1660, kotryž, doňho w Čechach přebywawši, jako pólny kaplan w rakuskim lěhwje před Bělogradom wumrje (1693), — a Bohumiř Fabricius, rodženy Polak, 1701 farař w Korjenju pola Khoćeбуza a naposledku superintendent w tym měsće († 1741).

Branc bě so bórzy přeswědčil, zo němske pismiki za serbske pismo njedosahaju; wón zestaja sebi tehodla serbski prawopis, a to po analogii českého a pôlskeho. Jemu pláčeše c za němske ſ, ſ za němske ſ, a ſ za

němske ſ; za nětčiše ,č, ē' staješe wón zložene c̄j, za ,dž, ž, ē' d̄j, j̄, ē; zmjeħenje woznamješe so přez dypk: ñ, ū atd. Tudy kózdy ze samsnymaj wočomaj widži, zo nětčiši analogiski prawopis na tych samych podłożkach wotpočuje, na kotrež je Branel swój hižom tež analogiski prawopis założał, a zo naš ,nowy' prawopis ničo druhé njeje, hač zjednorjeny a wudokonjany Brancowy prawopis wot lěta 1670. ,Nowy' prawopis je potajkim nimale 200 lět stary. — Branel da sebi za swoje pjenjezy pismiki leć, kotrež hač dotal byłe njeběchu, a wozjewi w tutym prawopisu we spomnjenym lěće 1670 přełożk čéenjow swjateho Mattheja a Marka, kotrymajž je tři hlowné symbola přiydal. To běchu přenje serbske knihy ze serbskím prawopisom, za kotrež Branel wot krajnych stavow 200 toleř čestneho myta dosta. Lěto pozdžišo wuñdže jeho serbski abejcej, a 1688 jeho předowanje wo wažnosti swjateje křčenicy. W tym samym prawopistu wuda jeho syn Abraham Branel, 1686 farař we Wulkim Šunjowje, w lěće 1693 přeni džél swojich wučených knihow ,de originibus linguae Sorabiae' (t. j. wo nastácu serbščiny).

Podjanscy Serbjo běchu přenju serbsku knihu, biblike historie stareho a nowego zakonja, w lěće 1659 dostali. Kruty prawopis, w kotrymž so 1680 ččeňské čiščaehu, postaji jim Ticinus w małej ryčnicy ,Principia linguae Vendicæ', 1679 w Prahy wudatej. Za nětčiše ,č, a ,ē' staješe Ticinus t̄j a c̄i. Hewak bě Ticinowy prawopis we wšech hlownych wěcach z Brancowym přez-jene: evangelscy a podjanscy mějachu potajkim jedyn prawopis.

Ale přezjenosć doľho trać njedyrbyše. W lěće 1689 wuda poršiski farař Bierling knižku ,Didascalia seu orthographia Vandalica' (!!), we kotrejž wón za evangel-skich Serbow hinaši prawopis na němskim podłożku po-staji. Wot lěta 1693 nałożowachu evangelscy Serbjo (w Lutherowym malym katechismje atd.) jenož tónle prawopis, a sam Michał Branel jón tež přiwza (za listy

swjateho Pawoła atd.); podjanscy Serbjo pak při swojim dotalnym zawostachu. — Delnjołužiske pismowstwo załoži so 1709. Po wozjewjenju małego katechisma 1706 da sebi Fabricius pornjo Branclej serbske pismiki leć, kotrež čim nuznišo trjebaše, dokelž chyše delnjołužiskim Serbam bórzy też nowy zakoń swjateho pisma do rukow dać. Tón samy wuńdże 1709 w serbskej a němskej ryći; prawopis wotpočuje na němskim podłożku. Pruski kral Bjedrich I. bě k podpjemanju čišća pjenježny dar spožčil.

Cyłe swjate pismo, wot štyrjoch fararjow přeserbscene, dosta so evangelskim Hornjołužičanam 1728. Za podjanskich Serbow přeložeše jo po vulgaće wot lěta 1707 M. Jurij Hawstyn Swótki, senior na tachantstwje w Budyšinje; přežk so tam w rukopisu khowa. Stary zakoń w delnjołužiskej naryći wuda 1797 Jan Bjedrich Fryca, farař w Golkojeach pola Khočebuza, a cylu bibliu 1825 Jan Sigismund Bjedrich Šindler, wyšši farař w Picnu. — Najnuzniša potrjeba za pobožnu mysl serbskeho luda běchu serbske knihi nabožneho woprijeća, a na to duchowni a wučerjo jako spisowaćejo swěru kedžbowachu. W běhu časa pak tež někotre hiňaše knižki wuńdzechu, kiž rozpokazowanja za wselake domjace potrjeby poskićachu. Zalożeř serbskeho nowinařstwa je Jan Deuka, měščan w Budyšinje, kotrež wot lěta 1809 hač do 1812 časopis „Sgeržfi Powedor a Kurier“ w měsačnych zešiwkach wudawaše. [Přehlad serbskeho pismowstwa hač do lěta 1854 podawa knjez K. A. Jenč we stawiznach serbskeje ryče a narodnosće: Časopis towarzstwa M. S. 1851—1852 str. 49, 1853—1854 str. 76, 1855 str. 85.] —

W Fabriciowym času, hdyž sebi hornjo- a delnjołužiska serbština hiše wo wjele bliże steještej, budžichu so delnjołužiscy Serbjo jara derje hornjołužiskemu pismowstwu přizanknyć móhli; tak budžichu znajmjenša evangelscy Serbjo w naležnosćach duchowneho žiwjenja zjednočeni byli a so znapřećenje podpjerali. Němcy

w rozdželných krajach tež rozdželnje ryča, tak zo sebi njewučeni bjez sobu njerozymja; tola pak su wšitcy, swoje dialekty puščiwi, jenaku ryč we p i s m j e přiwzali, kotaž žanemu wot nich njepřistupna njeje. To je milionam Němcow móžno bylo; njebudžiše so tysacam Serbow to samo hodžilo? Pola wšitkých Němcow, podjanskich kaž evangelskich, knježi jedyn prawopis, njemohla dha hromadka Serbow tež jedyn jenički měć! Tajke myslé hibachu so před wjacy lětami w někotrych Serbach, kiž chyčhu wšitkim Serbam wjetšu nawjedžitosć popřeć a so po swojich mocach za duchowne pozběhnjenje cyleho serbskeho ludu starać. Tak doňho hač so serbske knihi nimale wšě božemu słowu a wulecy khwalobnej pobožnej myсли serbskeho naroda poswječachu, běchu zadžewki rozdželných prawopisow mjenje čuć, runjež budžiše wšak so — kaž pola Němcow — někotražkuli dušna knižka za Serbow wobeju wuznaćow hižom dawno napisać mohla; ale jako powšitkomna nawjedžitosć našeho časa tež pola Serbow swoje prawo pytać poča, a jako Serbjo pornjo susodnym Němcam póznachu, zo so ze zjednočenymi mocami lěpje džela, a zo přeco jena strona to wupjeljna a poskića, štož druhu njeznaje a nima: dha dyrbjachu te wobhrody padać, kiž Serba wot Serba dželachu a nawjedžitosći serbskeho ludu doňho dosé škodžachu; dha mějachu so srědki wunamakać, kak móhli sebi rozdželní Serbjo ruki zawdać, a kak móhla so nawjedžitosć bjez Serbami bjez zadžewkow rozwijeć, runje tak derje kaž pola Němcow, kiž wot žanych tajkich wobhrodow zadžewani njejsu. Na kajke wašnje pak dyrbjachu so Serbjo duchowne zjednočić? Bychu evangelscy swój prawopis puščili? abo bychu podjanscy evangelski přiwzali? Jenož ponowjeny njestronski prawopis, kiž ani evangelski ani podjanski njeje, móžeše pola kóždeho, kiž chce za zhromadnych Serbow dželać, spodobanje a město nadeńć. Tak nasta nětčiši składny prawopis, na Brancowych a Ticinowych podłożkach za-

łożeny, kiž potajkim ani evangeliskim ani podjanskim ničo noweho njeje. Štóż jeno za něšto wsow piše abo z kajkeježkuli přičiny docyla ničo njepiše, tón skladneho prawopisa njetrjeba; štóż pak z wotewrjenej myslu pónzawa, zo ma so serbski lud na wyšsi skhodžen̄ na-wjedžitosće pozběhnyć, a kohož wutroba a swědomje k spomožowanju tajkeho skutka lubosće wabi a čeri: tón njezechce swojich mocow rozdrjebjeć a budže na to dželać, zo by so něčiši prawopis bóle a bóle rozšeril k lěpšemu wšitkich Serbow. Skladny prawopis na-łožuje so hižom 20 lět, a wjele dušnych a wužitnych knihow je so we nim wudało. Wón płaći tu khwilu za něšto wosebniše a za znamjo wjetšeje nawjedžitosće; po mało lětach pak — hdyž stary prawopis ničo wjacy nje-budže hać swědk zańdzenych časow — změje analogiski wšudże domjace prawo jako stary přečel serbskeho ludu. Delnjolužisci Serbjo su so z nim tež hižom zeznali a přez to našemu pismowstwu bliže stupili, kotrež je ze wšelakich přičinow bohatše. —

Rozwiwanje serbskeho prawopisa wobhladawši, wróćmy so hišće raz k cyrilskemu a posluchajmy, što boihařski mnich Chrabr (wokolo lěta 900) wo nastaću teho sameho praji. We swojim spisu ,wo slowjanskich pismi-kach' wón z pohnuwacej jednoroséu tak powjeda:

пřедде слохъис иенитехъ книгъ, ижъ урѣтлми и рѣзами утьехъ и гадамъ, погань сжитс. кръстинше же са, римъ-скими и гръуцкими писмени ижедалж са писати слохъискі рѣзу беъъ оустросни. потомъ же уловѣкомобыцъ богъ, поимлокаль родъ слохъискъ, посла имъ ската константина философа, изрицемъго Кирила, ижака праједи и истини. и сътвори имъ писмена три десате и осмы. и отъ сихъ сѧть устыри иеждоу десатыхъ подобна гръуцкимъ писменимъ ... а устыри на десать во слохъискому азъкоу, иже сѧть сихъ: б., ж., з., ц., у., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ., ѿ.

Serbski:

Prjedy Slowjenjo njemějachu knihow, ale čitachu z čarami a rězami (to rěka: z runami) a budachu (wě-

ščachu) z nich*, pohanjo suey. Křciwši so pak (t. r. křesčanstwo přiwzawši) čwilowachu so, z romskimi a grichiskimi pismikami słowjansku ryč pisać bjez wutrojenja (t. r. bjez přisprawnosće). Potom pak smili so člowjekolubowacy bôh nad rodom słowjanskim a pôsla jim swjateho Konstantina filosofa, pomjenowanego Cyril, muža sprawnego a wérneho. A wón wutwori jim wosom-attriceći pismikow. Wot tych je štyriadwaceći na grichiske pismiki podobnych ... štyrnače pak po słowjanskim jazyku, kiž su te: ѧ, ѩ, ѧ, ѹ, ѹ, ѡ, ѡ, ѭ, ѭ, Ѡ.

Chrabrowej powjesći njech někotre słowa přiwdamy. W Macedonii, kaž na druhich stronach grichiskeho khěžorstwa, hižom zastarsku pódla Grichow Słowjenjo bohařskeho a (južno)serbskeho splaha přebywachu. Hłowne město Macedonie so Thessalonika abo (z krótka) Solun mjenuje. Tudy bydleše wosebny Gricha Leon (t. j. Law), kotryž měješe dweju synow, Konstantina a Methodia, młodžencow wulkeje wučenosće a pobožnosće, kiž běštaj po wašnju tehdomnišeho časa w Carihrodze (abo Konstantinopl) študowało. Bjez nimaj so zaso Konstantin přez wučenosć a znajomosć wšelakich ryčow wuznamjenješe; tehodla jemu filosof narjekných. Po božej radže dyrbještaj taj bratraj słowjanskemu narodej evangelion připowjedać: jedyn wosebje z pismom, druhí wosebje ze rtom; Konstantin zestaja na podłożku grichiskeho alfabetu Slowjanam słowjansku azbuku** w lěče

* Germaniske runy su znajomiše dyžli słowjanske. Runa je znamjo za wěsty předmjet a za přeni pismik jeho mjena. Runa A n. př. (kiž ma nědze tajkule twórba: ѧ) je tak wjele kaž ask (die esche, jaseń) a pismik A; runa B woznamjenja brězu (die birke) a pismik B. Na kije napisane runy so při wažnych składnosćach měšaču a (kaž losy) éahachu: při tym so z nich hudaše abo wěšćeše [přirun. éahanje khartow]. Slowjanske runy su so před někotrymi lětami w polodnišej Ruskej namakale. Wo runach pola Serbow přirun. Časopis tow. M. S. 1849—1850 str. 71 scéhh.

** Po přenimaj pismikomaj, ,az, buky (ѧ, ѩ), so słowjanski abejcej ,azbuka‘ mjenuje.

855 a přełoži jim (do bołhařskeje naryče) swjate čcenja*, psalmy a druhe swjate knihy; Method, wot swojeho bratra přewodźany, předowaše (wokoło 865) Bołharjam a wokrči jich. Wobaj božu službu we slowjanskej ryči dzeržeštaj, přeciwo wašnu romskeho duchownstwa. Bamž jimaj tehodla (867) do Roma kažaše, hdzež Konstantin skhoriwši pod mjenom Cyril a do kloštra stupi a bórzy wumrje; Method pak bu wot bamža Hadrianá pornjo swojemu bratrej za njewinowateho spóznaty a z morawskim arcybiskopstwom počeśceny. Do Morawy so wróciwši wokrči wón českého wjeřcha Bořivoja (871). Tak bě so slowjanska liturgia, kotraž pod zapléwom narodneho pisma a maćeńe ryče sto lět pozdžišo pola južnych Serbow a Rusow rozkćěwaše, hač k Dalmatam a hač k wječornym Slowjanam rozšerjeć počala**, a budžiše najskerje tež ke wšitkim Slowjanam došla, hdy bě so křesčanska cyrk 869 do ranišeje a wječorneje njerozdwojila. Swjataj Cyril a Method pak, kiž staj Slowjanow najprénjej na puć wěčneje wěrnosti pokazowało, česčujetaj so z mjenom slowjanskeju japoštołow.

Staroslowjanskich rukopisow je njeskónčnje wjele. Prénja číščana kniha wuńdże 1491 w Krakowje.

Staroslowjanske pismo, kiž pornjo zastarskim alfa-

* Kaž je mi młodostny pućowař prajil, khowa so Cyrilowy samopis w Floreneu we „Uffizi“.

** Hač do Lužic? — We knížey „Ostatky slovanského bohoslužení v Čechach“ str. III—IV praji W. Hanka: „... Bořivoj křtěn byl od sv. Methoděje obřadem zajisté slovanským, a první chrám sv. Klimenta na Levém Hradci jakož i chrámy v Praze panny Marie i sv. Jiří, jakožto počátkové křesťanství ... byli bezpochyby národního původu, odkudž se jazykem slovanským světlo svaté víry bystře po celých Čechách rozprostraňovalo i hluboko zakořenilo, tak že kam zaře jeho zasahovala, jako dosti slabě až do Lužic, tam až podnes národní jazyk v lidu se zachoval, kdežto naproti tomu, kde křesťanství nesrozumitelným lidu jazykem vnucovalo bylo, tam národní pomalu hynul až posledně scela vyhynul, jakožto na Sále, na Labi i u baltických Slovanů vidíme. My arcí na to přímých souvěkých historických důkazův nemáme, ale i naopak proti tomu jich není.“

betam na tolstych a prostych čahach wotpočuje, přetwori so za Pětra Wulkeho do ruskeho pisma, kotrež so k spěsnemu pisanju wubjernje hodži, a kotrež so (k rozdželenju wot cyrkwinskeho) měšánske abo civilne mjenuje (гражданскa грамотa). Staroslowjanske pismo móžemy z němskim kancijskim přirunać, ruske měšánske z němiskim běžnym. — Wotrod cyrilicy je bukwięa, kiž někotre čahi a pismiki přeměnjene pokazuje. Wona bu w 16. stoteku za „zjednočených Grichow“ wunamakana, zo bychu so jich podjanske modleške hnydom zwonkownje wot knihow njezjednočených Grichow rozdželaše. Nam pak so zda, zo je tajke počinanie za grichiskich a za romskich Słowjanow jenak wužitne bylo, a zo búdžiše kóždy hižom z napisma knihow widział, hač so za jeho wěruwuznaće hodža abo njehodža. — Kónčne mamy hišče na třeću družinu slowjanskeho pisma spomnić: na glagolicu*, kotaž so wot Dalmatow z džela hišče džens nałožuje. Glagolica je jako narodne pismo najscherje w 11. stoteku nastala, hdyž bě so podjanskim Słowjanam ze slowjanskej liturgi tež cyrilica jako arianisko-gothiske** pismo zakazała (1059). Blíže a kruće wobladana pokazuje wona zwjetša té same čahi pismikow, kotrež cyrilica podawa, jeno zo su wšelako přetworjene: přirun. grich. *M μ*, cyr. **М**, glag. **М**, grich. *P φ*, cyr. **Ѱ**, glag. **Ѱ** (wobročene), grich. *E ε*, cyr. **Ӗ**, glag. **Ӗ**, grich. *B β ĉ*, cyr. **Ӗ**, glag. **Ӗ**, grich. *A δ ѡ*, cyr. **Ӑ**, glag. **Ӑ**; cyrilske **Ӣ** je we glagolicy runje tajke; **Ӫ** je we grichiskim, cyriliškim a glagolskym pismje a tež we runach jenake; za cyrilske **Ҭ** trjeba so **Ӑ** (kiž je cyr. **Ӑ**), atd. Glagolski alfabet wukhadža najscherje wot khorwatskeho abo dalmatskeho duchowneho, kiž cheyše

* „Glagol-iti (glagol-ić)“ rěka ryčeć, „glagol“ tak wjele kaž slovo abo ryč. Glagolica je potajkim pismo za narodnu (slowjansku) ryč, kotaž lačansko-cyrkwinskej napřečiwo steji. [Podobne staroněmske „thiutisk“ abo „diutisk“ (nětko „deutsch“, wopaki „teutsch“) ludowu ryč poznamjenja.]

** Gothiske pismo je kaž pódniša cyrilica z grichiskeho wutworjene.

swojim krajanam slowjansku liturgia a pod njepřehladnym wodžewom tež cyrilicu zakhować. Z najmjeňša bu głagolica a dotalna boža mša we mačeńej ryči Khorwatam a Dalnuatam po jich próstwje wot bamža Innocenca IV. 1248 dowolena, snadž tehodla, dokelž wudawachu, zo maja woboje wot cyrkwinskeho wótca Hieronyma [wokoło lěta 400]*. Zawita głagolica pak je k pisanju malo přihodna, a bórzy budže drje ze wšedneho žiwjenja cyle wuzanknjenia: tak zo wot njeje jeno stare česćowne rukopisy wyše wostanu. Prěni głagolski čišć je wot prěnjeho cyrilskeho wósom lět starši (1483). — —

Wjetšina slowjanskeho naroda piše z cyrillo-ruskim pismom; mjeňšina je počala laćansko-analogiski prawopis nałožeć. Južni Serbjo pak maju tři zynki a tehodla tež tři pismiki wjacy, hač kotrež cyrillo-ruska azbuka poskića (đ, ġ, ॥ [dža]); spodžiwna wěc, zo je my lužisci Serbjo runje tak derje znajemy (đ, č, đč). Za najdospołniši a k spěšnemu pisanju najpřihodniši ma so tón prawopis džeržeć, kiž wšitke jednore zynki přez jednore a derje do pjera padace znamjenja wučišće. Tajki je južnoraniši, kiž bu po duchu slowjanskeje ryče najprjedy wot Cyril a Methodia nowy wutworjeny a pozdžišo přihodnje ponowjeny; južnowječorný pak dyrbi so nje-dospołniši mjenować, dokelž je z pomocu zadžewacych čarkow přihotowany **.

* Někotři bychu z blízko ležacych přičinow radži widželi, hdy by Cyril nic cyrilski, ale głagolski pisał byl; přirun. knižku, kotruž je F. J. Jezbera 1858 w Praze wudal: „Kyril a Method, svatí apoštolov slovanských národův, nepsali nikdy hlaholsky než (t. j. ale) kyrilsky.“ (My tež to znajemy, štož je so přečiwo knjezej Jezberje pisalo; ale přeswědčil nas nictó njeje.)

** Kak derje a spěšnje so z ponowjenej cyrilicu piše, wo tym móže so kóždy, kiž je teje sameje swědomy, lohko přeswědčić, hdyž n. p. we wótčenašu južnoraniše pismiki za lužisku serbštinu naloži: Bóťche iаш, кије си в иебесах, свећени јући твоје мено. Приньђ к нам твоје кралство. Твоя воля со стань каж

Žadyn narod nima prawopisa, kiž by duehej a cy-
lemu byću ryče tak blizko stał, kaž je cyrilica ze sło-
wjanščinu móhl-rjec přerostla; a tola su wšitke druhe
ludy ze swojim prawopisom zbožowniše: Němcy n. př.
— njech su Sasojo abo Prusacy abo Hamburdženjo
atd. — maju wšitey jedyn, a pismowsku ryč na
kózdy druhi lud tež jenu, kaž Němcy, Francowzojo atd.
Přez křesčansku cyrkej poča drje so Słowjanam hižom
zahe (855) tajki pismowski zwjažk tworič, kajkiž je so
pozdžišo pod zaplěwom Lutheroweho wustupjenja 40 mil-
lionam Němcow poskičil; ale wón wobja jeno nědže 60
millionow słowjanskich póznawarjow grichiskeje cyrkwe:
zbytni Słowjenjo žaneho džela na nim njedostachu.
Dokelž pak je słowjanska narodnosć dawno po naj-
dalších a najrozdzělnišich stronach Evropy rozšérjena,
budžiše tež kózde zwonkowne zjednočenje słowjanskich
ludow, kotrež je hišće džensniši džen geografiska nje-
móžnota, hižom před stotekami njemóžne bylo, tež hdy
běchu wšitke grichiskej cyrkwi přistupile. Tak dyrbješe
so kózdy słowjanski lud pod rozdzělnymi wobstejnoscemi
a dóntam (podeňdženjem) sam za so rozwijeć: tak nasta
ruske, serbsko-ilirske, pólske, česke a naposledku tež
male serbske pismowstwo. Hdy bychu Słowjenjo jenu
literaturu měli, kaž Němcy a druhe mjeńše narody, by
sebi póznawanje a wužiwanje bohatych pokładow słow-
janskeho pismowstwa malo prócy žadao; dokelž pak
so nam tajka přezjenosć dostała njeje, dyrbi kózdy za
wyšzej nawjedžitoscu stejacy Słowjan tudy to samo či-
nič, štož němcy a druzy lubowarjo literaturow a ryče-
spyla spróciwię činja: my dyrbimy słowjanske dialekty
študować, kotrež nam puć k rozdzělnym słowjanskim
pismowstwam wotwjeraju. K temu so runje nježada,

на небю так тэж на земи. Наш вишдны хлѣб дай нам
ћенса. А водай нам наше вины, яко мы водавамы на-
шим винникам. А невећ нас до спытования, але вумож
нас вот злэго.

zo bychmy słowjanske naryče wopravdze ryčeć naukli; štóż k temu khwile abo skladnosće nima, za teho hiżom dosaha, hdyž móže je jeno čitajo z rozymjeć. Tak jo wučeni Němcy zwjetša činja, kiž nam Serbam, kotrymž budże tajka próca čim snadniša, dobry příklad dawaju. Přetož kaž pcołka na wšitke družiny kwětkow lěta, abo kaž překupe pola bělych a pola barbitych ludow wikuje: runje tak móže wuknacy sebi ze wšich stronow pokłady za rozom a wutrobu hromadzić; kralestwo wjedźeństwa džě je cyloswětne. Abo je nědže komu němska abo jendželska literatura njepristupna? abo snadź persiska, pak indiska? Čehodla dba dyrbjalo runje słowjanske pismowstwo nam Serbam zanknjene wostać? Sym přeswědčeny, zo cyle po myсли a woli saskeho a pruskeho knježerstwa činimy, hdyž swoju nawjedźitosć na wše strony přišporjamy; wono nam zakladne wjedźeństwa najścedriwišo poskića: wšo druhe móžemy a dyrbimy na tym podłożku sami wuknyć. Abo je snadź někajki nowinypisař, pak někajki lénjak was něsto narycał? Woprašejće džě jeho, hać so wón pangermanisma boji, hdyž tola z wočimaj widzi a z wušimaj slyši, zo je pisna němcina wšudze jenaka. A tak wjele sebi Slowjenjo ani nježadaju! My chcemy jeno słowjanske naryče a přez to słowjanske pismowstwa znapřečnje zeznać a za swoje naryče z přirunowanja tych samych grammatiski a słowniski (lexikalny) wužitk ēahnyć, runje kaž su to Luther a druzy k wulkej nadobiznje němskeje ryče činili. Hdy by pak pola našich „wěčnych susodow“ wopravdze někajka bojosć knježila, dha bychmy jich prosyli wopomnić, zo maju Němcy a Slowjenjo w rozšérnych krajinach Europę pódla sebje městnoty dosé; a boja dha so nědže Francowzojo Němcow abo Jendželčenjo Francowzow? Časy ludočahow a čišćenja na wječorne strony su džě dawno nimo: a nadžiomje njejsu wjac daloko časy wěšceneho stajneho měra, hdžež budža — štož chcył

miłosćiwy bōh hiżom nam spožić — narody nawjedźite w pokoju pódla sebje bydlić*. My Serbjo znajmjeńša tamnu bojosć někotrych nowinarjow čim bóle za na- zdačnu dżeržimi, čim jasnišo smy hiżom dołhe lěta wi- dželi, zo našej wysokej knjeżeństwje, saske kaž pruske, z wysokimaj zakitarjomaj najwjjetšego dżela Slowjanow we blizkim přečelskim zwiazku wobstajne stejitej: a smy tehodla čim žiwišo přeswědčeni, zo mamy literariske zetkowanje ze spřečelenymi ludami, kotrež je runje tak njewinowate, kaž přejenosć němskeje literatury. Kóždy nawjedźity Němc stara so wo cyłe němske pi- mowstwo, nic n. př. jeno wo južnoněmske abo jeno wo połnócnoněmske: a to samo chcedža nawjedźici Sło- wjenjo bjez sobu tež činić. Nam pak so ani žane spy- towanje přibližie njemože: hlajče, čehodla. My Serbjo swoju narodnu ryč bjez wšeho zadżewka nałożujemy; my smy hiżom dawno swobodni, a naši (kaž tež pruskop- pólscy) burjo su tehodla zamožići a nahladni ludžo; jena krajna wustawa płaci za wšitkich wobydlerjow: my smy z Němcami runoprawni we wšednym žiwjenju a przed zakonjom. Słipi bychmy byli, chcyli-li tajke wosebnosće přewidzeć a nizko wažić. Čescény čitař pak wě, a Němcy sami jo radzi připóznawaju, kak swěrny a džakowny je serbski čeladnik, hdyž je so pře- swědčił, zo sprawnemu mużej služi, kotryž z nim wo- prawdże derje měni. Runje tak cyły serbski lud wšitke wot knjeżeństwa poskićane dobroty z najwjjetšej dža- kownosću připóznawa a česci, kotaž je čim wjeselša, čim zwolniwišo naše rozhladne knjeżeństwo na żadanja tež serbskich wutrobów kedžbuje: štož je so w naj- nowšim času prez założenie serbskich božich służbów srjedža bjez Němcami (w Dreždianach) zaso wopokazało. Swěrnost Serbow njetrjebamy khwalić; serbska swěr- nosć so sama khwali. Abo móže snadž něchtó prajić,

* Wójna, wukorjeń sebizonsće (egoisma), zhubi so z wérnej kresčan- skej zdželanosću wutrobów.

zo su so Serbjo hdy pozakońskej krajnej wyšnosći stali? Wjele wjacý powjedaju stawizny ryčeřsku slawu serbskich dragunarjow prynca Jana, a swět znaje wojeřsku khroblosć serbskich młodžencow, kiž pod khorhowju Bjedricha Wulkeho krewawne bitwy bijachu. Ale tež srjedź najnowšeho zmutka a hibanja čakachu Serbjo na skladniši čas a přibližichu so potom knjeřstwu z prostwami na tym puću, kotryž je kóždemu wobydlerjej našeho kraja po zakonju dowoleny. *Facta loquuntur!** Serbjo znaju a česća swoju přislušnosć, a jadriwi synojo serbskeho ludu su hišće džensniši džeń nadobizna saskeho a pruskeho wójiska. Na wšitko to pak, štož mohlo napohlad samsneje khwały dostać, ani spomnili njebychmy, hdy by bjez Serbam samymi tu a tam njerozym abo zła wola njebyła, kiž hižom w nje-winowatym analogiskim prawopisu štò wě kajku strachotu widži. —

Lužiscey Serbjo, kiž swoju narodnosć lubuja, jara derje wjedža, čehodla móža přichodej měrnje napřečiwo hladač. Jako Serbjo wužiwamy serbske bože služby, kotrež so po postajenjach knjeřstwa hižom wot starych časow we wšěch serbskich wosadach džerža: tak zo žadyn farař we tym ničo na swoju ruku přeměnić njemohl, tež hdy by sebi wěřil, jo před svojim swědomjom zamolwić. Dale je nam jako Serbam daty 28. § zakonja za saske elementarske wučeřnje wot 6. junija 1835**, a authentiske wułożenie teho §, kotrež

* Zo my žani nowotarjo njejsmy, je so tež na krajnym sejmje w Dreždānach 1861 wobkruéilo, a to wot kralowskeho komissара. Pokazujo na to, što je nabožnu mysl we Lužicach přeco wosebje wobžiwalo, spomni tajny cyrkwiński radžicel Dr. Gilbert sobu na tamniši „serbski žiwjoł, kiž ma něšto hluboko konservativne tež w nabožinskim nastupanju we sebi“. („Und ich nenne drittens das wendische Element, das etwas tief Conservatives auch in religiöser Hinsicht in sich hat.“ — Sejmske powjesće 1861, I. komora, č. 22, str. 608.)

** Za tón § maju so Serbjo njeboh Dr. Klinej džakowač. — Jeho

je kralowska saska krajska direkcia w Budyšinje pod 27. augusta 1849 wozjewiła we wukazu na wšitke kollaturske zastójnistwa a na lokalnych wučeřnskich inspektorow serbskich evangelskich wučeřnjow ..., wužiwanje serbskeje ryče při wučbje we wučeřnjach nastupajo. Tuto zakońske postajenie* sebi žada, zo dyrbja so serbske džeci w serbskich elementarských wučeřnjach nic jeno serbske čitanje wučić, ale zo dyribi so jim tež dospołna nabožinska wučba na podłożku serbskeje ryče wudželeć: wot čehož potajkim žadyn wučeř wotstupić njesmjeł, tež hdy by jeho štó k temu namłowjał. — My Serboj móžemy tež zdobnosć našich časow khwalić a wosebje zdobnosć našeho knježerſtwa, kiž je nam wustawnu (abo konstitucionalnu) runoprawnosć z němskimi susodami poskićiło, a kotrež je na peticiu saskich Serbow ,to změrowace wuprajenje wozjewić dało (1849), ,zo wotpohladanje a prócowanje knježerſtwa ženje na to šlo njeje, Serbow narodnosć a maćeřnu ryč někak přikrótšić abo zahnawać*. Z teho kóždy póznawa, kak je knježerſtvo přečiwo nam zmyslene, a zo su lužisci Serboj wjele zbožowniši, hać sebi snadź tón abo druhí wukrajny myslęše.

Haj, knježerſtvo nas njeněmči; přetož hdyž my swoju přislušnosć dopjelnjamy, njedžiwa nichtó na to, hać my serbski abo němski abo indiski ryčimy. Druhdže, jeli zo so hdže němči, maju so přičiny teho pytać, a to zwjetša při Serbach samych. Česčeny čitař wě, zo je serbski farař był, kotremuž so nocheyše serbski a němski předować **, a kotryž tehodla zawod abo započatk předowanja serbski džeržeše, předowanje samo pak něm-

nekrolog (wot fararja Wannaka) steji w Časopisu towarzstwa M. S. 1856—1857 str. 65 séć.

* Woboje namakaš w Časopisu towarzstwa M. S. 1853—1854 str. 96, a 1848 str. 245.

** Nimale we wšitkich serbskich wosadach je ličba Němeow, kiž maja, kaž so rozymi, němsku kemš.

ski: tak zo bě serbska a němska kemš z dobom ‚wobstarana‘. Tehorunja powjeda so wo drugim duchownym knjezu, zo je serbske pačeške džěči sobu na němske rozwučowanje nuzował, dokelž so dwojeho džěla boješe. Jedyn pak ze swojimi spowjednymi džěćimi takle ryčeše: ‚Auf der pfarre wird nich wend'sch geredt!‘ Dale su někotři spomnjeny 28. § wučeřnskeho zakonja sebi tak wukładowali, kaž by so nabožina serbskim džěćom tež cyle w němskej ryći podawać směla: a tu a tam je pječa tež kollaturske knjejstwo na to honilo, zo by so w serbskej wučeřni ani słowčka serbski njeryčalo. Tola tajke počinanje bjez swědomja je nimo! Smy přeswědčeni, zo so podobne njezdobnosće a njesprawnosće w našich dnjach wjacy stać njemóža. Hdy by pak so tola hdže namakał, kiž cheyl bole němski być hač němske knježerstwo samo, přeciwo temu měla so na puću zakonja pomoc pytać. — Runjež sebi serbski bur swoju serbskosc tak wysoko waži a na swojej narodnosći tak twjerdze wisa, zo hišće žanemu do myсли přišlo njeje, swojich wótcow wašnje a ryč někak wopušćić: dha bjez nawjedžitymi tola teho a tamnego nadeńdžeš, kiž so w towarzstwie němskeho přiwuznistwa (abo přečelstwa) swojeje serbskoscé móhl-rjec hanibuje, kaž byštej němskosc a nawjedžitosć to samo byloj, a kaž by serbstwo hišće w tym wotročkowstwie tradalo, kotrež bě krawna njeprawda prjedawšich časow na njo waliła; tajey na swoim mylnym stejišću potom druhdy dale němčić pytaju, runjež zwjetša podarmo. Jich džěci pak njeznajomosć serbskeje ryče husto dosć hórko wobžaruja, dokelž tym njerozymja, z kotrymiž su přez wobstejnoscē zjednoćeni, a dokelž tych rjanych dobytkow dostać njemóža, kiž so jich nanam poskićowachu. Tehodla hladaj so kóždy njerozyma a přepóznaća wobstejnoscē. — Po reformacii je so wjele Serbow zněmčilo, dokelž serbskich fararjow a wučerjow dostać njemóžachu: a hišće

džensniši džeń serbscy fararjo w Prusach njedosahaju. Na tym pak knježerstwo žaneje winy nima. Bjez delnjołužiskimi Serbami, kiž zwjetša w khudym njepłodnym kraju bydla, je mało tajkich ludži, kiž móhli swojich synow na wysoke wučeńje słać; woni trjebaju jich k dobywanju wšedneho khlěba. Hdyž pak tam khmani a přihotowani Serbja njejsu, kak dyrbi knježerstwo serbski lud ze serbskimi wodžerjemi zastarować? Ale pruske knježerstwo sebi woprawdże wšu móžnu prócu dawa, zo by so Serbam tola dostało, štož k jich wěrnemu zbožu služi. Wjele saskich Serbow je na pruske fary powołanych, a tež Słowjenjo z druhich krajow, kiž běchu k evangelskej cyrkwi přistupili, su w Prusach zastojnistwa nadešli. Wyše teho je knježerstwo před někotrymi lětami stipendia za Prusakow wustajiło, kiž chcedža so duchownskemu stawej bjez Serbami poswjeći*. Podobnje začuwaše so pola saskich Serbow wulki njedostatk wučerjow za ludowe wučeńje. Powjesť tajkeje nuzy bě lědy hač k našemu rozhladnemu knježerstwu došla, dha założi so w Budyšinje præparandiski wustaw za młodych Serbow, kiž chcedža so k přijeću na budyski wučeński seminar přihotować dać. Kandidatojo duchownstwa pak su za saskich Serbow přeco dospołnje dosahali, a tehodla knježerstwo tudy swoju pomocnu ruku poskićeć njetrjebaše. Ale při wšitkim tym je tež pola nas přeco hišće wulkì njedostatk Serbow wyššeje nawjedźitosće! Přetož nimale wšitcy serbscy młodžency, kiž za wyšsim skhodženkom steja, poswjećeju so na universitach duchownstwu abo na seminarach wučeřstwu. Hdže pak wostawaju serbscy ryčnicy (advokatojo), serbscy sudnicy, serbscy lěkarjo? Zastupnikow tychle stawow nadeňdžeš pola nas lědy po dwěmaj abo po třoch, a w Prusach snadž nic jeneho. To samo płaći wo wumjołstwach (künste), wo technistwje, wo wyšsim překupstwje atd. Štó dyrbi tudy

* Tehorunja tež hornjołužiske krajne stawy w Zhorjeleu.

pomhać? Knježerstwo nam tajkich muži dać njemóže (wono jich Němcam tež njedawa); *naša* wěc je, so za to starać, zo bjez nami budža, a zo jich změjemy. Tudy dyrbja wosebje serbscy starši abo jich zastupowarjo pomhać, kotrymž je wukubljanje (abo wotéhnenje) přichodneho rodu dowěrjene. Cyły slowjanski lud lubuje ratařstwo a skotařstwo: a to z połnym prawom; přetož štóż je, kaž Slowjenjo, bożej stwórbje blizko wostał, teho wutroba so zraduje na žohnewanych zahonach a ma cunje spodobanje na wjeselym tyču přiwiśliweho skotu. Tak su tež Serbjo nimale wšitecy rólnicy, a wjetšina našeho ludu budže přeco temu stawej přiſlušeć, kiž je hižom prěnich člowjekow žiwił, a kotryž je započať a podłożk wšitkeho člowiskeho wudospołjenja a znadobnjenja. Čestny je teho dla burski stav (štant), a kaž najprěni tak tež najwažniši. Ale kaž su wšitke narody, wot ratařstwo počinawši, pomału pokračowale a w běhu časa najroz-dzělniše pomery žiwjenja wutworile, tak dyrbja tež Serbjo na to dželać, zo so jich synojo po swojej khmanosći a pokhilnosći wšelakim družinam wýššeje nawiedzitosće poswjećeć započnu, tak zo po času z najmjeńša kóžda wot tych, bjez kotrychž nětčiši Serbjo wjacy być njemóža, serbskich zastupnikow dostanje. Hdyž wy tehodla, česčeni serbscy starši, widžiće a snadź wot knjeza fararja abo knjeza wučerja slyšiće, zo waš syn rad a derje wuknje abo tu a tamnu wušiknosć pokazuje atd., dha njepoduše tón rjany plódny dar božeje milosće z njezwólnym slowom, ale dajće sebi wot wustojnych ludži radžić, na kajke wašnje by so to najlepje wuwjedlo, k čemuž ma młody člowjek pokhilnosć. Wšak je bjez wami wjele tajkich, kiž maju čelnego kubla dosć, zo móža něsto na swojich synow wažić! Ale tež khudych staršich synam móže so tajke dobrota dostać; přetož wysoke kralowske ministerstwo a druhe zastójnistwa w Sasach a Prusach poskičeju njezamo-

žitym młodžencam, kiž su teho hódni, při jich wuknjenju pjenježne podpjeranje: wšo jeno, hač serbskemu abo němskemu narodej přislušeju, dokelž su krajne džéci před zakonjom sebi wše rune. Hlajée, tak je tež khudemu hólcej, je-li k temu khmany, puć k wyšszej nawjedžitosći wotewrjeny*. Hač dotal drje njejsu bjez Serbami dosé na to kedžbowali, a tak je so najskerje někotražkuli rjana duchowna móć zhubiła, kiž budžiše nic jeno serbowstwu ale snadž cyłemu wótcnemu krajej wužitk a česé přisporjeć mohla; přetož kóždy wosebneje nawjedžitosće dla wysokonahladny muž je pycha cyłego kraja, nic jeno jeneje krajiny**. — Hdy bychmy my Serbjo saskemu a pruskemu kralestwu wselakich wyšsze zdžélanych mužow podawowali, bychu we wšech družinach powołanja tež Serbjo byli; přetož potom móhlo naše knježeństwo po našim žadanju n. př. do sudnistwów wjacy serbskich zaſtójnikow powołować, a by we derjeměnjenju z nami wšeče tež ráde na to džiwało, kaž je so přez postajenje česćomeju Serbow w Budyšinje a Rakecy znova wopokazalo. Hdyž pak a tak dolho hač to hišće njeje, wupjelneja bjez nami Němcy, kotriž serbsku ryč njeznaja, te města, kiž bychu so wosrjeđ Serbow přihodnišo ze Serbami wobsadzowale. Duž staraj so kóždy, kiž jo móže, za rozšerjenje wyšsje nawjedžitosće bjez Serbami! Přetož za našich krajanow, kiž z wjetšeho džela mało němski rozymja, by wulka dobrota a polóžnosć była, hdy bychu we wšech naležnosćach žiwjenja mužow namakowali, z kotrymiž móhli we maćeńnej ryči ryčeć, kaž nětko z knjezom fararjom a knjezom wučerjom. —

* Tudy njech sobu spomnimy na swobodnej měsće, kiž stej na kralowskim gymnasium w Mišnje za synow serbskich duchownych założonej.

** Jenož připódla njech tudy na to spomimy, zo professor Hähnel w Dreždžanach po maćeńnej stronje ze Serbow wukhadža, jedyn najslawnišich rězbarjow (bildhauer) cyłego němskeho kraja, kotriž je bjez druhim Prahu ze sochu (statuu) Karla IV. wupyšil, a kotremuž je tež wuwjedženje sochi krala Bjedricha Augusta II. dowěrjene.

Mamy dha něšto přeciwo Němcam! Ně, a zaso ně! přetož te časy, hdyž so serbska ryč wutupjovaše, su dawno nimo. Smy zbožowni w serbskim kraju: a runoprawni z Němcami budžemy my, kaž wjele nad nami leži, po přinarodženym wašnju wobstajne měrni towaršojo swojich susodow. Ale my chcemy pod škitom zakonja woprawdze Serbjo być, kaž woni swoju němskosc naležnje lubuja, a my chcemy čistu serbsku ryč rycēć, kaž woni čistu němčinu. Abo je džensa hdže Němc, kiž by sebi tu měšeńcu khwalił, kotruž před nědže 100 lětami nałożowachu? Pisane lapki harlekino-weje suknie so zawěrnje ani za Němca ani za Serba njehodža! —

Hač-tež-to je serbska ryč wužitna!* Serbska ryč, kiž ma wjacy grammatickich twórbow dyžli němska, je rozwianju myslenja wulcy spomožna; tehodla so serbscy hólcy, kotriž woprawdze serbski mysla, na gymnasiu při wuknjenju cuzych ryčow zwjetša wuznamjenjeju. Ale wužitk serbšciny přez wučeńju won daloko do žiwjenja saha. Němcy žadaju za naš nětčiši čas pódla němčiny znajomość dweju nowšeu ryčow: francowskeje a jendželskeje, a někotryžkuli na wuknjenje teju sameju rad wjele pjenjez waži, dokelž při pućowanju do wukraja abo doma we wobkhodze z ludžimi druhich narodow bjez njeju być njemóže. Temu abo tamnemu česčených čitarjow snadži so to tak nuzne njezda; ale wón mi (ja ze zhonjenja ryču) na słowo wěř, a kóždy młodsí daj sebi wote mnje radžić, zo khroble njedyrbi wuknjenje ryčow žakomdžeć, hdyž so jemu, kaž wosebje na gymnasiu, składnosć k temu poskića. Přetož — wot wužiwanja literatury njech tudy wothladujemy — nichtó njemóže wjedžeć, hać budže wón přichodnje na měrnej wjescy sedžeć, kotaž je z jenej abo dwěmaj ryčomaj dospolnje spokojom,

* Přir. knižku „Von der wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften.“ Von M. Körner. Leipzig 1766^c.

abo hač snadži do wobstejnosców příndže, kiž znajomość někotrych nowšich ryčow wužitnu abo tež nje-wobkhodnje nuznu činja. Tak daloko smy z praktiskimi Němcami cyle přez-jene, kotriž germaniske a romaniske jazyki wobjimać pytaju: ale my hišće něšto wjacy žadamy; přetož štóż němske mjezy překroči, tón lohko do tajkich krajinow dóidže, hdžež ani germaniska ani romaniska ryč njedosaha. To widžimy hižom w najbližszej blizkosći, w susodnej Khěžorskej (Rakuskej), hdžež je najwjetši džél krajow wot Słowjanow wobydleny. Tudy, kaž tež w Polskej a Ruskej, je wi-kowanja dla hižom tón abo tamny lužiski Serb pobyl, kiž sebi ze serbskej ryču přez kraj pomhaše. Wo wužitku serbšciny wjedža tež stari ludžo powjedać, kiž móžachu so we wójnje z ruskimi wojakami atd. zryčeć, a kotriž při tym lěpje woteńdzechu, hač susodni Němcy. Čim bôle pak w našich časach wobkhod ludow hjez sobu (přez železnicy atd.) přibjera, čim nuzniša bywa — na čož su němcy překupcy z džela tež hižom kedžbować počeli — znajomość z najmjeňša jen eje slowjanskeje ryče. Štóż pak jenu rozymi, namaka so lohko do wšitkich druhich (jako sotrowskich ryčow). A tónle wulki wužitk, kotryž budže so we běhu stotekow přeco zjawnišo pokazować, podawa nam naša luba maćeřna ryč, naša serbšcina. Tehodla sebi ju khwalmy a hajmy jako wosobnu dobrotu, kotruž je boža milošć nam wobradžila! — —

Kónčne maju so hišće towarzstwa a wustawy po-mjenować, kiž so za nawjedžitosć Serbow a wosebje za wudospołnenje serbšciny staraju*. Najstarši tajki wustaw je serbski seminar w Prazy, kotryž wy-sokodostojnaj bratraj Měrčin a Jurij Šimon z Čemjeric pola Budyšina 1704 za serbskich podjanskich študentow założištaj, a kotremuž budyski senior Jakub Suba w nowšim času swoje cyłe zamoženje wotkaza. W lěče

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 49 sčé. a 1849—1850 str. 138 sčé.

1846 stupichu tam študenči do bližšeho zjednočeństwa we literariskim serbskim towarzystwie pod mjenom „Serbowka“. Wot lěta 1851 dawa saske knježerstwo seminarej, hdžež nětko tež sasey Němcy študuja, lětnje 400 toleř k pomocy. — W Lipsku założichu sebi šesćo evangelscy młodzency z Hornich Lužic 1716 serbske předařské towarzystwo, kotrež bu pozdžišo „Sorabia“ pomjenowane. Wot našeho slawneho Lubjenskeho* († 1840 w Budyšinje) po čežkých lětech 1814 zaso zbudžena a we běhu časow druhdy ponowjena, je Sorabia kóždemu Serbej přistupna, wšo jeno hač na duchownstwo abo druhu wědomosć študuje. — K dalšemu wudokonjenju předařskeje wustójnosće wobsteji w Budyšinje za evangelskich kandidatow serbske kandidatske towarzystwo, kotrež naš njezapomnity wótčinc Jakub z dowolnoścu wysokeho ministerstwa kulta a zjawneho wučeństwa 1847 załoži a ze swojej lubošćiwej, za wšo dobre zahorjenej wutrobu hač do swojeje smjerće (4. mał. róžka 1854 w Budyšinje) swěru wodžeše**. — Serbske towarzystwo pruskich študowacych Serbow we Wróclawju (Breslau) załoži so 1838. Serbske towarzystwo gymnasiastow w Budyšinje nasta 1839 z dowolnoścu tehdomnišeho rektora. Podobne towarzystwo, wot wysokeho ministerstwa duchownych a wučeňskich naležnosćow podpjерane, zakće Serbam khočebuskeho gymnasia 1857*** pod sobuskutkowanjom direktora a professora Dr. Tzschirnera, rozhladneho a wysoko wučeneho Němca, kotryž, potrjebu serbskeho luda pónzawajo, we zjednočeństwje ze serbskim tolmačerjom Dalu horliwje na pozběhnjenju delnjolužiskeje serbšciny dželaše, hač

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 6 scć.

** Runjež tón džeń hižom khory, džeržeše Jakub 26. wulkeho róžka tola hišće zhromadźiznu serbskeho towarzystwa. To běše jeho poslednje zastójnske dželo. — Nekrolog (wot fararja Imiša) namakaš w Časopisu tow. M. S. 1855 str. 14 scć.

*** Přir. programny khočebuskeho gymnasia 1857 atd. — Prěnje maturitne pruhowanje we serbskej ryči bu 1858 wotdžeržane.

jemu dowěra pruskeho knježerstwa 1859 wjetše a wob-
šerniše zastójnistwo připokaza. — Bjez młodšimi Ser-
bami wobeju wuznaćow běše so wokoło 1840 wšelako
wo tym ryčalo, zo dyrbjeli my po příkladze Zwickau-
skeho a druhich ,knihowych towarzstwów ze zjedno-
ćenymi mocami dobre knihi za serbski lud wudawać
počeć. Tak založi so 1845 towarzstwo Maćicy Serbskeje,
kotrež po dostatej dowolnosći wysokeju ministerstwów
znutrkownych naležnosći a kulta ze zjawnym wučeň-
stwom 1847 wot wyšnosće pokhwalene do žiwjenja
stupi, a kotrež bu hnydom tež wot pruskeho knježer-
stwa w Liegnicy za swojich serbskich poddanow při-
póznate. Towarstwo Maćicy Serbskeje chce pak po §. 1
swojich wustawkow ,po tej samej měrje, kaž podobne
zjenoćeństwa za Němcow z wulkim wužitkom skutko-
wace, tež za nawjedźitosć serbskeho luda po móžnosći
so starać, a to přez wudawanje dobrých narodnych
a naukownych spisow, na kotrychž dotal přejara
pobrachowaše, kaž tež časopisa: při čimž ma so z do-
bom na čišćenje a wutwarjowanje ryče džiwać.⁴ To-
warstwo Maćicy S. je potajkim wosebny přečel serb-
skeho naroda: wono wšitkich Serbow z jenakej lubosću
wobjimuje, a by hižom nětko čim wjacy skutkowało,
hdy by jeho zamoženje hišće tak snadne njebyło. Tudy
dha, zamožići krajenjo, poskića so rjana składnosć k rja-
nemu skutkej lubosće! Wy wěsće, kak su Šimonaj a
Suba na pražski seminar spominiali, a zo je naš krajan
Jan Michał Budar, prawiznik a knjez nad Hornjej
Hórku, 1767 swoje wulke zamoženje serbskej khu-
džinje wotkazał*: njeby dha bjez nami nichtó byl,
kiž cheyl maćične mocy přez mjeńši abo wjetši dar
— nětko abo přichodnje — přisporeć pomhać? Jeho
mjenou by so čescilo, a jeho wótčinski skutk by we
żohnowanju wostał! Hlajće, naša němska wyšnosć džě
sama za našu Maćicu swěđei a z dobrym příkladem

* Časopis tow. M. S. 1858 str. 43, *1859 str. 76 a 1860 str. 17 a 66 sćć.

před nami dže: přetož runjež bě wěsta njerozymna strona Maćicu Serbsku 1851 powinowała, je Maćica Serbska před woćimi knjeżeństwa tola Maćica Serbska wostała; a jako so maćičny serbsko-němski słownik wudawać poča (1857), je wysoke kral: saske ministerstwo kulta a zjawneho wučeństwa k čišćej 200 toleř milošći wjeđe darilo. Też hornjołužiske krajne stawy (wšitey Němcy) su so za našu Maćicu wuprajili přez to, zo 300 toleř pomocy k čišćenju dobrociwje přizwolichu. Kotra sprawna wutroba móhla při tajkich dobrotach njezdžakna być? a čim snadniše su mocy našeje Maćicy, čim wjeselša a sylniša je naša swěrna džakownosć! — — —

Bóh luby knyez, bjez kotrehož wole so ničo njestanje, je so nam dał wot serbskich starých narodžić: wón je nam lužiskim Serbam bjez wjele druhimi splahami jeničkim serbsku narodnosć zakhował a je nas pod němskej wyšnosću zbožownych scinił, zbožownišich hač druzy su. Duž džakujmy so jemu we ponižnosći za bohastwo jeho wulkich dobrotow a poručmy přichod swojeje narodnosće z dowérnej wutrobu jeho wóteowskej milošći! Polni tajkeho dowérjenja pak prajmy wjesele z našim pěsnjerjom:

Dha kćej, dha kćej, ty Serbow rjeńši krajo,
Kćej w strowju, zbožu, mocy njezwjadlej,
Pod horjołom na tebi zejhrawajo
A pod tej krónu młodnej rućanej!
A serbski lud a khwalba serbskoh mјena
Njech blyšći so kaž slόnco njebjeske,
A lubosé k narodnosći zahorjena
Njech płomjenja přec wjetše dobudže!

Bóh wjeřny žohnuj Serbow kraj
A mily jemu zbože daj:
Kćew, strowje luda serbskeho
Njech do wěčnosće krasni so!

IV. Serbska ryčnica. Serbska ryčnica je wučba wo zakonjach serbskeje ryče. Ta sama zabjera so z wobstawkami (bestandtheile) serbskich slowow, z twórbami abo přeměnjowanjom tych samych a z jich zjednočowanjem; wona wobjima potajkim tr̄i džele: zynko-słow (wučbu wo zynkach, lautlehre), twórbosłow (wučbu wo twórbach, formenlehre) a składnju abo syntaxu (wučbu wo twarjenju sadów a hronow, lehre vom satz- und periodenbau).

Prěnja čišćana ryčnica delnjołužiskeje serbštiny je wot M. Hauptmanna, wyššeho fararja w Lubnjowje († 1768); prěnju hornjołužisku wuda Jurij Matej (1721), farař w Kholmje. W rukopisu je pjeć znajomych: dwě delnjołužiskej, wot Jana Chójny, kiž bě stô lět před Hauptmannom vyšší farař w Lubnjowje († 1664), a wot horka pomjenowanego Jana Bjedricha Frycę; a tr̄i hornjołužiske, wot klöštrskeho duchowného Hančki, kaž wot fararjow Schmuza a Lubjenskeho. Wot Chójnowej (lačanski pisanejē) ryčnicy je diréktor Tzschriner we programmje 1859 prěni džél wudał: „Jo. Chojnani linguae Riphaticae ad artis rites directae et a dialectis secretae aliqualis Conatus. Part. I. ex libro Ms. edita.“ — Hewak wozjewichu ryčnicy abo wobšerniše grammatische nastawki (w Časopisu atd.) Seileř (1830), Jórdan (1841), Schneider (1853), Dala (dl., 1857), Smoleř, J. Buk, Hórnik a spisačel.

Prěni džěl.

Zynkosłow.

Předsponjenja.

§ 1. Zynki člowskeje ryče tworitaj dych a hłós, při čimž krk, džasna, jazyk, zuby a hubje jako pomóeniki sobu skutkuja.

§ 2. Zynki ryče, kiž so z hłosom wutworja, rěkaju hłosniki ([γάμματα] φωνήστα, [literæ] vocales, selbstlaute). Hłosniki su na sebi samych jasnje słyšome: n. př. ,a, i, u. — Zynki, kotrež dych twori, dostanu hakle w zjednočenju z hłosnikami dospołnu słyšomosć; přirun. *duby*, *tupy*, *kazać*. — Dychowe zynki su potajkim móhl-rjec přewodźerje hłosników a mjenuja so tehodla suhłosniki (*σύμφωνα*, consonæ, mitlaute), t. r. tajke zynki, kiž z hłosnikom sobu du.

Hłosniki maju něšto žive a pohibliwe we sebi; w suhłosnikach leži něšto stajne a nimale njepřeměnliwe. Suhłosniki móżemy sebi jako éčlo člowskeje ryče myslić, kotremuž hłosniki žiwjenje a hibliwość dawaju.

§ 3. Wot zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnu, wutwori so sylba (*συλλαβή* syllaba, wot *συλλαβής*, zepřimnyć): n. př. *ra-no*, *kru-wař-ski*, *člo-wje-stwo*. Sylba je potajkim zwiaz tych zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnyć abo zjednoćić hodža.

§ 4. Zjednočene sylby wutworja słowo. Słowo je po ličbje sylbow jeno- abo wjacyslbne (dwě-, třisylbne atd.); přir. ,*Syn swo-je-ho do-bro-či-we-ho na-na lu-bu-je*.

§ 5. Sylba, kiž so z hlósnikom wukónča, rěka wotewrjena: n. př. *na, do, pra-wy, na-še-ho, wu-ja*‘; sylba, kiž na suhlósnik wukhadža, mjenuje so zawrjeta: n. př. *pod, dom, naš, kras-nosć*‘.

Nastawianje suhlósnikow.

§ 6. 1. Hdyž jednory dych z krka pušcimy, nastanje zynk *h*, kotremuž *pra-zynk* (ur-laut) rěkamy; hdyž so jednory dych zesylni a dobo trochu wo zadnje džasna załoži, dostanjemy z *h* nowy zynk: *ch* [cyrilski x, ruski x, ilirski h]. Příklady: *Hora, noha, dych, dychać*.

Z jednoreho a ze zesylnjeneho prazynka (,h, ch‘) wukhadžeu wšitke druhe zynki.

2. Hdyž so *h* a *ch* při wuprajenju zatorhnjetej, wutworitaj so z njeju nowaj zynkaj: *g* a sylnišo wustorčene *k* (cyr. r, k). Příklady: *gjagotać, koža, ruka*.

Tak mamy 4 krkniki (gutturales, kehllaute), *h, ch, g, k*: dwaj trajnaj (*h, ch*) a dwaj zatorhnjenaj (*g, k*).

Přispomnjenje. Južnoraniša slowjanščina, pólščina a delnjołužiska serbščina su (nimale bjez wubjerka) jednory prazynk *h* na zatorhnjene *g* zesylnile: n. př. *noga* — **нога** нога *noga*, *hor-a ḥo-ś* — **гора** гора *gora*, pólski góra. Cyrilsko-ruske pismo ani žaneho znamjenja za *h* nima.

§ 7. Hdyž zadni jazyk trochu k džasnam pozběh-njemy a jednoremu dychej přez to swobodny překhod zaračimy: zhusci so dych, a prazynk *h* přeměni so do syčaceho zynka *ż* [ż, ź]; hdyž so syčacy zynk zesylni a dobo trochu wo zuby załoži, wutwori so *ś* [ś, ś, pólski sz]. Hdyž so *ż* a *ś* při wuprajenju zatorhnjetej, wudžetaj z njeju nowaj zynkaj: *dž* [kotrehož cyrilica nima] a sylnišo wustorčene (*tś*) *ć* [ć, ć, pólski cz]. — Te 4 zynki, *ż, ś, dž, ć*, rěkaju zhusceny syčawki.

Příklady: *żito, śija, Hamburdžan, čorný*.

§ 8. Hdyž so kónčk jazyka k zubam wuzběhne a dych tam wo njón załoži, nastanjetaj z prazynkow

wótrišej a jednorišej zynkaj: **z** [z, ʒ] a sylnišo wustorčene **s** [c, ɕ]. Hdyž so ,z‘ a ,s‘ při wuprajenju zatorhnjetej, poskičítej so nam **dz** [-] a sylniše (*ts*) **c** [ç, ڇ]. Te 4 zynki, **z**, **s**, **dz**, **c**, mjenuja so jednore syčawki.

Příklady: **Z**ady, **s**am, dwě **fidsy**, **cyły**.

Přisp. Při tworjenju wšitkich syčawkow (sibilantes, zischlaute) wosebje jazyk skutkuje; tehodla rěkaju tež jazyčníki (linguaes, zungenlaute).

§ 9. Hdyž dych wo zuby załoži, přeńdžetaj prazynkaj do ,trajneho d‘ a ,trajneho t‘: zynkaj, kiž někotre germaniske ludy nałožuja [ð, þ], kotrejuž pak žana słowjanska naryč njeznaje. Hdyž so tajle zynkaj při wuprajenju zatorhnjetaj, dostanjemy **d** a sylnišo wustorčene **t** [d, t, ð, þ]. Tak mamy jeno 2 zubnikaj (dentales, zahnlaute), **d**, **t**.

Příklady: **D**awam, **hdy**, **płód**, **tužno**, **mjetam**, **płót**.

§ 10. Hdyž so dych hakle w hubomaj přetwori, nastanjetaj z prazynkow zynkaj **w** a sylnišo wustorčene **f** [ɛ, ɸ, v, ɸ]. Hdyž ,w‘ a ,f‘ zatorhnjemy, dobudžemy **b** a **p** [ɛ, ɲ, ɓ, ɳ]. Te 4 zynki, **w**, **f**, **b**, **p**, rěkaju hubníki (labiales, lippenlaute).

Příklady: **Waš**, **dawam**, **kryw**, **fijałka**, **bu-du**, **dub-y**, **palc**, **kopać**, **woklep**.

Přisp. Zynk ,f‘ je w słowjanskich ryčach porědki.

§ 11. Ryč ma dale pjeć zynkow, při kotrychž wuprajenju so dych mjenje na wěstym měsće džerži, ale móhl-rjec po rče rozčeče (rozplunje), a kotrež so tehodla druhdy čečníki (liquidæ, flüssige) mjenuja.

§ 12. Hdyž předni jazyk k hornim džasnam wuzběhnjemy a po woběmaj stronam nimo njeho dych ze snadnym dyrkotanjom puščimy, nastanje nam zynk słowjanského połnego **ł** [ɿ, ɿ], kotrehož my w swojej naryći wjacy njesłyšimy. ,Ł‘ ma, dokelž so w krku twori, wěstu přiwuznosć z krknikami. Příklady: **Lamać**, **polny**, **dot**. (Přirun. §§ 48*, 86.)

§ 13. Hdyž so zadni jazyk trochu k džasnam přiblíži (přez čož nam horka šasta) a při tym zadýrkota, přeńdže prazynk „h“ do noweho zynka: ř (wupraj rž), kotryž je so pola nas, nimale wšudže do „š“ přetworjeny, jeno w někotrych słowach čisty wukhował. Tónle zynk [kotrehož starosłowjanska ryč njeznaje] słuša do zhusćených syčawkow. Příklady: **Ržeć**, zaržeć (přirun. § 75, 2), předać, přidać (§§ 73. 74).

§ 14. Hdyž so kónčk jazyka k zubam pozběhnje (přirun. horka z) a při tym dyrkoce, nastanje z prazynka čiste r [p, p]: kotrež so k jednorym syčawkam liči. Příklady: **Rano**, jara, dwór.

§ 15. Hdyž dych wo zuby załoži (přir. horka d, t) a přez nós wuńdže, poskići so nam n [n, n]: w kotrymž mamy nowy zubník. Na příklad: **Nan**.

§ 16. Hdyž hubje zavrjemy (přir. w) a dych přez nós wupuščimy, wutwori so zynk m [m, m]: kotryž, kaž kózdy widži, k hubníkam přistupi. Na př.: **Mam-y**.

Přisp. Zynki ɿ, ř, r, n, m^c nastanu, kaž smy póniali, wosebje přez to, zo dych k džasnam nawróćimy; tehodla mjenuja so džasniki (palatinæ, gaumlaute).

§ 17. Hdyž prazynkej přez snadne pozběhnjenje jazyka puć trochu zaračimy, wutwori so scíšcany zynk, kiž ma jako scíšcany wěstu cunjotu abo mjehkotu we sebi: j [i před čistym hlósnikom]. **P ódlanski krknik**, j^c je zmjehčeny dych, kajkiž serbska (a zhromadnje słowjanska) ryč hlósničej rada předsunje, a kotryž so na počatku sylby mjehki nadych a wosrjedža sylby mjehki přidych mjenuje; přir. n. př. *āγγελ-ος* angel-us engel — jandžel, agn-us *ἀγν-ός* — jehnjo, elen-thier — jeleń, asti (ind.) *ἐστι* est ist — јесть jest, serbski nětко přikrótšene: je; med-ius *μέδοος* die mitt-e — mjeza. (Přir. §§ 37. 41.)

§ 18. Po nastawanju wobhladane su zynki, kaž w §§ 6—17 widžachmy, krkniki, jazyčniki abo zhusćene a jednore syčawki, zubniki, hubniki a džasniki. Stari ryčnicarjo pak

je zwjetša po kajkosći klinka abo slyšom osće dželachu: při čimž jim mutæ (němiki) a semivocales (pohlónsník) před woči stupachu, kotrež poslednje so zaso jako liquidæ (čečník) a semiliquidæ (počečník) rozkladowachu.

1. Němiki su zatorhnjene zynki, kiž jako tajke (t. r. same za so, bjez hlónsnička) žaneho jasneho klinka nimaju; mjenujey ,g, k, c, č, d, t, b, p‘.

2. Počečník su trajne zynki, kiž so jako tajke jasnišo wudychuju hač němiki, a kiž móža tehodla dy chawki (hauchlaute) rěkać; mjenujey ,h, ch, ž, š (z přiwzaćom serbskeho ,ř‘), z, s, w, f‘.

3. Čečník su połniše zynki, kiž móhl-rjec hižom kaž poł hlónsnička zynča, a kotrež su so tehodla z y n č a w k i (tonlaute) pomjenowale; mjenujey ,ł, m, n, r‘ a čiste ,ř‘.

Nastawianje hłósnikow.

A. Jednore hłósnički.

§ 19. Hdyž hłós přez wotewrjeny ert z krka wustorčimy, wuprajimy hłósnič *a* [a], t. r. jednore abo krótke ,a‘. Dokelž je ,a‘ w krku samym wutworjene, ma wěstu přiwuznosć z kŕknikami. Příklad: *Dawacé*.

§ 20. Hdyž wotewrjeny ert trochu rozšěrimy a hłós so w zadních džasnach přez scíšćenje přeměni, nastanje nam krótke *e*, t. r. ,ě, ē‘ [(ɛ)]: kotrež zhusćenym syčawkam po boku stajimy. Příklady: *Jene, dobreho, twerde*.

§ 21. Hdyž wotewrjeny ert kus bóle rozšěrimy a hłós so při założenju wo hornje džasna hišće wjacy scíšći, do budžemy jednore *i* [i, i, ruski u, i]: kotrehož nastaje potajkim na jednore syčawki dopomnja. Příklad: *Bližić*.

§ 22. Hdyž so wotewrjeny ert trochu zwužci a hubje so kulojče zbližitej, wutworimy sebi předku krótke *o* [o]: kotrež je móhl-rjec nowy zubník. Příklady: *Bojosć, drohota, zorno*.

§ 23. Hdyž so wotewrjeny ert bóle zwužci a hubje so hišće wjacy zbližitej, wuprajimy jednore *u* [oꝝ, ruski y]: kotrež, z hubomaj tworjene, zjawnje k hubníkam sluša. Příklad: *Trunu*.

§ 24. Hlósnički ,a, e, i, o, u^č so jednore abo čiste mjenuja. Bjez nimi ma ,i^č najwyšsi a ,u^č najhlubši zynk; ,a^č kaž we srjedžiznje steji:

e i
a
o u.

B. Dołhe hlósnički.

§ 25. 1. K wuprajenju dołheho hlósnička trjeba so dwójey tak wjele časa, kaž k wurjeknjenju krótkeho.

2. Při swojim nastawanju žana ryč dołhich hlósničkow měla njeje. Hakle při dalšim rozwiwanju počinachu ludžo tón abo tamny hlósničko rozéahować (syllaba natura longa) abo dwaj zynkaj do jeneho zwjazować, kiž bě potom dołhi (syllaba contractione longa): n. př. ,a^č — ,â^č; ,a+a^č abo ,a+e^č — ,â^č atd.

3. Woprawdże podlěšić moža so jenož hlósnički ,a, i, u^č: ,â, î, û^č. Chcemy-li ,e, o^č rozéahnyć, dyrbimy tamne wo něšto wuzběhnyć a posledniše wo něšto znižić; při tym jednore ,e^č něšto wot wyšseho ,i^č přiwozmje, jednore ,o^č pak něšto wot hlubšeho ,u^č: ē, ȳ, ô, ū, nimale kaž by ē-i, ū-ou prajil — jasne ,e^č, połne ,o^č.

§ 26. Wot slowjanskich naryčow su jeno někotre sebi dołhe hlósnički wutworiłe, wosebje česká; w druhich so žadyn slěd teho njenamaka, wosebje w ruskej; w někotrych su so dołhoty zaso zezhubjałe, kaž w pól-skej a našej serbskej. — Přir. n. př. **драга** draga — česki **drahá droha**, ruske лѣстъ — staropolski látá abo latá **лѣта** ([3. wosoba]: spomímy tež na **тишія** — тиши), staroserbski ,(w)ogeń pálíe^č abo ,pálí^č — nětko: **pali**, **патоie** — česki páté.

Přisp. Najhusćišo nastanu slowjanske dołhoty ze splunjenja tychle zynkow: **ы** (§ 28, 5) **и и ои** (za: a-a o-e (§ 37, 2), **и е** ije (za: a-e i-e), **о-о** [z wobeju bokow hlósnička]: n. př. **драгы** **драгама** **драгоне** — česki **drahá** **drahé**.

лѣтаетъ — лѣтѣ нѣtko лѣta, палijet — палі нѣtko pali, порохъ — proch (čit. prôch), дорога — č. dráha, drôha (přir. § 78, 2). Druhe dołhoty wuńdu z nôsnikow: n. př. **патокъ** — pátké (§ 49. 54, 3).

§ 27. Dołhoty w nětcišej serbščinje. 1. Dołhe ,e‘ nałožuje serbščina po budyskim jako najlepšim wupravenju

a. před mjehkimaj suhlôsnikomaj ,j‘ a ,l‘ (§ 17. § 86): n. př. k rej, steju, dejić, mročel (2 b.), célo, khmjel;

b. před kóždym suhlôsnikom, kiž ma ,j‘ po sebi abo znamješko nad sobu: n. př. zemja, zemjenjo, dzeržec, dzeržeše, bjerješ.

2. Serbske dołhe ,o‘ slyši so po budyskim wupravenju

a. před hubnikami a před krknikomaj ,ch, k‘: n. př. dobrý, snop, nowy, Kulow, kroma, proch, bok, sroka; — b. druhdy tež před prazynkom ,h‘, hdyž ,o‘ za ,o-o‘ atd. steji, abo hdyž hlubšej (runorodnej) hlôsnikaj ,ô, u‘ scéhujetaj: n. př. drôha [die strasse], (dobròho, dobraago), kôho, bôhu, z bôhòm;

c. před syčawkomaj ,š, č‘, wosebje hdjež je korejske ,o‘ z dwojeho ,o‘ splunylo a tehodla dołhotu dostało: n. př. порохъ prôch — w prôše prôšk prôšic, mrôk — mrôčel, hrôch — w hrôše; runje tak mîxh môch — w môše môšk (ale: krôk — kročic, môk-ry — na-močic).

3. K dołhim hlôsnikam dyrbimy tež ,e‘ a ,o‘ lićić, dokelž stej, kaž bórzy wohladamy, z po dwu zynkow splunyloj (§ 29, 3 a. 30, 1): n. př. běły, kón.

Tak so nam w serbščinje štyri hlôsniki poskićeju, kiž dyrbja so dołhe mjenować, runjež su mjenje abo wjacy wot zastarskeje dołhoty wotstupile.

Přisp. Němska ryč poznamjeni tak derje dołhotu kaž tež krótkotu hlôsnikow: n. př. der kahn, der mann; we słowjanščinje pak, hdjež maja jednore (krótke) hlôsniki přewahu, pokazuje so (přez čarku abo klačku) jenož na dołhotu: n. př. wróna, měd; česki: já, hlína.*

C. Wysokaj hlōsnikaj ,e, i^č.

§ 28. Při wuprajenju hlōsnikow móžemy njesnadny rozdžél wobkedžbować.

1. Hlubše hlōsniki ,a, o, u^č klinča połnišo a su mohł-rjec kulojte; scīšcanaj hlōsnikaj ,e, i^č staj wužszej a nimale kónčojtaj.

2. Hdyž so jednoraj zynkaj ,e, i^č hišće wyše wuzběhnjetaj a so potajkim w džasnach čim bóle scīšcitaj, zblížitaj so scīšcanemu suhlōsniķej ,j^č a přiwozmjetaj něšto wot jeho cunjoty abo mjehkoty: tak zo nimale kaž ,je, ji^č klinčitaj, při čimž pak je cuni přidych kruče ze scēhowacym hlōsnikom zjednočeny; přir. mje, mi (m-je, m-ji), džiće. [Tuto wysoke ,e^č budžemy tudy w ryčnicy po potrjebje takle poznamjenjeć: ,é^č (tak zo mohł-rjec ,j^č nad e'om steji.)].

3. Hdyž so ,e^č a ,i^č tak wysoko a cunjo wuprajitej, mjenujetej so **mjehkej**.

4. Slowjanske ,i^č je přeco scīšcane a tehodla mjeħke; slowjanske ,e^č je jara husto abo nimale přeco scīšcane a potajkim najhuscišo mjehke. Žadyn druhi narod wokoło nas nima mjehkeho ,e^č a ,i^č; němske ,e^č a ,i^č n. př. přeco wo něšto hlubje steji, hač slowjanske abo serbske ,e^č a ,i^č, runjež nětčiši Serb, kaž tež Čech a Ilir, swojemu ,i^č wjacy dospołneje slowjanskeje mjehkoty njedawa (tak zo so ,i^č tudy nimale němskemu ,i^č runa).

5. a. Staroslowjanščina měješe pak tež hlubše ,i^č (na němske podobne), kotrež bě jako hlubše **bjez mjehkeho** přidycha abo **twerde**. Staroslowjanščę ,twerde i^č widžimy we dwuzynku "i (и), we kotrymž bu ,i^č přez prjedniše ,u^č kus dele scēhnjene: n. př. ryba *ryba* (přir. delka и).

b. Nětčiša slowjanščina je tón dwuzynk do jedno-reho hlōsnika přetworiła, kotryž so přez ,y^č (ruski й) poznamjenja: n. př. ryba, ryба. Hlōsnik ,y^č je wyšsi hač ,e^č a hlubši hač ,i^č. Kóždy móže so lohko pře-

swědčić, zo so ,y^č runje tak wutwori kaž ,i^č, jeno zo so při tamnym dych šeršo po rče rozeńdže. (Ilir žaneho ,y^č nima.)

6. Wuknjacy hišće raz na to pokedžbuj, zo słowjanščina dwoje ,e^č a dwoje ,i^č poskića: wysoke abo ,mjeħke e (é)^č a hłubše abo ,twerde e^č; tehorunja wysoke abo ,mjeħke i^č a hłubše abo ,twerde i^č, kotrež poslednje so ,y (li)^č piše, a kotrež ženje mjeħkeho přidycha měć njemože. (Hłosnik z mjeħkim přidychom je mjeħki: hłosnik bjez njeho je twerdy!)

D. Měšane hłosniki.

§ 29. Starosłowjanščina ma jedyn měšany zynk: **ɛ** (mjenuj **ɛtъ**, jati), kotremuž naše ,č^č (ět) wotpowjeda; přir. **ɛtъ** — wěra.

1. Mjeno teho měšanego zynka nam swědči, zo bě jeho hlowny wobstawk hłosnik ,a^č, kotremuž so mjeħke ,e^č abo ,i^č předsuny: a w džensnišej bołhařšinje so **ɛ** woprawdże hišće kaž ēa abo īa wurjeknje. Tehorunja je pólščina jeho nawopravski zastarski zynk nimale nje-přeměnjeny zakhowala; přir. **wiara** (t. j. w-ja-ra) = **ɛtъ**. — **ɛ** je mjeħki hłosnik.

2. W druhich słowjanskich naryčach (tež w delnjo-łužiskej) je so hlowny wobstawk ,a^č na ,e^č zesłabił, tak zo so **ɛ** tam kaž i-e abo ,je^č wupraji: **věpa**, **věra** (čit. wiera, wjera). [Přir. delka **ɛ**.]

Přisp. Česko-ilirski pismik za **ɛ** je ,ě^č.

3. a. Hornjołužiska serbščina je tajke ,i-e^č woprawdże do jeneho zynka zjednočila: do ,ě^č, kotrehož čisty serbski klink móhli snadź takle wućišćeć: ,i^č; přir. **wěra**. — Kóždy sam pónzaje, zo dyrbi naše ,ě^č **mjeħke** a jako měšany zynk tež dołhe być.

b. Češčina je kročel dale šla a ,i-e^č do dołheho ,i^č zesčahla: **víra**.

§ 30. 1. Naša serbščina podawa nam hišće druhi měšany zynk. Jednore słowjanske ,o^č změša so druhy,

wosebje w jenosylbnych słowach, kaž k swojemu zesylnjenju z hlósnikom ,u^c a dostanje přez to polniši klink, kotryž so přez ,ó^c poznamjeni — błu ke ,o^c (ót); přir. kon̄ — kón (ale: ,konja, konje^c atd.). — Jako měšany zynk ma ,ó^c wěstu dolhotu.

2. Južnoraniša slowjanšcina njeje ,ó^c tak jasne wutworiła, kaž naša serbšcina; tam so jednore ,o^c we wěstych padach jeno wo něsto hlubje wupraji, nimale kaž němske krótke ,o^c (we ,wollen^c atd.), a wostanje bjez zwonkowneho znamjenja: n. př. bolšíň, v u x o, bolje. Napřečiwo temu je so w pôlskej a českéj ryči tudy hlósničej ,u^c tajka přewaha dostała, zo so ,ó^c (česki ,ú^c pisane) lědy wot zynka ,u^c rozdželi. — W našej naryci je měšane ,ó^c najdospołniše.

3. Při měšanych zynkach matej so tež dołhe ,e^c a dołhe ,o^c pomjenować, na kotrejž smy hižom prjedy spomnili (§ 25, 3).

E. Přehlad serbskich hlósnikow.

§ 31. 1. Serbske hlósniči su ,a, e, ě, i, y, o, ó, u^c. Bjez nimi staj dwaj měšanaj zynkaj: ,ě, ó^c.

2. Hlósnič ,e^c je trojaki: jednory, mjehki a jasny. Zynk ,o^c je we wěstych padach połny. (§§ 20. 25. 28.)

3. Hlósničaj ,ě^c a ,i^c staj mjehkej; jednore ,e^c je najhuscišo mjehke (é); ,y^c je stajnje twerde.

F. Nadych hlósnikow.

§ 32. 1. Kóždy sam za so stęjacy hlósnič, njech je jednory abo dolhi, wunjese so z nadychnjenjom (anhauch, spiritus): bjez nadycha so žadyn wuprajić nje može; přir. ,a, u^c atd.

2. Nadych je z džela słabý a lědy slyšomy, z džela mócníši a woprawdze suhlósny.

§ 33. Słaby nadych jako nuzny předběžnik hlósniča wostanie w serbskej a druhich ryčach bjez poznamjenjenja: n. př. ,a, a, abo, ale^c, lač. a utem, nè. aber; w grichiskej staji so spiritus lenis, w hebrejskej

N: přir. *číká z našim ale*; **ЧИКА** — die erd-e (per metathesin: terra). — Slaby nadych, kotrehož slowjanščina njeľubuje, ma serbščina jeno w někotrych slowach: a, abo, ach, ale, ani, aw, e, é, ej, ě, i, o, och, oj, ow.

§ 34. Sublósny nadych je troji: jednory, zhusceny a mjehek.

§ 35. Slaby nadych zésylni so lohko do krkneho prazynka: do jednoreho nadycha, hč. Jednory nadych nałožuje Serb we, hić (ићи), hinak (přir. ини druhī, alijs), hinaši, hižo (уже), hew, hewon (přir. овъ топъ, hic), hišće (еште), hákje. Tak praji so we wšednym živjenju tež, ha, habo, halec (přir. ага — јаши). — W grichiskim pozuamjeni so jednory nadych přez spiritus asper; přir. ūku ūkъ — hola.

§ 36. 1. a. Jednory nadych přeskoči lohko na drugi kónc erta, na hubje, a přetwori so do zhusceneho, wč, kotrež hornjołužiska serbščina wosebje lubuje: o-wo, ova — wobaj, ok-ъ-ya wow-čka, отъ волеи, окно wokno, oko woko, олов-о wołoj, онь wón t. j. tamny, опашь wopuš, орати worać, орехъ worjech, орыль worjoł (wórla), hodleř, ось wosa (vespa), ось wosom, ось wos-ka (axis), ось wo- soł, отъ wot, оу wu, оузды wuzda, оухо wuchö, оуунти wucić, жгль uchel, жда wuda (wopaki: buda), жтль wutly, жгоръ wuhor (жтре — wutroba).

b. Runje tak piše Rus восемь wosom, вострить wotrić, Polak węgorz wuhor, wuj, Chorwat vuho (čit. wucho), a češki bur praji, vorat za, orati, worać.

c. Delnjołužičan ma tudy z džela slabý, z džela jednory nadych: n. př. oboj, hobaraš, huchö; Malorus nadychnje z prazynkom: горихъ (t. j. horich) worjech.

d. Starša grichiska ryč wuciščowaše zhusceny nadych přez digamma æolicum: F; n. př. ēgъor — Feğor: přir. ně. das werk; id-er — Fidēs: videre, видѣти.

Słowa ze zhuscénym nadychom, w' mjenuja so *wédowne* abo *nawédzene*.

2. Zhusceny nadych słowa zasunje so tež bjez dwaj hłosnikaj: n. př. dać — da-w-ać, zabić — zabi-w-ać. Runje tak běše w staršej grichiskej ryči: n. př. ὁFis (ov-is, w-ow-ca) = ołs, ἀFεργής = ałergys, ἀFυπτρος = ałuptros.

§ 37. 1. a. Město jednoreho nadycha přistupi husto scíšany mjehki nadych, j': n. př. aký (dl. ako) — jako (za čož so tež ,hako' praji), azъ — ja (česki já), aблъка (apel: apfel) — aблъка ja bļuk o, avorъ — aворъ jawor, anie — anie jej-ko, aktivи aktivti (z)jewić, pokazać; ednyń — юdnyń jedyn, ednyń (přir. elen-thier) — юdnyń jeleń, ežъ — юžnъ jěž, eżero — юžero jězor, ngra — jehla, nřvъ — jich, nny — jim, utro — jutro (ranje), jutry, ažyńkъ — ažyńkъ jazyk, agn-us аgn-üs агн-ыцъ — агн-ыцъ агн-а jehn-jo, агн-елъ angelus — jan džel, апостолъ japoštoł, εστι est iſt — юсть (jest), je, hew — jow. — Starosłowjanščina tudy móhl-rjec hišće bjez hołym hłosnikom a mjehkim nadychom khabla (azъ — ažъ): tola je posledniši zwjetša hižom přewahu dostał (aблъka za aблъka atd.); nowše naryče pak su so nimale we wšich hłosnickich počatkach za mjehki nadych rozsudžile: azъ, ažъ — ruski я, česki já, pólski, ilirski, serbski ja, atd.

- b. Před i'om jako wysokim scíšanym zynkom je zwonkowne znamjo mjehkeho nadycha mjenje nuzne, a tehodla jeho pólscina, ruščina a starosłowjanščina* nje-pišu: n. př. nny, imъ, i m, jim. — Dale čita so tež ruske, e' stajnje z mjehkim nadychom: n. př. emu jemu. (Za twerde, e' staji so ə: n. př. это to.)

Słowa z mjehkim nadychom mjenuja so *jótowanе* abo *najótocene*.

2. Runje tak dostanje hłosnik po hłosniku mjehki nadych: n. př. pi-ć — pi-ju (za: pi-u), pi-ješ (za: pi-eš); nadžija, kolija. (W cuzych słowach so tónle

* Starosłowjanske H je grichiske H ȳ, po tehdomnym wuprajenju: ita.

nadych njepiše: n. př. **A s i a**, do **A s i e**, w **A s i i**; — wuwzate su ,biblija, lilija' a někotre druhé jako zaserbšcene.)

§ 38. Najócene hłosniki serbskeje ryče su

ja . je jě ji . jo ju:

n. př. ja, jazyk, jeho, ječmjeń, jěm, jěry, jim, jímać, jo, jow, ju, junu.

Přisp. Twerde ,y' njemóže, dokelž je wobstajnje twerde, ženje mjehkeho nadycha dostać.

§ 39. Nadych ,n (m)'. Kaž prazynk ,h' do hubneho ,w', tak přeskoči wyšše ,j' druhdy do (tež wyšseho) zubneho ,n': mjenujcy we słowach ,жгълъ — ну乎ло (kut), жтръ (přir. wątr-oba = intestina, viscera, wutr-oba = cor) — nutř-nutř-ka, nutrny (innerlich, andächtig), ждро (sinus) — nadra (mnoh.), жстн jěsc — snědać, nadžijeć so — nadžinać so', a we sklonjowan- skich padach naměstnika и (= wón), hdýz so předložey přizanknu: иero jeho — отъ иero, одъ иero od niego, wot njeho; jich — wot nich; jeju — wot njedu; jemu, jimaj, jim — k njemu, k nimaj, k nim atd., škra (něhdy iskra) — za-miškrić.

§ 40. Přičina rozdželnoscé nadycha leži w postawku (stellung) hłosnikow. Hdżež sebi ryč su hłosny nadych požada, běše za hlubocej hłosnikaj ,o, u' přiwuzne hubne ,w' najprihodniše*, za wosrjedźne ,a' a wyšszej ,e, i' pak wysoko stejace ,j'; nadych ,h' so po swojej přirodze za wše hłosniki hodžeše. Tehodla tež šroke ,o' ženje scíšanego mjehkeho nadycha přiwzać njemóže, khiba zo by ,je' do ,jo' (ruski ,ë') přešlo bylo: n. př. jo, jow za ,je, hew', il. ioň *jej*, iova *jé dla*, r. ёжъ *jéž*, moë *moje*, stsl. гноңдьың (huscišo гноңдьың). Tola přeskoči wysoke ,j' druhdy k hlubokemu ,u' (: u), a hubne ,w' druhdy k wysokemu ,i': уже — *юәе*, česki ,už, juž, již', *hižo*, утро — *jutro*, jutře; *идін* — widžeć, witro witře = jutro jutře.

* Khorwatska naryč pokazuje ,w' woprawdze jeno před u'om: n. př. vuho.

G. Mjehki přidých hlósnikow.

§ 41. 1. Kaž mjehki nadych na počatku slova abo sylby, tak so we słowjanščinje před wostředžním hlósnikem mjehki přidých ,j' poskicá; přir. wuz-ki — wjaz-ać, die mitte medius *μέσος* — mjeza — měz-ník, my — mi, broh, bruch — lěpje: břoh, brjuch*. — Přir. *φεύγω* — fug-i-o.

2. a. Hlósnikaj ,ě' a ,i' wostanjetaj po suhlósniku přeco bjez přidychoweho znamjenja: n. př. měd, piwo (nie: m-jě-d, p-ji-wo).

b. Kóžde cyrilske a ruske ,e, e' ma-so stajnje z přidychom wuprajić: веселъ wjesely, зеленъ zeleny, ксъ bjez. (W tychle słowach je pôlska ryč mjehki přidych wučisla.)

Hlósniki z mjeckim přidychom ,j' mjenuja so přijōćene.

3. Přijōćene hlósniki serbskeje ryče su:
ja je ě i jo(jó) ju:
n. př. mjaso, mjenó, měd, miholić, prjódka, srjódka, krjudować.

§ 42. 1. Tež před wukóněnými hlósníkem ma słowjanščina mjehki přidých ,j', kotryž tudy z jerka (ѣ) abo krótkeho ,i' nastanje: n. př. konь (t. j. koní = kón): konia — konja, konie — konje.

2. Před wysokim i'om so jerkojty přidych njepoznamjeni: n. př. koni.

Hlósniki z jerkojtym přidychom rěkaju přijerčene.

3. Přijerčene hlósniki serbskeje ryče su:
ja je(ě) i jo ju
n. př. kón — konja, konje (lžě), koni, konjo, na konju**.

* Runje tak wurjeknje so jendželske ,u' husto z mjehkim nadymom abo přidychom: n. př. unit (čit. junit), tune (čit. tjun); přir. tež neuter (*njutr*), new (*nju*); norw. Björnstjern.

** Přirunaj lačanske maria, marium, wlôske Romagna (čit. Romanja), franc. Boulogne; Espanja.

§ 43. Najócene, přijócene a přijerčene hlósniči wobjimaju so ze zhromadnym mjenom *zmjehčenych* abo *mjehkich*.

H. Pojócene a powědžene hlósniči.

§ 44. Hdyž zynkaj ,i^č a ,u (i)^č k prjednišemu hlósničej stupitaj, wutworja so dwuhlósniči (*diqθoyyot*, diphthongi, doppellaute), kajkež w grichiskim, īačanskim, němskim atd. nadeńdžemy; n. př. *Aīreūs*, *uētōs*, *aurum*, (*terrai:*) *terrae*, *weich*, *baum*, *euer*.

§ 45. Slowjanščina žanych dwuhlósničow z i^čom nima. Přičina teho leži w přirodze slowjanskeho wysokeho ,i^č, kotrež swojego přidycha dla ženje z prjednišim hlósničom splunyc njemože: n. př. **и-и** t. j. ja-jicie, **та-и** tajina, **мо-и** moji, **зми-и** zmiji. (v: § 28, 5.)

§ 46. 1. Druhdy hlósnič, před kotrymž bě přidych zastupił, na koncu słowa wotpadnje. Při tym pak zdžerži so jeho přidych jako dospołny suhlósnič, jako ,j^č (cyrilski и pisane): a prjedniši hlósnič so potajkim pojoci; přir. **змии**, mnoh. **змиа** — rodžak **змии** (t. j. zmij [za zmijъ, serbski: zmijow]); **ta-j-ić** — tajny, potajny. — Tak steji tež **wuj**, kraj atd. za ,wujъ wujъ(s), **krajъ** krajъ(s) atd.

2. Wukóne ,i (i)^č, kiž so w kazaku připowjesy (přir. **d-u** — **dž-i**), pyta so z prjednišim hlósničom zjednoći a zhusci so hižom w staroslowjanščinje do niewoprawského suhlósniča: n. př. **bi-ć**, **bi-su** — **би**, **bi**, **даји** dawaj, **коງѹи** kupuj (za: **би-и**, **bi-i** atd.).

Přisp. Moi, tkoj, cwoj je po mojim zdaću z dweju dželbow zestajene: **иъ**, **тиъ**, **съ** (přir. me-us, tu-us, su-us) a **и** (= wón): **иъ+и**, **тиъ+и**, **съ+и**: **мои**, **ткои**, **свои**. Znamjenša wujasni so tak dwoje sklonjowanje w pôlskej a druhich naryčach: **иъ** — mega, memu atd., a **мои** — mojeg o (**иъ-его**: **моего**), mojemu, atd. Tež w staršej serbščinje namaka so meho, mej atd.

3. Wšitke hlósniči móža so pojocić: n. př. **kraj**, **stej**, **hrěj**, **šij**, **kryj**, **spokoj**, **duj**.

§ 47. Tež z hlubokim ,uč njeje słowjanšcina žaneho dwuzynka wutworiła. Přičina je tudy mjenje přehladna a snadž njepřistupna, dyrbi pak w přirodze (snadž dołhim wuprajenju) stareho słowjanskeho ,uč ležeć (kaž tež grichiska ryč při dwuzynkach ženje žaneho ov njestaji, ale v, kotrež so wot nětčišich Grichow kaž v wurjeknje).

§ 48. Kaž so hlósnički pojóčeja, tak so tež powěduja, t. r. k nim přistči ,wč, kiž prjedy z nimi zjednočene njeběše: přir. pra-wy — praw-da, kři-wy — křiw-da, mlě-č — mlěw-ši, ši-č — šow, šewc, kry-č — kryw, du-č — duw-ši*. Tuto ,wč wunjese Serb čiste, kaž na počatku słowow; druzi Słowjenjo jo zwjetša kaž ,vč wupraja: n. př. prawda.

Přisp. 1. Našim powědženym hlósničkam móžemy grichiske dwuhlósnički ze zynkom v po boku stajić: n. př. Mav-č-ó-s (ngr. Mavro-s) Maur-u-s — **мавръ**, Zeuš — **зекесъ**.

Přisp. 2. W zaserbšenych grichiskich mjenach je v do ,wč přešlo: n. př. Pavl-o-s (ngr. Pavlo-s) — Pa-wol.

I. Nósnički.

§ 49. Wšitka něhduša słowjanšcina měješe nós-níki (nasales, nasenlaute), t. r. přez nós wurjekowane hlósnički: kajkež je pólšcina [pornjo někotrym druhim ryčam] hač na džensniši džen zakhowała.

§ 50. W starosłowjanskim naděńdžemy dwaj nósničkaj: **ѧ** (mjenuj jeng) a **ѧ** (ung abo jus).

1. **ѧ** běše wyšsi nósniček, w kotrymž drje so ,eč a (hlubše) ,ač měšeštej, a wurjekowaše so (wysokeho ,eč dla) z mjehkim přidychom (jeng): **պատրայթալա**, **պեհազնիքը**. Z džela měješe zynk ,eŋg (jeng)č přewahu, z džela ,ang (jang)č; za to znajmjenša jeho zastupníci w nětčišich naryčach swědča. — Najócene **ѧ** piše so tak: **ѧ**; n. př. **լազմակъ языкъ**, **լաթրայտրա** (hepar, die leber), **լավմանъ жеćmjeň**.

* K powědowanju služi tež nětčiše (hubne) ,kč, kiž je — swój stary zynk puščiwi — pola hornjolužiskich Serbow, pola Słowakow a pola Malorusow klink ,wč přiwozał: n. př. dał, pisał, BOBKъ (za: ВОЛЪКъ) *wjelk*.

2. **ж** běše bluki a čemny nónsnik, kiž z hlubokim hłósnikom, u' we wěstej přiuzuñosci steješe (ung), a kotryž so [snadž po někotrych krajinach] na (wyšše) ong abo ang pozběhowaše: mäka *muka*, trávka *truba*. — **ж** so najóci: n. př. ždomy *dol*, č. údol, vinn *biju*.

§ 51. 1. **ж** nastanje druhdy ze zynkow ын abo ын; přir. па-ти *s-pjeć* (spinač), та-ти *wot-ćeé*, жа-ти *žeé*, ыа-ти *na-ćeé*, za ын-ти, тънти, жынти, үнти, kaž nam twórby ын-ж па-рни, тън-ж wote-*lnu*, жынж *žni*, үнниж *na-ćnu* pokazuja; tehorunja има *mjen-o* za имен — (rodž.) имене atd.

2. **Ж** so druhdy na ы zesylni: n. př. пати — пато *puto* (die fessel), զաբա (krušu, drjebju) — զաբէ *zub*, прах *přah-am* = napinam) — прањмо *prudlo* abo (kaž pola Wojerec hišće praja) *pruhlo*, *pružina*.

§ 52. Powostanki połobskeje naryče podawaju nam jang, ung, ang, eng: пасть pjangst *pjasć*, мясо mjangsi *mjaso*, вязык jungzuk *jazyk*, զաբէ zungb *zub*, joz cheang abo cheeng *ja chcu*.

§ 53. 1. Pólščina wučišći starosłowjanske a přez ,ie' (jeng, jen) a ,ia' (jong, jon), kiž so w někotrych slowach bjez wšeho rozdžela trjebatej: n. př. więdne wiadnę *wjadnu* вадна, święty *swjaty* сваты, język *jazyk*, piaty *pjaty*, piątek *pjatk*; wosrjedz zmjehčeneju suhlósnikow (§ 63 séć.) pak so stajnje ,ie' praji; přir. piat-y (пать). — pięć, pamięt-ka *pomjatk* — pamięć.

§ 54. 1. Ruščina poskići za ы zynk я (ja), ko trehož mjehkosć po zhuseńych syčawkach sobu w suhlósniku leži; n. př. мясо, жадати — мясо, жадать *žadać*.

2. a. Serbščina staji tudy ,zmjehčene a (ja)', kotrež so po zhuseńych syčawkach přez samo ,a' poznamjeni: n. př. мясо, wjadnu, swjaty, pjatk, jazyk, žadam, прајдј pраду, přaham; — wosrjedz zmjehčeneju suhlósnikow nałoži so ,je (é)': n. př. пјенезь pjenjez, пать pjeć, вуменъ јећмјенъ, džećel; —

b. po jednorych syčawkach wupraji so pola nas jednore ,a^c (§ 69): n. př. *сагати sahać*, *месацъ měsac*, *wzac̄ (нати: jeć)*.

Přisp. Słowa *bunzlik* (za: wunz-lik), *wuzoł* (wuz-oł), *wuzki* (wuz-ki) a *powuzka* (po-wuz-ka) abo *powzka* (das milch-seihe-tuch) wukhadżęju wot starosłowjanského **вазати wjazać**; w prěnim je a — kaž hižom w starosłowjanskim **вазъ** — do twjerdeho nόsnika a přešlo, w posledních třoch do połneho hlόsnika ,u^c. — Za **брѧцати** (bryančatъ, r. brzeczeć) ma serbščina *brenčeć*, w kotymž je nόsnik a swόj mjehki přidych zhubił.

3. W českej naryči so a přez ,á^c* abo ,ě^c (t. j. ,je^c) a ,í^c zastupuje. Šroke ,a^c steji najhusčišo we wote-wrjenych sylbach (§ 5): w zawrjenych widžimy wužše ,ě^c, kotrež so před zmjehčenym wukónčnikom rade do ,í^c scíšci; n. př. *тагик tá-hnu ēahnu*, *натык páty pjaty* — pět pjeć, nádъ píd pjem̄, němažъ peníz.

4. W ilirščinje je so a do twjerdeho ,e^c přewobro-čilo; n. př. **вајати wjazać** — vezati.

§ 55. 1. Za a nałožuje pólscina z džela hlubše ,a^c (*ong*, om), z džela wyšše ,e^c (*eng* [äng], em): tamne nimale we wšech zawrjenych sylbach (§ 5), ,e^c we wotewrjenych; n. př. *джеь dub* dąb — dęba, *ръка ruka* ręka — (rodž. mnogh.) rąk [přir. ně. die ranke], *бѫдъ budu* będą — bądu *budź* bądź, *бижъ biju* bije, *голъбъ columb-a holb* gołąb — golębica.

2. W druhich słowjanskich naryčach, kiž su nόsnistwo (*rhinesmus*) puščile, je hluboki hlόsnik ,u^c (w krajinskej ,ô^c, w nowobołharskej ,a^c) za a zastupil; n. př. *ръка — ruka*, pyka (rōka, pāka), *бижъ — biju*. — Jeno w někotrych padach je serbščina starodawny nόsnik zakhowała; přir. *kumpać* (kupać) a njenosowane ,kupjel^c, *brunk* abo *frunk a ,bruk^c*, *pijem a ,piju^c* atd., del-njołužiske *pjenkny* a hornjoserbske ,pěkny^c.

Přisp. Tež na laćanskim a grichiskim móžemy nόsniki wobkedžbować: přir. *fundo* — fūdi, *rumpo* — rūpi, pro-

* Dołhota so druhdy zhubi, tak zo jeno jednore ,a^c wostanje.

e u m b e r e — eūbare, *ΠΕΝΘ πέ-πονθ-α πέσομαι* (za πένθ-
σομαι) — ἔπαθ-ον πάθ-ος, λαμβάνω — ἔλαβ-ον, βούλευσον
— βούλευσάτω.

J. Staraj pohlósnikaj.

§ 56. 1. Starosłowjanščina poskića nam hlósnikaj, kiž so tak krótko wupraještaj, zo běstaj lědy slyšomaj. To staj pohlósnikaj ь (jer) a ъ (jeř, jerk, jerčik): wot kotrejuž tamne nimale kaž ,ū‘ klinčeše, poslednje nimale kaž ,i‘*: n. př. людъ ljudü (ljudö) *lud*, ключъ *kluč*. Kózde starosłowjanske słowo wukónča pak z połnym hlósnikom, pak z nosníkom, pak z jenym pomjenowaneju pohlósnikow (ženje ze samym suhlósni-
kom). — Ruščina je taj pismikaj na kóncu słowow za-
khowała: ale ь je swój klink dočista zhubiło a staji so jako něme znamjo po wukónčnym suhlósniku; ze-
slabjene ь pak je w běhu časa dospołnje do zynka ,j‘ přešlo, kotryž so z wukónčnikom najkrućišo zjednoči a jón přez to zmjehčí: n. př. мразъ морозъ *mróz*; конь конъ *kóni*, звѣрь (zwér) зvěrъ *zwérjo*, жердъ žerdž.

2. Južnowječorni Slowjenjo ťačanskeho pisma su wo-
němjene twjerde ь cyle pušcili, tak zo słowa tudy tež na suhlósnik wukhadžeju; město ь pak nałożi so (hdžež bu mjehkosć wuprajenja zdžeržana) wot Iliow znamjo ,j‘ (pornjo stsłskemu ь) a wot wječornych Slowjanow čarka (‘) abo klačka (‘), kotruž móžemy sebi jako nad-
stajene i myslić: n. př. кóн (kon), č. күн, il. konj.

Přisp. 1. Naše nětčiše neutra ,khlěbo, kormo, nuhlo‘ su wěsće powostanki něhdušeho muskeho ,chlěbъ (chlěb^o), kormъ (korm^o), nuhлъ (nuhл^o): kaž Bolharojo hišće džens dwor^o za dworъ atd. praja. (Přir. francowske ,něme e‘).

Přisp. 2. Starosłowjanske ь wotpowjeda ťačansko-grichiskemu wukónčenju ,us, os‘ w druhéj deklinacii; přir. влъкъ (wlükü) лúк-о-с l u p - u - s [k je so per aphaeresin zhubiło; za k je runorodne ,p‘ zastupilo], кривъ curv-u-s [per metathesin], балъ (balü) alb-u-s (bell-u-s) левъ-ó-с [per metathesin; x == ъ]. — Runje tak zetka so ь z ťačanskim ,is‘; přir. огнь ign-i-s.

* Při spěšnosći wurjekowanja khablaštaj pohlósnikaj bjez zynkami ,u, o‘ a ,i, ē‘.

§ 57. Pojhłosnikî, kiž w osrjedź słowa steja, su w nětčišich naryčach přez přiwuzne hlòsniki zastupowane: n. př. **кръмъ көртмo**, кормъ, p. **ро-карт**, сръна **sorna** (*sernja*), p. **сарна**, серна, **връба вје́ба**, p. **wierzba**, верба, **жердъ јердž**, жердъ, p. **јердž**. Jenička češčina znaje wosrjedźne pojhłosniki, runjež so tam njepišu: **krm**, **srna**, **vrba**; **prst** (*porst*), **srst** (*seršć*), **mlň** (*milina*). W serbščinje su so znajmjenša někotre tajke słowa zdžeržale: **frkać**, **krčeć**, **krk** (*muta cum liquida*).

Přisp. W staršich rukopisach su někotre słowa z pojhłosnikom pisane, kotryž so pozdžišo wjacy njetrjebaše, a wot kotrehož so tež w nětčišich naryčach žadyn slěd njenamaka: **дѣла dwaj**, **къто štō**, **кънинга kniha**, **мъртви mréć** atd. = **два** atd. Jenož połobscy Slowjenjo běchu pojhłosnik zakhowali: n. př. dawoj *dwaj*, katù *štō* abo (kaž so we wječornej podryći hišće džens praji) *hdo*.

§ 58. Druhdy je w přez zeslabjenje hlòsnika wastało; tak steji n. př. **кость koscé** za **кости**, a za pozdžiše **цръкви cyrkej**, **гвоздъ hózdž** namaka so hišće **цръкви**, **гвозди**.

§ 59. 1. Wukónčny jerčik zjednoći so, kaž hižom horka (§ 42) widžachmy, z kóždym přistajenym hlòsnikom a přeńdze při tym do mjehkeho přidycha, kotryž pak so před i-om wosebje njepoznamjeni: n. př. **конь** — (**коń-ъ**) **коня konja**, **конемъ konjomaj** (za „konjemaj“), koni t. j. **кони konje** (*mjenowak*), **конъ konje** (*žadak*), **коню (ko-nju)** **konjej** (*krjepju*).

2. Tehorunja přeńdze w, kiž před hlòsnikom ze zynka w nastanje, do mjehkeho přidycha; n. př. **пал-и-ти** пал-i-ть, **хвал-и-ти** хвал-i-ть: **пал-и-й** пал-i-у, **хвал-и-й** хвал-i-у — **пал-и-й** пал-и-у, **хвал-и-й** хвал-i-у — **пал-и-й** пал-ю, **хвал-и-й** хвал-ю; **кроп-и-ти**: **кроп-и-й** — **крапи-л-и-й** (*ze zasunjenym i*) **krjep-ju**; **зем-и-л-и-й**: **зем-и-л-и-й** — **зем-ля зем-я**.

K. Přehlad zmjeħħených hlósnikow.

§ 60. 1. Najócene hlósniči:

и	и	и	и	(ио)	ио	иа	и
я	е	ѣ	и	ë	io	—	—
ja	je	jě	ji	jo	ju	—	—
p. ja	je	ja, jé	i	jo	ju	je	ja;

příklady horka § 38.

Přisp. 1. Najóćić móže so, kaž widzimy, kóždy hlósnič (wuwzate korjeńske „o“ a twerde „y“: § 40. § 38).

2. Přijócene hlósniči:

—	и	и	и	—	ио	и	
я	е	ѣ	и	ë	io	—	
ja	je	ě	i	jo	ju	—	
p.	—	ie	ia, ie	i	io	iu	ie, ia;

příklady horka § 41, 3.

Přisp. 2. Korjeńske „o“ so njepřijóći; tehorunja „y“ nic.

— Přijóceneho „a“ starosłowjanščina a pólščina njeznajatej; nětčiše я (ja) nastanje z nónsnika и: n. př. **ВАЗАТИ** wiiąać — вязать wjazać; **МЯСО** mięso — мясо mjaso.

3. Přijerčene hlósniči:

и	и	и, ы	—	ио	иа	и
я	е	ѣ	ë	io	—	—
ja	je(ě)	i	jo	ju	—	—
p.	ia	ie	i	io	iu	ie, ia;

příklady horka § 42, 3.

Přisp. 3. и so nihdže njepřijerči (je pak, kaž so rozymi, přeco přijócene). Jenož nazdaény wubjerk pokaže serbščina w jenosylbnych słowach, kotrež swoje ыe (kaž k zarunaju za zhubjeny nónsnik и) na „ě“ zesylnja: ѣžе, ѿкле, вѣše.

Přisp. 4. Přijócene ио, kiž je zwopředka wěsće přijerčene bylo, namaka so jeno w někotrych słowach, wot kotrejž njech mjenujemy **любъ** (za **љубъ**, lľubū) **luby** [štož polski, delnjołužiski atd. hiše **ljuby** klinči], č. lib, * **модъ** **lud**, č. lid, **блouдъ** **kluč**, č. klíč, **блодъ** [wot čehož najskerje naše „blido“] **škla**, **рюти** **ruć**, **rjeti**, č. řiti; přirun. tež **блъкати**, **блъвати** abo **блюкати**, **блюкати**.

§ 61. Kaž přijerčene и nihdže zwonkowneho znamjenja před sobu nima, tak widzimy tež druhe přijerčene pismiki we wěstych padach, wosebje po zhusčenych sy-

čawkach, bjez jerčikojteho přidycha; přirun. *ouhi woči*, neucheshi *pječeš*, tręshiti *hréšić*, běša (pódla huscīšeho *čekk*) *běchu* = *ouhi ouji*, neucheshi neucheshi, tręshynti *tręshjinti*, běša běšja.

§ 62. Čehodla dyrbja so přijóćene a přijerčene hłosniki rozdželeć? Tudy pokažmy jeno na tule přičinu: Krknik přewobroci so před přijóćenym hłosnikom do jednogreje, před přijerčenym do zhusceneje syčawki; přir. *bożn* — *božn* (z přijóćenym *u*) *bohojo* — *božn* a wot teho w druhotnej twórbje: *božiń*; *oko* — *oń* *we wocy* — *ouhi* (z přijerčenym *u*); *pečak pjeku* — [kazak] *peču* (z přijóćenym *u*) — *neucheshi* (z přijerčenym *e*). Jerčik běše mjenujcy, kaž so nam zda, najwyšše a wosiebje scíšcane *u* (kaž k najhlubše, *u'*); tehodla čehnješe wón susodny krknik horje do džasnow, hdžež so z njeho zhuscena syčawka wutwori.

Womjakowanje suhłosników.

§ 63. 1. Teje mjehkoty, kotaž we zmjehčenym hłosniku leži, čini so tež suhłosnik dželomy, kotryž před tajkim hłosnikom steji: suhłosnik před zmjehčenym hłosnikom *sam* womjaknje a rěka potom tež *zmjehčeny* abo *mjehki*.

2. Wěste suhłosniki so jednorje zmjehča: n. př. *dub'* — *dubina*, *na dubje*; druhe wot nich su hišće dalšemu přeměnjenju podčisnjene: n. př. *młody'* — *młodzi*, *twerdy'* — *twardze*.

§ 64. Na womjakowacych suhłosnikach many móhłrjec nowy rjad zynkow, kotrež su drobnišeho wobhlađanja potrjebne. Horka při přeptytowanju nastawanja jednorych zynkow džechmy, kaž sebi wěc žadaše, wot krka k hubomaj; tudy při wobkedžbowaniu zmjehčowanja póndžemy lóžsého zrozymjenja dla nawopak a počnjemy z hubnikami, kotrymž njech hnydom bližše tři džasniki přidamy.

§ 65. 1. Hubniki ,w, f, b, p^c a bližše džasniki ,m, n, r^c so jednorje zmjehča: n. př. *strowy* muž — *strowi* ludžo; *duby*, *dubowy* — *dubina*, na *dubje*; *budu* — *běch*; *hlupy*, *hluposć* — *hlupje* *hlupikojty*; *kroma* — při *kromje*; *khromy* — *wokhromić*, *skhromjeć*; *nano!* — *nichtó*, *něchtó*, za *nju*; *rad*, *kruwa*, *zwara* — *warić*, *rjad*, *krjudować*.

Přisp. 1. Bjez hubnikami **в**, **Ф**, **в**, **п** a přijerčenym hlós-nikom zasunje starosłowjanščina čečnik **л**; přir. **ловити lojić** (za: łowić) — **ловляж loju**, **любити lubić** (t. j. lubować) — **любліж**, **крапити** — **крапляж**, **къръмити kormić** — **къръмляж**, zemia — **земляж**. Přičina teho wuzjawa leži wěsće w ertnej zdalenosći hubnika a wysokeho **ь**, bjez kotrajž čečnik móhl-rjec jako wójmidło zastupi.

Přisp. 2. Runje tak je so wot korjenja ,wrob, wrob^c, č. ,vrab-ec serbska twórba *wrobł* (*wrobl*) wudžěała.

2. Hdžež su hubniki a bližše tři džasniki na kóncu sylby před zhubjenym zastarskim ,i^c womjakłe, nadstaji so čarka: přir. *kryw* — *čerw* *червь*; *horb* — *hołb*; *woklep* (tři woklepy) — *woklep* (tři woklepje), *dom* — *zlem* (*злеми*), *zlem-če*, *zlem-taj*; *bróny* — *bróń*, *mlyn* — *čiń*; *dwór* — *kruwař*.

§ 66. 1. Zubnikaj ,d, t^c přeńdžetaj při zmjehčenu do cunjeju syčawkow *dž*, *é* (južnoserbski ĥ, ĥ): přir. *du* — *dži*, *džech*, *тьма* — *ćemny*, *pót* — *so poćić*, *swět-lo* — *so swěćić*, *людие* — (*ludze:*) *ludžo*, *дѣта* — *džěćo*, *дѣнь* — *dženj*, *татка* — *čahnu*, *tebje* — *će*, *tepić* — *čopły*, *видѣти* — *widžeć*, *wjert-nu* — *wjerćeu* (za: *wjerćeu*); *džasna* (**л**).

Cunjej syčawcy stej *mjehkej* su hłosníkaj.

2. Zubnik ,t^c přeńdže we słowjesach před připowješenym ,e^c, hdžež bě zastarsku přijerčene, do syčawki ,e^c: n. př. ,mjet-ac, rjehot-ac^c — *mjec-eš* *мештешн*, *rje-hoc-e* (zastarsku: *mjec-ješ*, *rjehoc-je*).

Přisp. 1. Zmjehčene a tola njepřetworjene ,d^c ma serbsčina jenož we wěnikomaj *djas* a *djaboł*; njepřeměnjene zmjehčene ,t^c so nihdže wjac njenamaka.

Přisp. 2. Słowa, kiž na ,dž‘ abo ,é‘ wukhadžeja, su so zastarsku na ,i‘ (**и**, **ы**) wukónčale; n. př. ,wjedz̄, mjeć, žerdz̄, nić̄, zastarsku: wjedi, mjeti, žerdz̄, nit̄ (přir. žerdka, nitka).

Přisp. 3. Cunjej syčawey móžeſej mjehkotu sčehowacych hľubſich hľosníkow ,a, o, u‘ do ſebe zasrěbnyé; zwjetſa pak so při wuprajenju wěſta mjehkota zakhowa, tak zo n. př. ,džasna (**я**), čahnu (**я**), džow-k-a (**ДВР-я**), swječo, widžu, swěču‘ nimale klinči kaž ,dž-a-sna, é-a-hnu, dž-o-wka, swječio, widžiu, swěčiu‘ (přir. pôlske ,dz-iu-ra‘). Mjehki přidych wyš-ſich hľosníkow ,e, ě, i‘ wostanje přeco slyšomy: n. př. dž-e-čel, éémny, éichi.

§ 67. 1. Pólščina da zubnikomaj pornjo serbščinje do cunjeju syčawkow ,dž, é‘ (t. j. ,dzj, ej‘) přenéć, kotrejž pak so před sčehowacym i-om bjez čarki pokažetej; přir. žerdz̄, dać, **дѣтѧ** **дziecię** (dzjecjeng) **džéeo**, **chodzić**.

Přisp. Našeſ cunjej syčawey ,dž, é‘ klinčitej poňišo, hač pôlske woprádze cunje ,dž, é‘ (,dzj, ej‘). Naše ,dž‘ wupraji so nětko cyle kaž ,dž‘ ([u] § 7), a nětčiſe ,é‘ je jeno něſto slabše hač ,é‘.

2. Delnjołužiska serbščina je přetvorjenaj zmjeh-čenaj zynkaj ,dž, é‘ hišće dale přeměnila, tak zo nimale kaž pôlske ,ž, š‘ (t. j. ,zj, sj‘) abo hornjołužiske ,ž, š‘ klinčitaj; n. př. žeń (žeń) **džeń**, **dawaś dawać**.

3. Druhe słowjanske naryče su tudy zwjetſa jednore zmjehčenje zakhowałe, kotrež Čeſi před a-om a e-om přez ,d, í‘ poznamjenja: n. př. **дѣтѧ** **дѣти**, **ходити** **ходити** **khodzić**, **диаљош** — **đabel**.

4. Před přijerčenym hľosníkom je starosłowjanščina swojej zubnikaj do ж a ит, ruščina pak do ж а ч přetworiła: n. př. **род-и-ти** — **рождениъ** (za **род-и-енъ**: **ро-дѣнъ**, §§ 59, 61) roženъ *rodzeny*, **насытити** — **настышенъ** nasycenъ *nasyćeny*; pólščina a češčina matej tudy twerde ,dz, e‘ a ,z, e‘: **rodzony**, **nasycony**, **rozen**, **na-
sycen** (za: **rodz-io-ny**, **rodz-je-n** atd.: § 69). — Přir. **φράćω** (korjeń **ФРАД**) za **φράđјω**.

§ 68. Na womjaknjenje zubneho džasnika ,n‘ smy horka při hubnikach sobu spomnili (§ 65).

§ 69. Jednore syčawki ,z, s, dz, e' so we słowjanskich naryčach jednorje zmiejehča, srěbnu pak w nětčišej serbskej mjebki přidych scěhowaceho hlōsnika do sebje (tak zo so ,é' do ,e' a ,i' do ,y' přeměni): n. př. **zemna** zemia — **z e m j a**, **zimna** zima **p.** **z i m - n o** — **z y m a**, **czemъ** czelъ — **c y l y**, **roznični** grozítъ — **h r o z y ē**, **sylzy** — **d u e y**.

Přisp. 1. Womjaknjenje syčawki we słowjanskich naryčach je, kaž kózdy widži, přez scěhowacy hlōsnik sobu poznamjenjene (n. př. **z i m a**); na kóncu слова pak, hdzež je ,i' wotpadło (§ 56, 2), staji so ь, w pólščině ,z; s' (t. j. ,zj, sj): vezv wiež **ujez**, nescь nješ **ujes**. [W mjenomaj Šerach' a Šiman' (= Sirach, Simon) je, S' najprjedy po słowjanskim wašnju womjakło a pozdžišo do ,S' přešlo.]

Přisp. 2. Hižom w starosłowjanštinje namakamy tón wuzjaw, zo jednora syčawka druhdy mjehkotu scěhowaceho hlōsnika zasrěbnje: n. př. **knazia** kniazъ — **knazia** **k n j e z a**, **knazio** — **knazoy**, **vcia** — **v c a u s e**. — To samo čini (kaž k rozdželenju wot cunjeje syčawki ,e') pólske ,e' wobstajnjé, a ,dz' znajmjeňša we wukóncach: n. př., **czemъ** — cały (za: c-ia-ly) **c y l y**, **ptaka** ptakъ — ręce, ptak — ptacy (ale: cichy t. j. eichy), **nora nozg** — nodze, ubogi — ubodzy.

Přisp. 3. Za starosłowjanske ń po jednorych syčawkach mješe starša serbščina twjerde ,e', kotrež so w našici dnjach nimale wšudże přez ,y' zastupi: n. př. **seno**, **czemъ** — seno, ceły — nětko syno, cyły, **sedetni** — sedžeć: sydać; **sedlo** (der sattel), sydło (der sitz).

§ 70. Před přijerčenym wukónčenjom přeńdu jednore syčawki ,z, s, e' do runoródných mjehkich zynkow, do mjehkich syčawkow ,ž, š, ē': n. př. **knazъ** (za: **knazhi** § 58, něhdys **knat-h**) knjez — knježi (h), **knajče** (§ 61) knježe, ē. kneže, krawč — krawči, krawče, zajac, wowca — zaječi, wowči, **otycъ wólc** — **otyby wólcowski**, **otyby wótcе** (štož Serb ,wótcje' wupraji), **pros-h-ti** prosyć — **iprosh** prošu (za: **pros-h-h**: **prosčić**, prosi-u: prosju), просить — прошу, **p. prosić** — **proszę**.

Přisp. We słowjesach (štvrteje rjadownje) na ,iē, w kotrychž před wukónčenjom jednora syčawka steji, je so ,i' před suhlōsnikom (teje syčawki dla) do ,y' přewobročilo:

гро́з-и-ти — hrozyc, **гро́зини** — hrozyš, **гро́зить** — hroz-
y, **гро́зив** — hrozymoj atd., prosyč, prosyš atd.; iť
před hlásníkom pak je so jako jekojo přidich z předněšim
suhlásníkom zjednočilo a jednoru syčawku do zhusceneje pře-
tworiło: **гро́з-и-ти** — гро́жж hrožu (za **гро́з-и-ти**: гро́жж,
hroziu: hrozju), gróz, grózach (za: hroziach,
hrozjach) atd., prošu, prošeny (прос-и-енъ: просеиъ:
прошено) atd.

§ 71. Tež před přiweškomaj (suffixomaj) ,k' a ,ny',
kotrejž mamy sebi jako ,yk' a ,ny' myslíč*, přeňdže ,c (ii)'
do zhusceneje syčawki ,č': n. př. lic-o лиц-ó — ličko,
ruski hišče lichiko (t. j. lichyko), zajac — zaječk —
zajčikъ, pale — palčk palčikъ, hólce — hólčk,
holca — holčka, pšenica — pšenička, яйцо — яичко
(štož kaž ,jajičko klinči); połojca — połojčny, pše-
nica — pšeničny, p. pszeniczny, č. pšeniční,
měsac — měsačk, měsačny.

Přisp. Zbytnej syčawcy (z, s') zasrěbnjetej scéhowace b
a wostanjetej bjez přemjenjenja: n. př. koza — kózka, maz —
mazny, kosa — nakosny (polski pak: głos — glosny,
rosa — rośny). — Sem sluša tež druhotne ,c** we słowach
,moc (mošty), nóc (nošty), wěc (вѣцт) — mocny, po-
mocka, nócný, nócka, wěcka.***

§ 72. Syčawkam přiwuzny džasnik ,r', kotryž smy
hižom horka podótkli (§ 56), so we wjetšim dželu slo-
wjanskich naryčow jednorje zmjehči; w české a polské
pak wón stajnje do ,ř' přeňdže. Serbščina tudy móhl-
rjec srjedžiznu džerži; wona da swojemu ,r' tak derje
womjaknyć kaž přeńć: n. př. wótry — wótři — wótřic.

§ 73. Hdyž sylny zatorhnjeny zynk ,t' před r-om
steji, přeňdže ,r' před kajkimžkuli zmjehčenym hlásníkom
do ř-a †: n. př. sotra — sotřička sotře (‡), wětr —
wětřik wětřikojty, kmótr a [wokoło Wojerec] kmótř
(zastarsku: kmóř, gevatter, кумъ) — kmótřic, Pětr a

* Přir. delka § 85, 3; ** § 87 scé.

*** Runje tak praji so: kórc — kóreny (ale: korčk). Tudy je sy-
čawka ,c' zaso scéhowace b zasrěbla.

† Přičina teho wuzjawa wułożi so delka § 78, 1.

(swójbnej mjenje) **Pětř** (**Pětři**) **Pětřko** (**Pětřiko**) **Pětříčko**, **Pětříčke**, **nutr-ny** (innerlich, inbrünstig, andächtig) — **nutř** (nutř, hinein) **nutřka** (wookoło Wojerec: nutři & nutřika, intus, darin), **kotryž** — **kotřiž**, **Strehla** (**wjes**) — **Třelany** (zastarsku: **Střel-any**), **tres třešis** — **tři třo**, **strěcha** — **třečha** (střečha), **stříhr-ž** — **třih-am**, **tráček** — **třasu** (p. trząsę); **třešen**.

Přisp. a. Słowie „wótry“ a „khětry“ (aliquantus, ziemlich gross) swoje, r^c w někotrych padach jeno zmjehčitej: **wótri**, **khětri** (mnohot.), **wótriši**, **wótrje** (acute, scharf), **khětrje** (ziemlich, khětro); w drugim zmyslu pak jeju, r^c přeńdze: **wótře** (alta voce, laut), **wótřišo**, **khětře** (celeriter, schnell), **khětřišo**. — b. Tak khablataj, r^c a, r^c tež we wuzrazu, na přatrje^c a, na přetře^c; dale lud praji, třebać^c (tsjebać) a we wječornych stronach, Pětře^c: we wyšszej ryći pak nałożuje so, třebać^c a, Pětrje^c; nawopak slyšíš w někotrych krajinach, „sotrje“ za „sotře“.

§ 74. 1. Potom je, r^c před kóždym zmjehčenym hłosníkom do sylnišeho zynka, r^c přešlo, hdyž sylné zatorhnjene, p^c abo k^c před nim steji, — štož wosebje w tychle słowach widzimy: **prę** — při, přibić, přimać atd., **pręk** — pře, předać, přerow, přesada (přósada) atd., **prędъ** — před, **pręzъ** — přez, **krupnka** — kopřiva, **pradъ** — přadu, přaza, přelča (zastarsku: přadlicja), **praham** — přaham, přatro (a); **krupni kryć** — křidlo, mokry — mokřina (mokre městno), curvu-s — křiwý, *zgauγ-ý* — křičec křik, crux — křiž, křipić, křesać*. Tudy so, w serbščinje, kajkaž nětko je, ženje wjacy, r^c njeslyši, ale stajnje jenož, r^c (š); tehodla prjedy prajachmy: ,r^c **je** přešlo (nic: ,r^c přeńdze).

2. W tych padach pak, hdžež dyrbješe, pr, kr^c we přenjotnej twórbje před twerdim hłosníkom njepřeměnjene wostać, wozmje serbščina, hdyž mjehki zynk přistupi, jeno zmjehčene, r^c: n. př. kipry — kipriši,

* Woheń křesać, feuer anschlagen, křesadlo feuerzeug (ale: wlosy česać).

kiprje, škra (zastarsku: iskra) — škrě škrička, za-miškrič, mokry — mokri, mokrje.

Přisp. Wotwody nědušeho prjed (= před) pokazuja jeno zmjehčene ,r': prjedy, sprjedni, prjedniši, prědk, prjódk, prěni (za: prjedni); tehorunja: prěé (§ 78, 3^b) a priportač (jako onomatopoeicon).

§ 75. 1. We wšech padach, hdžež před r-om žane ,t, p, k' njesteji, poskića nam serbščina před přijόčenym hlósnikom a tež před jerkom jeno womjakowace ,r'; n. př. dobry — dobri (ale č. dobrí, p. dobrzy), bjeru — bjerješ (č. beřeš, p. bierzesz), dwór — na dworje (č. dwoře, p. dworze), лекарь — lěkarj (ale č. lékař, p. lekarz), lěkarjo, lěkarič.

2. Jeno w někotrych jeňotliwych słowach je so po přikladže pôlskeje a českeje ryče čiste ,r' (před zmjehčenym hlósnikom) wutworiło: ržec za-ržeć atd., skoržič, Katyržinka. K wučišćenju nawoprawskehō klipka pak dyrbi so tudy ,rž' (za slowjanske ,r') pisać.

§ 76. Čečnik ,r' zasrěbnje druhdy scěhowacu mjeh-kotu: n. př. broh, bruch, sródka za lěpše ,brjoh, brjuch, srjódka'. Tak tež hižom w starosłowjanščinje: n. př. ropočha = горюха.

§ 77. Delnjołužiske ,kř, př, tr'. 1. Delnjołužiska serbščina ma na počatku někotrych słowow ,kř, př, tr', hdžež druhe naryče (tež hornjoserbska, česka a pôlska) jeno ,kr, pr, tr' pokazuja; n. př. краса kraca krasa — dl. křasa, kroma — křoma, правъ правы prawy — prawy, prošu — přošu, трава trawa — třawa, струна truna — třuna, kryc — křys, krej ([кρим]: кръвъ кровъ) — křej.

2. W drugich słowach pak widžimy starosłowjanske ,kr, pr, tr' njepřeměnjene. To su tajke, w kotrychž ruščina z wobeju bokow pismika ,r' hlósnik ,o' abo ,e' podawa (,o-o, e-e'): n. př. корова (kruwa) — dl. krowa, порогъ (proh) — prog, порохъ порохъ — proch, перетъ (préc) — prěś, сторона — strona.

§ 78. 1. Před prěním rjadom příkladow prjednišeho § so zdobnje prašamy, hač dha ,ř‘ tež před t w j e r d y m hlōsnikom p r e n ď z e . Na to ma so wotmolwić; Ně, to je, kaž dotal wšudže widzachmy, jeno před zmjehčenym mózno! Wěc sama pak je tale: Połniša a mócnisa syčawka ,ř‘ ma ze ,k, p, t‘ wjetšu přiwuznosć, hač kotařz w jednorym r-u leži. Přez tamne zatorhnjene zynki mjenujcy powjetši so dyrkotanje scéhowaceho ,ř‘, a při tym Delnjołužičanej ,ř‘ kaž samo wot so za ,ř‘ zastupi. — Tón samy wuzjaw pokazuje so na hornjołužiskim ,kr, pr, tr‘, kotrež so z teje sameje přičiny před přijóčenym (a nic přijerčenym) hlōsnikom do ,kr, pr, tr‘ přetwori.

2. Ale delnjołužiska ryč džě tež słowa z jednorym ,kr, pr, tr‘ poskića! Přičinu wuswětli nam ruske ,o-o, e-e‘. Ruščina ma tudy pra-staru a móhl-rjec přestawiznowsku twórba, staršu a přenjotnišu, hač kotruž je (pisana) starosłowjanščina zakhowała. Ruske słowo porogъ (wupr. ,pärög‘) n. př. pokazuje nas na přestawiznowsku staroslowjansku twórbu ,päräg‘; při čečnikach pak so hlōsniki we wšech ryčach lohko přesunu: tak dostanjemy bjez wšeje prócy twórbu ,präag — prág‘ (ä+ä = á) .. a tak dobo tež widžimy, zo a čehodla ma naš příklad nprъ po prawom dołhi hlōsnik, kajkiž je so w českim woprawdze hač na džensniši džen zdžeržał*: práh (z dołhim ,a‘), — dale: kráwa, (prach) prášek, přiti, (strana) stránka** atr. — Ruske ,o-o, e-e‘ je nam pokažalo, zo ,ř‘ tudy jeno připadnje při zynkach ,k, p, t‘ steji.

3. Po wšem dotalnym móžemy prajić:

a. Delnjołužiska serbščina je sebi ,ř‘ wuzwoliła, hdžež sylny zatorhnjeny zynk ,k, p, t‘, kotryž sam

* Runje tak je — při čečniku ,l‘ — **пладыниe** z přenjotneje twórby **полодыниe** (polodnjo) wušlo (přirun. **полоноштиe**, **пољнóс**); dale **жлѣза** **žalza**, slowjenski žlêza (z dołhim hlōsnikom), ze stareho ,železa‘, r. Железа.

** Druhe češke dolhoty, kaž ,krása, tráva‘ atd. wotpočuja na hinašich přičinach: kotrež, zo z krótka prajimy, z džela we slowjesach (krasiti, traviti) leža.

wot so na ,ř^č čišći, hižom w przedstawiznowskich časach
nje posrědnje před r^č om steješe;

b. wona poskića ,r^č, hdžež je tamny zynk po přesunjenju hlōsnika jeno připadnje před ,r^č stupił.

Přisp. Po tym samym zakonju zložuje so tež hornjołužiske slowjeso ,prēć^č (přir. za-pjerać).

§ 79. Zhuscene syčawki ,ž, š, dž, č, ř^č njejsu přenjotne (kaž eunjej syčawcy ,dž, c^č) a dyrbja stajnje mjehke być, dokelž před zmjehčenym hlōsnikom z jednorych syčawkow abo z krknikow nastanu; přir. čw-ň — ži-wy, taé. su-o — ši-ju (za: ši-u, § 37, 2), cast-us — čist-y, lug lüg-e — lža (za: lg-ja, lh-ja), žadati — žadać, včes — wš-ón, lit. vakar — večeरъ wječor (wčera), περι πρη — při, kotryž — kotriž, pradž — přadu, přaham, třasć (a). [Tehodla so po zhuscenej syčawcy nihdže žane přenjotne y njenamaka.]

Přisp. Zhuscene syčawki móža scěhowacu mjehkotu hlubších hlōsnikow ,a, o, u^č wjacy abo mjenje zasrěbnyć. Wuprjenje je tudy po rozdželných stronach Serbow (a Slowjanow) rozdželné; zwjetša pak so při wurjeknjenju wěsta mjehkota zakhowa; tak zo n. př. žadać, žolma, žurk, třasć nimale kaž ,ž-ja-dać, ž-jo-łma, ž-ju-rk, tř-ja-sc^č klinči; přir. staroslowjanske učdo za pozdžiše a husciše učdo atd. — Mjehki přidych wyšších hlōsnikow ,e, ě, i^č pak wostanje nimale we wšech slowjanskich naryčach njepřikrotšeny: n. př. wječerjeć, wšě-dny, čisty; jenož pólščina a delnjołužiska serbščina da jemu tež tudy dospołnje do syčawkow zaplunyć (tak zo so wot dwudželnego ,i (ji)^č jeno jednore ,y^č zdžerži): n. př. p. dř. žyto, szyla šyja, p. dobrzy.

§ 80. Zhuscene syčawki jako wukorjenje pôzdníšeho hrona ryče njejsu we wšech naryčach wutworjene. Tak južnoraniša slowjanščina hišće žaneho ,ř^č njeznaje: na čož smy hižom horka spomnili (§ 13).. Delnjołužičan (Mazur atd.) hišće žaneho ,č^č nima* a staji za njo pořadnje ,c^č (kiž mjehkotu zasrěbnje): n. př. c y s t y = čisty, cas. Pola połobskich Slowjanow namakamy: zena

* Jene jeničke ,č^č je sebi delnjołužiska serbščina wudobyla: žowčo (t. j. džowčo, džowk-a) holca puella.

(za něhduše ,z-e-na^t), deusa, ploce, bijas = žena (žona), duša, plače, biješ. — Němčina ma wot zhusčených syčawkow jeno ,sch^t, a w někotrych słowach tež ,č^t a ,ž^t (přir. pantschen, die nische). — Grichiskolačanske ,σχ, sch^t je jednora syčawka z krknikom: n. př. σχολή, s-chóla.

Přisp. Słowjanske słowa z jednoréj syčawku — snadž hišće z wotpowiedacym wurazom druhich indö-europiskich ryčow přirunane — pokazaju nam druhyastače zhusče-nije syčawki, kotrejež přenjotniša twórba by hewak mjenje přistupna byla; přir. n. př. germanisko-němske tíd (tiad?); zit: zeit — a (słowjanske) c-j-a-s (cas): čas.

§ 81. Krkniki ,h, g, k, ch^t móža so we słowjanščinje jednorje zmjehčić, tak derje kaž kóždy druhi suhlósnik: n. př. hewak, zahe, hinak, drohi dorogiň, nohi nogi, suchi cyxiiň, worjechi opěxi, wulkí (wilki) ve-likiň, ruki ruky, kiž, khěza, khězor.

§ 82. 1. Krknik so na dwoje wašnje wupraji: abo tak, zo dych srjedža přez ert přeńdže (wosrjedźny krknik), abo tak, zo so dych horje nawróci a so přez to trochu scíšći (wysoki krknik). Najlepje so tón roz-dzél, runjež wo wšěch to samo płaći, na zynku ,ch^t wob-kedžbuje, kotryž jako wosrjedźny krknik jednorje ch klinči, jako wysoki pak niňale kaž chj*.

2. Krknik je po swojej přirodze wosrjedźny a zjednoći so ze wšemi hlósnikami (a, o, u, [tw.] e, y^t); horje nawrócić móže so wón jeno před wyšsimaj hlósnikomaj ,e, y^t, kotrajž potom po scíšcanym abo wysokim suhlós-niku rad mjehki přidych přiwozmjetaj: ,é, i^t.

Přisp. 1. Tutón mjehki přidych je, kaž kóždy widži, druhotny a připadny; wón tehodla jeno zmjehčuje a njewutwori žaneho překhoda. — Krkniki su pak jeničke zynki, kotrež (swojeje móžneje scíšcanosće dla) znajmjenša w někotrych słowjanskich naryčach na scěhowacy hlósnik zaplě-wuja (skutkuja). Hewak přeco nawopak suhlósnikowa kaj-kosc (twerdosć abo mjehkosć) wot scěhowaceho (twerdeho abo mjehkeho) hlósnika wotwisuje.

* Přirun. němske ,durch, berg (durehj, berchj)^t.

3. a. Starosłowjanščina njeznaje wysokich krknikow, dokelž tam wysoki hłosnik ženje njeprōđnje na krknik njesčehuje: *драго droheho*, *драги* (*drag'i*, *dragoj*) *drohi*; jeno w czuzych słowach so wysoki hłosnik, a před nim zmjehčeny krknik pokaže: *а́нгло*, *а́нгличи* — *а́нглемъ*, *а́нгличинъ*. — b. Česka ryč spomina móhl-rjec hišće na starosłowjanske nje wysoke hłosniki a wostaja swoje druhotne wyšše hłosniki po krknikach twjerde: ,é‘ ([wupr. ej] za stlske *oie*), ,ý‘ (t. j. *u*: ej [za: 'i]), ,y‘; přir. *drahé drohe*, *drahý drohi*, ruky. — c. Polak, tudy bjez wobojimi hłosnikami khablajo, zjednoća z pra-zynkomaj ,h‘ a ,ch‘ jenož ,y‘, z bóle sčiščanymaj zynkomaj ,g‘ a ,k‘ jenož ,i‘: n. př. *hydzić*, *suchy*, *drugi*, *wielki*; Małorus pak po wšitkich twjerdy hłosnik u (y) nałožuje. — d. Ruščina trjeba, kaž smy horka (§ 81) widželi, po krknikach stajnje mjehke u (i).

Přisp. 2. Dokelž staj krknikaj ,g‘ a ,k‘ po swojej přirodze bóle sčiščanaj dyžli (šerzej) prazynkaj ,h‘ a ,ch‘, dha nam džiwno njebudže, hdyž so po tamnymaj tež před hłubšim hłosnikom, a‘ druhdy mjehki přidych zasunje: *g ja g a é*, *k ja w e é*, dž. *k ja r e m a korčma*.

Přisp. 3. Mjenowak mnohotnika a muski jenotnik přidawnikow wukhadža po zakonjach serbskeje ryčnicę porjadnje na ,y‘: n. př. *dub* — *duby*, *ryba* — *ryby*, *sylny*, *mudry*; po krknikach pak widžimy w tych padach wukónčenje ,i‘: n. př. *bruk* — *bruki*, *noha* — *nohi*, *doli*, *suchi*. Přičina teho ma so, kaž hižom prjedy prajachmy, w krkniku samym pytać, kiž je swojeje sčiščanosće dla sčiščane mjehke ,i‘ za něhduše twerde ,i (y)‘ přizval. To njesmjemy z pomjatka spušćić, checemy-li wučbu wo překhadženju krknikow (§ 84) derje zrozymjeć.

§ 83. Pódlanski krknik ,j‘ zjednoći so jako znamjo mjehkeho nadycha abo přidycha (§§ 37, 41) ze wšemi hłosnikami, kiž su mjehke abo tola zmjehčenja khmane (ženje pak z twerdym ,y‘): n. př. *jimać*, *jeho*, *jědojty*, *jatra* (*pl. die leber*), *jón*, *ju* (nic: *jyc* *jydu*, *jysć* *jym* *jydź*!! ale: *jěć* *jědu*, *jěsc* *jěm* *jědž*).

§ 84. Krkniki ,h, ch, g, k‘ přeňdu před přijóčenym

hlósnikom (z kotrymž so wosebje při sklonjowanju zetkaju) do runorodnych jednorych syčawkow ,z, s, dz, c' [tak by so n. př. prajiło: ,Drohi přečel — drozi přečeljo'; ale tak ruče hač je překhod hotowy, dha serbska syčawka scěhowacu mjehkotu zasrěbnje (§ 69), tak zo wot zynkow ,i' a ,é' jeno ,y' a ,e' zawostanje, kotrež poslednje pak so w nětčišej ryči na ,y' powyši (§ 69 *přisp. 3*): n. př. drohi — drozy, proh — na prozy prozysko, noha — na nozy nozysko nozyny (po prawom: drozi, na proz̄ abo proz-je, prozisko atd.); ,ch': — (*přisp. 2*); figa — na fidzy, fidzyny, blizki — blizey, ruka — rucy rucyny (za: fidz̄ abo fidz-je fidziny, blizci, ruc̄ ruc-je, ruciny, wysoki — wysocy = wysoko).

Přisp. 1. a. W drugich naryčach widzimy tudy hišće mjehke hlósniki: **богъ** — **боги**, **нога** — **на ногѣ**, **доукъ** — **доячи**, **облакъ** (wobolka, mročel) — **облачи**, **око** — **оуцѣ**, **высокы** — **высоци**; il. sněg — snězi; p. mnich — mnisi; č. roh — na rozích *rohach*. — b. Polskej syčawey ,c' a ,dz' přetworitej ,i' do ,y': n. př. Polak — Polacy, ubogi — ubodzy; tež přijócene ,é (ie) zhubi swój přidych: n. př. noga — na nodze, ręka — ręce (za: nodz-ie, ręc-ie). — c. Ruščina je, runjež so pod zaplewom staroslowjanščiny hišće před něhdze dwě sčě lětami te same překhody nałożowachu, před přijóčenym hlósnikom z przedawšich hronow ryče krkníki njepřeměnjene — jeno zmjehčene — zakhowała: n. př. rybaki — rybaki, noga, ruka, ucho — na ногѣ, рукѣ, ухѣ (přir. § 81).

Přisp. 2. Překhoda ,ch — s' serbščina wjacy nima; zmjehčena jednora syčawka ,s (š) je do zhusćeneje ,š' přešla: n. př. brjuch — w brjuše (za: brus̄ brjus-je), mucha — na muše, wucho — we wuše, paduch — paduši. Runje tak č. hríč — w hríšich *w hréchach*, p. mucha — na mūsze.

Přisp. 3. Hdžež po krknikach ,i' za ,y' steji (§ 82 *přisp. 3*), tam njemóže překhod měč, dokelž jeno mjehki přidych překhody twori; teho dla: bruk i (za: bruky), ruk i, worjech i atd. — Staroslowjanski mjénowak na **и** namaka so po krkniku jeno we slowje ,paduch — paduši'. [Ludne mjeno ,Čech' ma we mnohotniku pak Češi, pak Češa (§ 89); česki kraj rěka Čechi (za: Čechy).]

Přisp. 4. Wolak jenotnika ma zhusćene syčawki: § 85, 1.

§ 85. Krkniki ,h (g), ch, k' přeńdu do zhusćenych syčawkow ,ž (ž), š, č'

1. w jednotnym wołaku (muskich wěcnikow) na přijerčene ,e' (e = ie): n. př. богъ бóh — боже бožo (zastarsku bože), чловѣкъ člowjek — чловѣче člowječe, душъ duch — душа (ducho) duše [ty duše!];

2. we wotwodach przed jerkom (i) abo přijerčenym hlós-nikom. a w dalſich wutworach tych samych: n. př. богъ, r. bogъ, č. bûh, s. bóh, p. bog — бóжъ; божій божіе божіи, божій божіе божія, бoží božé, božá, бoži bože boža, бožы bože boža, člowjek — člowječi člowječe člowječa, ruka — ručička, грешъ hrěch — грешити hrěšiē, wuk-nyć — wučić, waha — wažić;

3. we wotwodach przed přiweškomaj ,k' a ,ny' (kotrajž mamy sebi jako ,ik, ny' myślić): n. př. róh — róžk (za: rožk), noha — nóžka, proch — prošk, mucha — muška, wuch — wuško, bruk — bručk, rěka — rěčka, woko — wočko, dolh — dolžny (za: dolžny), pluh — płužny, wloha — włožny, hrěch — hrěšny, třěcha — třěšny, wuch — wušny, wěk (sæculum, ævum) — wěčny (æternus), prěki — prěčny, muka — mučny, mloko — młočny;

4. we słowach na ,ch, cha, cho' před přijerčenym ,e (e)' a ,i': n. př. proch — proše, brjuch — w brjuše, mucha — (dwě) muše, wuch — wuše, brjuch — brjušisko, mucha — mušisko mušiny, wuch — wušisko (přir. § 84 přisp. 2);

5. we słowach na ,k, ka, ko' před přijerčenym při-wješkom ,isko': n. př. bruk — bručisko, ruka — ručisko, wěko — wěčisko.

Přisp. 1. We příkladach pod 4 a 5 je po krkniku jako sciešanym zynku přijóćeny hlósnik přijerčenosć přiważł: štoż we scěhowacych §§ (89 atd.) zaso wohladamy.

Přisp. 2. Z pomocu přiweška ,k' tworja so zmjenšadla (deminutiva).

a. Słowa muskeho rodu, kiž zastarsku na ž wukhadža-chu (§ 56), poskięeu we słowjanskich naryčach przed zmjen-

šacym ,k' wšelake hlósniči, kotrež mamy (přirun. **КОЛЪ** — **КОЛЪ-КЪ**) za powostanki nědušeho b' džeržeć: k' y e o k' *kusk*, il. c w ě t a k . (**ЦВЕТЪ-КЪ**) *kwétk*, p. ē. domek (**ДОМЪ-КЪ**) *domk*; serbščina pokazuje te same jeno w podwojonych zmjen-šadłach: *kusačk*, *khlebačk*, *nosačk*, *korušk* (za: kóručk; **коръ**: **кор-чи**), *kamušk* (kaž wokoło Wojerec praja), małušk (**МАЛЪ**), *lubašk*, *złotuški*, *staruški*. Tudy dha před *k*-om twerdy hlósnič steji (b'), a przedniši su-hlósnič wostanje twerdy.

b. Wot slowow, kiž so na krknik a b' wukónčeju (n. př. **РОГЪ**), njeje něduša slowjanščina žanych zmjenšadłow na ,k' tworiła (— ale **РОЖЫЦЪ** —); tehodla so w našich časach před tymle ,k' žane zastarske hlósnič namakać njemóža. Nět-čiše naryče pak (z wuwzaćom ilirščiny) tež po krknikach zmjenšace ,k' připowješeu, tak zo by so poprawom *rog-k* abo *roh-k*, *proch-k*, *bruk-k* atd. prajíe mělo. Ale hdžež by krknik na krknik prasnył, tam bě k položenju wuprajenja tola wěsće sčiščany hlósnič b' (i' abo ,e') najprihodniši, kajkiž tež česka a pólska ryč woprawdze podawatej: *p. rog* — *rožek*, *wilk ujelk* — *wilczek*, *ē. sněh* — *snižek*, *prach* — *prášek*. Ruščina je ,o (jo)' za přijerčene ,e' při-wzała (pak' — pacok'), najskerje dokelž zastarske zmjen-šadła na ok' wukónčeju (kycok'; přir. **ДЕНЁКЪ**). Serbščina pak po wutworjonym překhodże pomocny hlósnič *wućisne*: *róžk* (za: *rožek*, *rožik*), *prošk*; jeno podwojene zmjen-šadła skhowaju jón w přenim dželu: *prošečk* (za: *prošeček*); *hrošečk* (wokoło Wojerec)..

c. W krkniskich wěčnikach žónskeho a srjedźnego rodu — kaž *noh-a*, *much-a*, *wuch-o*, *ruk-a*, *młoko* — stupi zmjenšaca sylba ,ka, ko'* na słowny korjeń (*noh* atd.), a koreński krknik přendže před zasunjenum b' do zhusćeneje syčawki: **РЖКА** — **РЖУЧКА** *džeržadło* (za: **РЖНКА**); w nětčišich naryčach pak splunje b' z mjehkej syčawku: *nóžka* (za: *nóžka*, *nolička*), *muška*, *ručka*.

d. Po krknym, l' nałożuje so w muskich wěčnikach zmjenšaca sylba ,ik', w žónskich a srjedźnych ,ka, ko' (bjez pomocnego hlósnička, kiž by tudy njewužitny był): n. př. **столъ** — **столикъ**, **коł** — **kolik**, **kozoł** — **kózlik**; *pčoła* — *pčołka*, *čolo* — *čołko* (tač tež starosłowjanski: **КОЛЪ** — **КОЛЪ-КЪ**, dokelž je k' polna sylba).

Přisp. 3. Přiwešk ,ny (**НИЧ**)' služi k tworjenju přidawnikow: n. př. *proch* — *prošny*, *ruk-a* — *ručny*.

* Přir. žerd-**и**: žerd-**и** *žerdž* — *žerd-ka*, nit-i *nič* — *nit-ka*.

Přisp. 4. *a.* Překhod krknika (před přijerčenym hlós-nikom) widźimy w někotrych słowach tež na počatku: n. př. **конати**, do-konjeć (wokoło Wojerec hišće: do-końać) — **хинити**, činić; **ходити** (chodžić), khodžić — **шедлъ** — šoł (zastarsku: šedł, šeł, a potom: šodł, šoł). — *b.* To samo móžemy wobkedžbować, hdyž slowjanšinu z přiwuznymi (indo-europiskimi) ryčemi přirunamy: n. př. *γυν-η* — **жен-а** žena: žona, *χειμ-ώρ*, hiem-s — **зима** zima: zyma, *χαμ-αι*, hum-us — **ziem-ia** [**зем-иа**]: zem-ja, vic-us — **весь p.** wieś: wjes, *κύων* (*κυν-ός*), can-is — **штени-ьцъ** šćen-jo (mlody psyčk); castus — **чисты**; hiare, gäh-nen — **зинати**: **зы-ваć.**

Přisp. 5. Zo womjaknjenje krknikow (před wysokimaj hlósnikomaj ,i' a ,e') tež w starej laćanšinje njeje bjez zaplēwa bylo, wo tym swěđca jeje dżowkoryče a druhe, kiž při wuprajenju za něhduše krkniki pak zhuscene pak jednore syčawki nałożuwa. Jeno hdyž so n. př. stara krkniska twórba ,Cicero[n] (*Kiceron*)' nědže kaž ,Kjikiero[n]' wurjekowaše, móžše so w běhu srjedźnjowěka wlöske ,Cicerone (= Čičerone)', němske ,Cicero (*Ciceron*)' a franeowske ,Ciceron (*Sicerong*)' atd. wutworić; — to same placi wo krkniku ,g': přir. ,gemere' a fr. ,gemir (žemír)' atd. Jako pak ,ae' abo ,oe' a ,y' kaž ,e' a ,i' klinčeć počachu, běchu tež před nimi překhody mózne: n. př. caelum (čálum, něhdy: caélum) — wl. celo (= čélō), fr. ciel (siel, ze zmjehčenym e-om). — W grichiskim widźimy překhod krknikow před přijóčenym wukóncom powjetšakow na *ων* (*jων*): *ταχ-ύς* — *θάσσων* (za porědše *ταχ-ιων*), *μέγ-ας* — *μεγίων* (za *μεγ-ιων*, *μέγ-ιων*). Přirun. tež slowjesa z krknym korjenjom: n. př. *πράσσω*, kotrež so na zastarske *πράγ-յω* założuje (*πέ-πράγ-α*; *πράγ-μα*). Tudy wuswětli so nam dobo *κυριακ-όν* — kirch-e — церк-овъ **цирк-ы** (za **цирк-ы** abo **цирък-ы**) cyrk e. Tehorunja GNO *ГНО*: gno-sco *γι-γνώ-σω* — GiNA: *зна-ju*.

§ 86. 1. Slowjanski krknny džasník*, ,l'. Hdyž při wuprajenju krkneho džasnika ,l' kónčk jazyka k džasnam přitločimy, wutwori so zynk *l*, kotryž na sebi samym dospołnje tak klinči, kaž němske abo žane druhe ,l' (nie něhdže kaž ,lj').

2. Slowjanske naryče njeznaju přenjotneho ,l'; tudy nastanje ,l' jeno před mjehkim hlósnikom, abo, kaž njech

* Tež Jendželčan ma krkne ,l', mjenujcy tam, hdźež wukónce ,le' (z němym ,e') na suhlósnik scéhuje: n. př. table, battle.

radši prajimy: krkny džasnik ,l' přeńdže při zmjehčenju do cunišeho čečnika ,l': n. př. koł — kolik, běly — bělić, koło — na kole (t. j. kol-é, ń), koleso, khrobly — khroble (t. j. khrobl-é, ń), zly — zlě, kałaš — koleš, lamać — zlemić, smola — smolany (t. j. smol-ja-ny), stoł — stóle (t. j. stolic), stólček.

§ 87. 1. Mjehki přidych, před kotrymž so ,l' wutwori, wostanje we wjetšim dželu slowjanskich naryčow po zynku ,l' jasnje slyšomy: n. př. людъ людъ (l-ju-d), люблю люблю (l-ju-bl-ju) il. ljubim *lubiju*, король (wupr. kárólj) il. kralj *kral*, delnjołuž. Ijub y atd.

2. a. Nětčiše hornjołužiske ,l' zasrěbnje mjehkotu sc̄howacych hľubších hľosnikow ,a, o, u: n. př. laty, lód, lud. Před wyššimi hľosnikami ,e, ě, i' pak zdžerži so mjehki přidych, kotryž so před e-om najjasnišo slyši: n. př. len (čit. ljen), zeleny, běleny, zlě, bělić. Tak so tež na kóncu kazakov mjehki přidych wotstorceneho u wot wjetšeho džela Serbow hišće džens wupraj: n. př. бѣлти bělić — бѣлъ běl (čit. bělj; přirun. francowske ,émail'), sčelu — сѣл, mjeļu — мјел, kołu — kól (t. j. séelj, mjeļj, kólj). [Na kóncu wěčnikow pak je so zaplēw zastarskeho u dočista zhubił: король — краль — kral (wupr. kaž frahl), бѣлъ bělosć — běl (der splint), sól, mročel, tučel atd.] — b. Česke ,l' mjehkotu stajnje zasrěbnje: n. př. len (wupr. kaž lenit); tola zawostanje ,i' znajmjeňša w pismje: n. př. běliti.

Přisp. 1. W staršej serbščinje (w bibliji atd.) widžimy mjehkoty hišće njezasrěbnjené: n. př. wul-ja-ty, l-ja-w, modl-ja-chu so, z wjesel-jo-m atd. — Mužakowska podryč je tež nakónčnu mjehkotu wotčisnjeneho u zakhowała: n. př. kral (čit. kralj), kral-ja atd.

Přisp. 2. Ilirščina, češčina a delnjołužiska serbščina su stare slowjanske ,l' wšudže do cunišeho čečnika ,l' přetworile. Hornjołužicy Serbo pak su swojemu ,l' — pornjo Małorusam a Słowakam — z krka na hubje přeskočić dali* a wupraja jo jako pódłanski hubnik (kaž ,w').

* To samo stanje so druhdy tež we rée Polakow a Wulkorusow.

Přisp. 3. Před mjehkim hlōsnikom njemože ženje ,^l stać, dokelž džé ,^l před tajkim stajnje do ,^l pŕehdze. Teho-dla ma so n. př. prajić: ,na stole, na kole, zli ludžo, běli mužojo‘; wopaki by bylo: ,na stol-je‘ atd.

Přisp. 4. ,^l je jenički pismik, kiž znamjo twerdosće na sebi nosy (přečnu smužku); hewak dostanje suhlōsnik, kaž hižom věmy, jeno znamjo mjehkoscē: n. př. ,m — mī, n — n̄ atd. Staroslowjanske a ruske pismo pak džerži so tež tudy zwučeneho porjada: tam płaći ѧ za twerde ,^l, a zmjeħčenje teho sameho (před mjehkim hlōsnikom) so runje tak mało poznamjeni, kaž n. př. při hubnikach; přir. **кнѧти** kłó-ć — **ко ле ши** koleš, koł — **ко ли къ** kolik; kral (za: králj) korolj. [Podjanski prawopis, kiž slowjanske ,^l po serbskim wuprajenju přez ,w‘ wucišćowaše (n. př. mała — mawa) a mjehki přidich scéhowaceho hlōsnika rad na prjedniši suhlōsnik staješe (n. př. mē, za nū), bě sebi přesmužknjene ,^l w druhim zmyslu wutworil: wónu nałożęše znamjo ,l (= lj)‘ w tych padach, hdžež so zmjeħčowacy přidich dospołnje slyši, kaž we ,ale, dale‘ (čit. al-je, dal-je) atd.]

Přisp. 5. W podželnikach minylosée na ,**мъ** (l)‘ je ilir-ščina ѧ wucišla a zastarske ь jako ,**о**‘ zakhowala: n. př. **дамъ** dał — дao da{o}.

§ 88. Přiwješk ,ny‘ přida so krknemu džasnikej zwjetša z pomocí hlōsnika ь (přir. § 85 *přisp. 3*): n. př. smoł-a — **smólny** (t. j. smolny), cěl-o — **cělny**; ale: pčoła — **(pčołny)** pčołnica.

L. Přehlad zaplēwa přiwješkow.*

§ 89. Porědki přiwješk ,a‘ klinči staroslowjanski ил (t. j. иль), ruski ья (за иль). Hdyž staroslowjanske и-wu-padnje, wobkhowamy přijócene ,a (ja), kotrež so po krknikach a jednorych syčawkach přijerči: n. př. **братъ** bratr — братија братъя, **il. браха**, **p. bracia**, **s. братра**; **Жид** — **Жидза** (abo Židži), **Čech** — **Чеша** (Češi), eukъ — сучъя, knjez — knježa; tehorunja slyši so: krawe, šewc — **krawča**, **шевча**, lubosć — **lubosća** (huscišo: krawey, šewcy, lubosće).

§ 90. Přiwješk ,acy‘ je přijócený (,jacy‘): n. př. kruw-a — **kruwacy**, woł — **wolacy**, éelo — **éelo** —

* Naš wotpohlad njeběše, tudy wšě přiwješki zezbjerać; cheychmy jeno te wuzběhnyć, kiž so bližeho wobhledanja potriebne zdachu.

lacy, hus — husacy, koza — kozacy (za: wol-ja-ey, cel-ja-ey § 87, hus-ja-ey koz-ja-ey § 83), had — hadzacy, skót — skoćacy (skoćaca wutroba, Dan. 4, 13).

§ 91. Přiwešk ,an, any^c je přijerčeny: n. př. риши-ъ — ришиши-ицъ, Kina (wjes) — Kinjan, Hučina — Hučinjan, hлина, drjewo — hlinjany, drjewjany, smoła — smolany (za: smol-ja-ny), Rakojdy (wjes) — Rakojdžan, Praha — Pražan, Łužica — Łužičan, Rakecy (wjes) — Rakečan abo Rakičan, Wochozy — Wochožan.

§ 92. 1. a. Za přiwešk abo wukóne ,é^c we srjedźnych wěnikach zastupi druhdy, wosebje we wječornej podryči, přijócene ,o (jo)^c, kiž so po krknikach a jednorych syčawkach přijerčene pokazuje: n. př. ranje — ranjo, pisanje — pisanjo, zbože (fortuna, das glück) — zbožo, nalěče — nalěčo; w někotrych słowach so stajnje ,o (jo)^c trjeba: n. př. море — morjo, поле — polo, тело — єело (ćeleča), півдніє — połodnjo (ale: připołdnje), jehnjo, žrěbjo, dżowka — dluž. žowčo (puella), lico — wobličo, въс — wšo. — Sem słuša tež přiwešk ,iščo^c, kiž za ,išče^c steji (§ 98): n. př. жена — жениште ѡониšчо, мужъ muž — мужище mužiščo, kruwa — kruviščo, pastwa — pastwiščo (der weideplatz), сéernje (ćernje) — séerniščo.

2. a. Přiwešk u we sklonjowanju je přijoceny, — přijerči pak so pola nas po krknikach: n. př. глас-ъ hłos — mnoh. гласи hłosy (za ,hłosi^c, ze zasrěbnjenjom mjekh-koty), въхъ Čech — въси, pola nas: Češi; paduch — paduši; suchi — suši. — Tež w kazaku so u pola nas a w druhich naryčach přijerči: n. př. пекъ pjeku — пеци: печъ, pječ (za: pječi). — b. Přiwešk ь abo ѿ je po swojej přirodze přijerčene: n. př. ptak — ptači, zajac — zaječi, knot — knoči. [W přidawniku kozy = козиј, kotryž w mjenje rostliny ,kozy broda' namakamy, je syčawka přijerčenosć zasrěbla.]

§ 93. 1. Přiwešk ,c^c — staroserbski ,é^c, staroslowjanski ы̄, ruski a pólski ,енъ, iec^c (t. j. ,é^c), ilirski

,ac' (z twerdy ,a'!), česki ,ec' (t. r. ,éc' a ,ee') — je swój hlósnik (é) zhubił; tehodla woſtanje suhlósnik před přiwejškom pola nas njezmjehčeny: n. př. pódkow — pódkowc, zerzaw — zerzawc, sam — sanc (za: same), šédžiw-y, plěśniw-y šédžiw-e, plěśniw-e, kraw-y (t. j. krajacy) — krawc; přirun. dale: žrěbc, slěpe, kónce, wótce wot korjenjow ,žrěb (žrěb-jo), slep-y, kon-ac' (do-kon-jeć), ot'. Příklad ze slowjanskich naryčow: стар-ъ star-y — старьцъ, старецъ, p. starzec (za: star-ъc), il. starac, č. stařec starec, s. *starc šédžiwc.

Přisp. Ilirske (twerde) ,ac' ma swoju přičiuu we přeskōčenju wysokeho ып na hluboke ып; přir. дынъ dźeń dźeňk, il. (дынь) dan danak, a pola nas: dn-y.

2. Zaplěw něhdušeho ь (,ec') pokazuje so pola nas hišće na džasniku ,l', kotryž před přiwejškom ,c' do ,l' přeńdže: n. př. stoł — stól-c, hoł-y (der kahle) — hólce (puer), tkał-y (t. j. tkajacy) — tkalc. Najskerje je zynk ,l' sc̄ehowacu mjehkotu dołhi čas twerdze džeržał (stol-c, hoł-c), kaž je ju naposledku tež tudy zasrěbnył (§ 86).

3. Dospołne ып (éc) z překhodom je zakhowane w podwojenymaj zmjenšadłomaj hólčec (holčec) a wótče (wot ,hólce' a ,wótce').

4. Hdjež so ,c' na ,én' powjesy, slysimy po budyskim wuprajenju čiste ,e' (t. j. ,ej'), runjež sc̄ehowace ,n' po wustorčenju wysokeho ь žeaneje mjehkoty wjacy nima*: n. př. młodeneцъ, p. młodzeniec — młodżenec (po budyskim wuprajenju ,młodżejne', hewak ,młodżenec'); tak tež kurjenc, holbjenc, konjenc atr.

5. Staroslowjanski přiwejšk ып da jeno krknikej přeńc: n. př. роf-ъ — рожьцъ; druhe suhlósniki před ып so jednorje zmjehča: голѣb-ъ holb (za: голѣb-и) — голѣбъцъ, от-и — отъцъ. — Z teho spóznajemy, zo je so za ып hižom zahe z wjetšeho džela ини wurjekowało,

* Tak ruče hač so přičina zmjehčenja dospołnie zhubi, dyrbi so zmjehčeny suhlósnik zaso na twerdy wrócie.

t. r. w tym hronje ryče, hdžež běchu překhody krknikow drje wutworjene, přeměnjenowa druhich suhlónnikow pak hišće nic.

§ 94. 1. Starosłowjanski přiwejk *ица* je před krknikami přijerčeny (přirun. *ица*): n. př. **книга** — **книжица**, **пророк** — **пророчица**; po hubnikach a druhich suhlónnikach njewidžimy tu žanych překhodow, ale jednore zmjeħčenje: n. př. **ромб** — **ромбница**, **смъшь** — **сменица**.

2. Serbske ,ica^c (z kotrehož husto ,ička^c nastanje) zmjeħčuje a twori překhody, kaž sebi to naše ,i^c žada: n. př. praw-y, lěw-y — prawica, lěwica, san-c — sanica (1. Mójz. 7, 9), wosa (štom) — wosyca (§ 84), holca — holčica, woda, młoda, łuka — (wodzica, młodzica, lučica:) wodzicka, młodzicka, lučicka.

3. Přiwejk *ица* wustorči swój počatny hłosnik druhdy hiżom w starosłowjanšinje: n. př. **овца**; serbski runje tak: **wowca** (za: wowica). To samo widžimy w słowomaj ranca (porca, die sau) a pinca (der keller).

4. Dale wupadnje hłosnik ,i^c we wšech slowjesnych wěeníkach na ,anca^c: n. př. woła-n-je — wołanca (za: wołanica), rězanje — rězanca atd.

5. Hłosnik ,i^c zhobi so tehorunja tež we slowjesnych wěeníkach na ,éneca^c: n. př. čišće-n-je — čišćenca (za: čišćenica), měšenje — měšenca atd. Tudy slyši pak so po budyskim wuprajenju — něhdušeho ,i^c dla — wšudze jasne ,e^c (t. j. ,ej^c); ,měšenca^c n. př. wuprajimy po budysku ,měšejnca^c (hewak ,měšenca^c).

6. ,Ł^c přeñdże, kaž so rozymí, do ,l^c: n. př. wosoł — wóslica, radlo — radlica. Slowje holca (za: holica [holička]) a polca stej swoje ,i^c zhobiłoj (přirun. přičinu § 93, 2).

7. Při njerodnym wuprajenju wučisnje so ,i^c we slowach radlica, kohlica (mustela, wiesel, frettchen) abo [wokoło Wojerec] skóhlička, widlicy, widlički, pšenica, młynica, złonica a snadž w někotrych podobnych; pisać pak maju so połne twórby.

Přisp. Kaž pří ,ica^c, tak dyrbímy tež we wšech druhich padach zastarske polne twórby zakhować pytać, tak daloko hač to přećivo duej nětčiše serbšiny njeje. Za to pak ma rodženy Serb dospolny pokazowař abo wěste sudsadlo w ryčnym čuću (sprachgefühl), jeli zo druhe přičiny jasne před woćimaj njeleža. Tak n. př. kóždy hnydom čuje, zo z dospolnym prawom praji „z našeje wody“ (hdžež buř rjeknje „z našej wody“), a kóždy tež sam spóznaje, zo so njehodži pisać „radlea“ (dłc!), „ty móžš, njemžu, ja dru hié“ (za „móžeš, njemožu, dyrbju hié“) atr.

8. **Přiwješk ,ica^c** ma w někotrych słowach přijerčene ,a^c (ы), při čimž dyrbješe ,c^c do ,č^c přeńć: n. př. přečel — přečelnica a (wot „přečelnik“) přečelniča, poselniča, plokařniča, kuzlařniča.

§ 95. Srjedźny přiwješk ыце (serbski „co“) je pola nas jara porědki: n. př. тѣло — тѣмьце, стъбл-o č. stéblo — stwjelco abo (wokoło Wojerec) spělco (za: stpjelco), сън-ицъ p. słońce — słónco.

§ 96. Přiwješkaj „ski“ a „stwo“ klinčitaj po starosłowjansku ыск-ый (tež ескый, скый) a ыстко abo ысткие, po rusku еск-ий (t. j. ыск-ий), ество; přirun. germaniske „isk“ a němske „isch“.

1. a. Zastarske přijerčene „ski“ a „stwo“ da krknikant a syčawkam přeńć: n. př. юг-ъ juh, połodnjo — юж-скый (abo южеский), bog-ъ bōh — божество, пророк-ъ — пророчество, купецъ — купеческий, č. bûh — božský, božstvo božství, Praha — pražský, kněz — kněžský. — b. Tudy wutworjenu syčawku „přeměni serbšina do cunjeho „j“: n. př. božský, božstvo, kněžský, kněžství — bójski, bójstwo, knjejski, knjejstwo.

2. W tych naryčach, kiž su k we přiwješkach „ski“ a „stwo“ wotstorčile, zhobia so wukónčne krkniki abo po prawom wutworjene syčawki z wjetšej abo mjenšej porjadnosću. Přirun. pola nas: člowjek — (člowjeski) člowski, člowjestwo, Čech — čëski (za: čechski abo češski, ze zmócnjenym „e“: „ě“), Włoch — wólski (ze zmócnjenym „o“: „ó“), Polak — pólski, [čëska] Praha, [pólska] Praga — praski; č. Čech — český, Vlach —

vlaský, Polak — polský; *p. bóg* — bóske, bóstwo, Czech — česki, Włoch — włoski, Polák — polski (ale njeoporjadne: Praga — pragski; петербургскій).

3. Džasnik ,t' přenádže, kaž so wě, do ,t': n. př. wosoł (woseł) — woselski (Jan. 12, 15), posoł — poselstwo.

4. Při druhich suhlósnikach stupí ьскыи abo скыи a ,stwo‘ jednorje za słowny korjeń: n. př. žen-a žon-a — женъскыи žónski, zem-a-ia — земъскыи zemski, влакеरийтъскыи*, мир-ъ swět — мирскыи, młyn — młyński, mlynstwo, dwór — dwórski, hłodu wumr-jeć — hłodomjerski (hungerleiderisch), zem-ja — zemski, mor-jo — mórske, mórsťwo, Łobjo — połobski.

Přisp. 1. Hdžež so ,ski‘ bjez poohlósniaka k připowjesy, njemóže žane zmjeħčenje města měć; tehodla: zem-ja — zemski. (Jasne, e‘ so po budyskim wuprajenju zakhowa [:zejmski]).

5. Słowa na wukónčne ,c‘ wupušća pola nas swoje ,c‘: n. př. Němc — němski, překupc — překupski, překupstwo; podobnje praji so: Rus — ruski (za: rus-ski). Nawopak wupadnje pola Polakow a Čechow scéhowace ,s‘: n. př. Niemiec Němec — niemiecki německý, kupiec kupec — kupiectwo kupectví. — Přiruñ. tež ruske češkíi (za: чешъ-скій), ił. vlaški włoski, bołhařske njemačkij němski (za: njemač̄-skij).

6. Serb a Polak wučisnjetaj zhuscenu syčawku: n. př. muž mąż — muski męski, mustwo městwo (č. pak ,mužský, mužstv‘). Ilir pak praji: mužki.

7. Korjeńske ,t‘ so wustorči: n. př. bogat-y — bohatstwo (za: bohatstwo), ił. bogastvo; khiba zo je słowo nowšeho pokhoda: n. př. Dalmat, Khorwat — dalmat-ski, khorwatski; swět — (č. světský) swětstwo das weltall (Łužičan 1861 str. 172).

* Сказаниј о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ ... издалъ И. И. Срезневский (1860), str. 87 (145 а.).

8. Při slowjesnych wěnikach na ,anje‘ a ,énje‘ zjednoči so ,ski‘ a ,stwo‘ ze sylbomaj ,an‘ a ,én‘ (bjez zmjeħčenja): n. př. spěwan-je — spěwanski, rězanje, žarowanje — rězanski, žarowanski, widženje — widženski, wjedženje — wjedženstwo (wissenschaft), čeŕpj-en-je — čeŕpjenski, žiwjenje — žiwjen-ski. — Tež tudy so ,é‘ po budysku jako jasne ,e‘ wupraji, runjež je sc̄ehowaca mjehkota (én-ijs, énje) wotpadla; přirun. *přisp. 1.*

9. Před ,ski‘ a ,stwo‘ zasunje so druhdy sylba ,ow‘ abo tež ,an (jan)‘. Wot słowa ,kral‘ n. př. mamy kral-o-w-ski, kralestwo* (das königreich), kaž tež kralowstwo (das königthum), č. království; wótc — wóteowski, nan — nanowski, wotročk — wotroč-kowski, Łaz (wjes) — lazowski; Budestecy — budeščanski (*přisp. 2.*).

Přisp. 2. Budyski njewukhadža wot słowa ,Budyšin‘ (Budissin, Bautzen), ale wot swójbneho mjena ,Budych***, po kotrymž je město Budyšin w saskich Hornich Lužicach pomjenowane; přir. p. Sobieski a ,Sobieszyn‘. — Wjes ,Budestecy pola Budyšina ma budeščanski (za: budešč-an-ski, § 91; přir. *il.* ,čověčanski čověč-an-stvo‘ čłowski čłowjestwo).

§ 97. Přiwejk ынте — — něhdy иск-ъе [přir. horka ыск-ый] abo иско, p. hišće ,isko‘, č. ,iště‘, il. ,ište‘, pola nas ,isko‘ a ,išće‘ (§ 92) — — je po krknikach a syčawkach přijerčeny, hewak pak jenož přijóčeny: n. př. тѣг-ъ є. trh — тѣжинтѣ tržiště torhojšće, пас-ъ — плашиштѣ pastwisko (hubjena pastwa), настѣ-л — насткништѣ pastwišće, жен-л žon-a — жеништѣ žonisko žonišće, мужъ muž — мужище mužisko mužišće, plód — плоджиско, prut — pruciško, rub — rubiško rubbišće (ein tuch) rubješko rubješće (přir. domníško); postela ložo — poslešće*** (za: postlešće, das deckbett).

* We ,kralestwo‘ steji ,e‘ za zastarske b: kralbstwo.

** Swójbne mieno ,Budych (Budich)‘ je w Budyšinje derje znajome.

*** Twórba ,éško, čéšće‘ — rubješko, poslešće — pokazuje na to, zo stej so w tym přiwejsku něhdy b a H měšaloj.

§ 98. Přiwešk **иши** abo (krótšo) **иши*** je před krknikom a syčawku ,c' přijerčeny, hewak jenož přijoćeny: n. př. **дроугъ** — **дружина**, ptak — **ptačina**, suchi — **сушина** (Jerem. 17, 6), pólski — **polszczyzna p.**, pól ščina, dol-ъ dol — **dolina** **dolina**, wótc — **wótčina** (wóteny kraj), **глубокъ** **глубина** **hłuboki** — **глубина** **hłubina**, běl-y — **bělizna**, mydł-o — **mydlizny**, slód — **słodzizna**, had — **hadžina**, prut — **prucina**, pust-y — **pusčina**, brěza — **brězyna** (§ 84), **smjelzyna** [zastarske ,smjelzina‘ steji hišće w psalmach 68, 31].

§ 99. 1. Přiwešk ,iši' a ,é' — kiž je so ze staroslowjanskeho **иши**, **иши**, **е** (= **ie: ie**) wutworił — da krknikam a jednorym syčawkam přeńć, při čimž so počatne ,i' zwjetša zhubi: n. př. **лихъ**** **плодны** — **лишни** **лишьши** **лише**, bluki — **błuciši** abo **błucši**, suchi — **суши**, loh-ki — **лóши**, bliz-ъкъ bliz-ki — **ближий** **бліжьши** **ближе** **bližsi** **bliże**, niz-ki — **низи** **niżsi** **niže**, wys-окъ **wysoki** — **вышний** **вышьши** **выше** **wyšsi** (z dwojim ,š') wyše (z jen. ,š'); ale: **cuz-y** — **cuzyši**. — Staroslowjanščina přetwori po swojim wašnju tež hubniki a zubnikaj (§§ 65—67): **глубокъ** **глубоки** **hłuboki** — **глублий** **глубльши** **глубле** **hłubje**, **сладъкъ** **сладки** **słod-ki** — **слаждини** **слаждьши** **слажде**.

2. Druhe suhlōsniki so před přiweškom ,iši' jednorje zmjehča, z wuwzaćom zubnika ,t', kiž so pola nas přetwori: n. př. mócn-y — **mócnisi**, jasn-y — **jasniši**, hlupy — **hłupiši**, kruty — **krućiši**, husty — **husciši**.

3. Džasnik ,d' přeńdže do ,l': n. př. khrobly — **khroblisi**, čopły — **čopliši**; ,běl-y ma bělši (přir. č. 1).

4. Druhdy wučisnje ,iši' swój počatny hlósnič (b), a ,ši' powjesy so na słowny korjeń, kotrehož hlósnič so při tym rad zmójeni. To stanje so wosebje při korenjach na ,d, t' a při přidawnikach z přiweškom ,oki': n. př. twerd-y — **twerdši**, młod-y — **młodši**, bohaty

* Přirunaj ,raz-yé — (razna) **rana**.

** Wot teho naše ,lichwa (fenus, wucher), lichownik.

— bohatši, hľub-oki — hľubši, dal-oki, šér-oki — dalši, šérši; runje tak: luby — lubši, *lepy *rjany* — lěpši (melior, besser), a snadž někotre druhe. — Tolsty^c ma lózšeho wuprajenja dla tołši (za: tolstši).

Přisp. K přidawnikej ,mały^c liči so mjenši, mjenje, **мъни́й мъниши мъни́е** (wot korjenja ,мънъ, mjen^c: přir. lač. min-or). ,Mjenši, mjenje^c wupraji so po budysku z jasnym ,e^c, kaž ,mejnši, mejnje^c, hewak kaž ,ménši, ménje^c.

§ 100. 1. Slowjesny přiwješk **ити** (,ic^c) je před krknikom přijerčeny: n. př. **грѣхъ — грѣшити**, грѣхъ — грѣшить, hréch — hrěšić; tolk-u — **тлѹхити тло-чиć**; khrobł-y — so **скhроблиć**.

2. a. Druhe hlósnički so jednorje zmjehča: n. př. **труба-я trub-a — трубыти trubić**, иссяк несу njesu, **везу вjezu — носити носить** č. **nositi**, **возити** возить č. **voziti**; pola nas so mjehki přidych zasrěbnje: **носыć, wozyć**. — b. Jednora syčawka ,c^c pak přeńdže do zhusceneje, a w jenotliwych padach tež ,z^c a ,s^c: hólč — so **zhólčić**; **ниż-ъкъ niz-kij** niz-ký niz-ki — **съни-жити** abo **сънижити** сънижить znižiti znižić abo ponižić, **блiz-ъкъ bliz-ki** — **približić**, knjez — knježić, wysoki — **powyścić**.

§ 101. 1. Hdzež před přiwješkom ,k^c (-k, -ka, -ko) pismikaj ,én^c stejitaj, slyšimy po budyskim wuprajenju jasne ,e^c (před něhdušim poibiliwym ı): n. př. **wumjen-ić** — **wumjenk** (das ausgedinge), **přeměn-ić** (přemjenič) — **přemjenk** (der wechselbalg), pječen-a — **pječenka** (stück backobst), šiplenka (die hagebutte), lopjeno (folium, das blatt), koleno — **łopjenko**, kolenko (po budysku čitane ,wumejnk, lopejnk^c atd., hewak ,wuménk, łopénko^c atd.); čéenk abo, kaž nětko klinči, šéenk^{*}; (denko:) **děnčko** (bret zum auftragen, kuchenbret).

2. Tehorunja slyši so po budysku jasne ,e^c w podwojnych zmjenšadlach na ,énčko^c, kotrež wot slo-

* Čéenk (česk. čteník, die zaspel) wotvodža so wot zastarskeho ,čté-nije^c abo ,čéenje^c, das zählen, ,čt-u^c, numero ich zähle, ,čisē^c zählen (číslo, die nummer).

wjesnych wěčnikow na ,énje wukhadžeu: n. př. zdychnjenje, žiwjenje, prašenje — z d y c h n j e n ĺ k o, ž i w j e n ĺ k o, p r a š e n ĺ k o.

§ 102. Přiwejšk ,ny‘ žada překhod krknikow a syčawki ,c‘: §§ 71 a 85; přir. § 103, 1b.

§ 103. 1. a. Hdžež je so suhlósničk wosrjedz słowa abo na kóncu teho sameho hnydom w mjenowaku zmjehčil abo přetvoril, tam wostanje wón tajki při sklonjowanju a we wotwodach: n. př. wucho, woko — wuši, woči, wušow, wočach; ^{питье} piče — pičny; ^{краваръ} — kruwař, kruwařk, kruwařnja, kruwařski, kruwařtwo; kosć — wkosćach, kosćowy, lubosc — z lubosću; dań — dański; dzeń — dźeńk.

b. Cunjej syčawcy pak so před přiwejškom (,k‘ a ,ny‘) radej zaso do zubnikow wrócitej: n. př. žerdž, nič (něhdy: žerd-i, nit-i) — žerdka, nitka, kósć — kóstka, puć — putník, smudžić, mućić, sycić — smudny, mutny, sytny (wuwzate: piče, jědž — pičny, jědžny a podobne [też pućnik pódla ,putnik‘]). Tak tež pólski: n. př. kmieć — kmiotek (ъk).

2. Přetworjene suhlósnički prěnjeje wosoby we štvrtej rjadowni słowjesow přenošeja so sobu na cylu pjatu a šestu a na wotwody: n. př. ^{рѣзь} -ти: ^{рѣзж} (§ 66) — ^{поража}-ти, rodít: рожду — рождать, ^{оуправити} управить: ^{оуправлѣнїе} управлю — ^{оуправлѣнїи} управлять, p. pušćić: puszcę — puszczać, č. zaplatiti, ^{староч.} zaplaci (nětko ,zaplatim‘) — zapłaceti, zapłacovati; pola nas: so radžić — so poradžeć, so poradžować, nasyćić — nasyćeć, nasyćować, njes-ć, nosyć: nošu — přinošeć, přinošować, přinošk, *płodonošny, po-wjesyć: po-wješu — so wješeć, powješeć, přiwešeć, přiwešować, přiwejšk, wjez-ć, wozyć: wožu — přiwozować. (Wot słowjesa třećeje rjadownje ,ryčeć‘ [korjeň: rjek, rjek-nu, rjec] wukhadža twórba ,so rozryčować‘, VI.; tež ,rozryčam so‘, V. [w pěśničkach]).

M. Zmnožene zmjeħċowanje.

§ 104. 1. Prijerčeny hlōsnik přetwori (abo zmjeħči) husto dwaj prjedniſej suhlōsnikaj: n. př. město, w měſće — **měščan (čan), měškó (za: měšťko, měščko), Wujezd (wjes), we Wujezdze — **Wuježdžan**, Lipsk — **Lipščan**, pisk-ac — **pıştak** (za: pisk-ъma) piščel, zmorsk — **zmorščić**, wał, doł — **walčk**, dólčk (čk), kał-am — **kólnja** (ča: ja).**

2. Wukónc „osć“ ma w pôlskej a delnjołužiskej naryci stajnje zmjeħčene „s (š)“: n. př. kósc — **kość**, lubośe — **lubość**. Přičina teho leži najskerje we zaplēwje zastarskeho ū, runjež **osty** za prěnjotnu twórbi **osty** steji, wot kotrejež je so we wjetšim dželu naryčow hač na džensniši džeń **osty**, **ost**, **osć** (z twerdym „s“ zakhowało: n. př. kostъ, kost (kost), kósć.

3. W jenotliwych padach zdželi tež **prijójčeny** hlōsnik swoju mjehkosć dwémaj suhlōsnikomaj — štož so w pôlščinje přeco stanje —: n. př. Różant (wjes) — w **Róžené**, połny — **pjelníč**, po-wjesć po-wjem — **wěšćić** (ale: „wěsty — **zawěšćić**“), horsé — (we wsědnym žiwjenju) **horšć**, Liebegast (wjes) — serbski: **Lubhošć**, **pjeršć**, **čerwjeny**, **čeŕpjeć**; śpiewać, świeca, gwiazda **hwězda** — na gwieździe, gniazdo **hnězdo** — **zagnieżdżić**.

Přisp. Zmjeħčenje a překhod před **prijójčenym** hlōsnikom móžemy na někotrych ranišosłowjanskich słowach wobkedžbować, hdýž je z wječornosłowjanskimi přirunamy. We předstawiznowskim **ГВОЗДА**, **КВЕТЪ**, **ГВИЗДАТИ**, kotrež na pôlškim a serbskim „gwiazda hwězda, kwiat-ek kwět-ka, gwizdać hwizdać“ pónajemy, je zmjeħčeny hubnik a prjedniſi krknik zmjeħčil a jón při tym do runorodneje syčawki přetworił: **ЗВЕЗДА**, **ЦВЕТЪ**, **ЗВИЗДАТИ**. Naprečiwo temu dyrbješe **ГВОЗДИ**, gwózdi hózdz swój krknik zakhować, dokelž w před hlōsnikom „o“ twerde zawosta.

Wohlad y.

§ 105. Při wučbje wo zmjeħčowanju smy póniali, zo slowjanščina, runjež nic jena naryč tak jara kaž druhá,

mjehki přidých před hłosnikom lubuje, a zo ma něšto kharakteristiske na nim. Móžemy prajić, zo je so tudy miły kharakter słowjanskeho naroda dospołne wutworił, a zo so we ryči kaž we hladawcy (abo špihelu) pokazuje: kharakter teho luda, kiž ma při jadriwej ryči a muskej khrobłosći něšto mjehke a cunje we cylym swojim wašnju, po čimž su jón tež „hołbjacy narod“ pomjenowali*. Mjchcotu wuprajenja pak je Słowjan, runjež w jenej naryči mjenje dyžli w druhej, hač na džensniši džeh swěru zakhował. Tež po mjehkich syčawkach wostanje mjehki přidých scěhowaceho hłosnika wjacy abo mjenje słyšomy. Napiš n. př. Němcej ,tschas, tscheho, duscha, nasche dusche' a Francowzej jana, nojai' rodzeńemu Serbej pak ,čas, čeho, duša, naše duše, žana, nože', a potom posłuchaj, što Serb před hłosnikom wjacy wujeknje.

Dobo pak smy zhonili, zo mjehki přidých hłosnika na przedniši suhtłosnik zaplēwuje (abo skutkuje). Při tym smy widżeli, zo a kak wón wosebje krkniki a zubnikaj přetworja, a so přeswědčili, zo móza wonie jenož před mjehkim hłosnikom překhadźeć. Hdzež pak mjehki přidých hnydom před wočimaj njeležeše, tam smy, kaž pola ,ruka — rucy, noha — nóżka' atd., za nim slědzili a jón nadešli.

§ 106. Za wuknjaceho njebudże bjez wužitka, hdyž jemu zynki serbskeje ryče z jedno e ne před woči stupja. Podawamy tehodla scěhowacy přehlad z potrjebnymi wułożenjemi, kotrež wše nuzne prawidła we krótkosci wobjimaju. Hdy bychmy při tym jeno na to džiwali, kajke su serbske zynki našich dnjow, dha by nam něštožkuli njezrozymliwe abo tola njejasne wostało. Tehodla pokazujemy serbske zynki ze słowjanskeho přirunowaceho stejišća, na kotrymž so jenotliwe wubjerki serbskeje ryče kaž same wot so zrozymja.

* Z teje mjehkosće wutroby a cyleho byća, kotaž je so we ryči najjasnišo wucišćala, wukhadźa tež nabožna mysl słowjanskich splahow: tamna pokornosć, kiž njepraji „To sym ja!“ ale kotaž so ruki teho přima, kiž wšitko ze swojej mocu wodźi.

§ 107. Přehlad zynkow serbskeje ryče.

Zynk	trajny		zatorhnjeny		Džasniki	Hlósnički	měšane hl.
	slabši	móčniši	slabši	móčniši			
Krkniki	h: (j)	ch:	g	k	ł	i (y)	-
Zhuscene syčawki	ž	š	dž	č	ř	e	ě
Jednore syčawki	z	s	dz	c	r	a	-
Zubnikaj	-	-	d	t	n	o	ó
Hubniki	w	f	b	p	m	u	-
Po klinku:	Dychawki		němiki	zyn- čawki	mjehke	,i' ,ě'	mjehke

§ 108. 1. Wysoki hlósnički ,i' je přeco sčiščany a tehodla mjehki.

2. Starosłowjanščina znaje tež hlubše ,i', z polhlósničkom ȏ (ö) zjednočene: ȏ. Nětčiše naryče maju za to jednory hlubši hlósnički ,y', kotrež je njesčiščane a tehodla twerde.

§ 109. 1. Wysoki hlósnički ,e' je najhusčišo sčiščany a mjehki (ě'). — Stslske e so přeco mjehke wuprají.

2. Mjehke ,e' steji wo něšto wyše, hač twerde ,e', kotrež nětčišim naryčam cuze njeje.

§ 110. Měšany hlósnički ,ě' je nuznje mjehki.

§ 111. Starosłowjanščina ma dwaj nōsnikaj, ȏ, ȏ, kotrejž pólščina přez ,ie ia, a q' wučišći. Druhe naryče staja tudy połne hlósnički.

§ 112. 1. Wosrjednaj połhlósničkaj ȏ, ȏ so w nětčišich naryčach zwjetša přez přiwuzne hlósnički zastupitaj.

2. Na kóncu słowa je ruske ȏ znamjo twerdeho a ȏ znamjo zmjehčeneho suhlósnički.

§ 113. Hlósnički na počatku słowa so rad najóči.

§ 114. 1. Hlósnik po suhlósniku přiwozmje husto m jehki přidých j' a je potom pak přijóćeny (n. př. ja, ju'), pak přijerčeny (n. př. ja = **há**, ju').

2. Tež nónsni so přijóća abo přijerča.

3. Přijóćene a přijerčene hlósni rěkaju z m jehčene abo m jehke.*

4. Zapléw přijóćenych a přijerčenych hlósni je rozdželny.

§ 115. Suhlósnik j' — kotryž smy ,pódlanski krknik' mjenowali — čini překhod k hlósnikam (i'), a ,u' zaso k suhlósnikam (w').

§ 116. 1. Krknikaj ,h' a ,ch' staj prazynkaj, jednory a zesylnjeny.

2. Krkniki ,h, ch, g, k' přeňdu a. před přijóćenym hlósnikom do jednorych syčawkow: n. př. noha — nozy (za: noz-je, **nožk**);

b. před přijerčenym hlósnikom do zhusćenych syčawkow: n. př. woko — woči, hréch — hréšiē.

3. Krny džasnik ,l' přeňdže do éečnika ,l': n. př. koło — kolesa.

§ 117. Zhusćene syčawki su po swojim nastaću stajnje m jehke: n. př. žiwy, žadać (**a**).

§ 118. 1. Jednore syčawki zasrěbnu pola nas m jehkotu přijóćenego hlósnika: n. př. noha — nozy (za: noz-je).

2. Jednore syčawki přeňdu před přijerčenym hlósnikom do zhusćenych: n. př. nosyć, wozyć — nošu, wožu.

3. Džasniska syčawka ,r' so druhdy do ,ř' přetwori: n. př. wótry — wótřiē.

§ 119. Serbskej zubníkaj ,d, t' přeňdžetaj do cu-neju syčawkow ,dž, č' (h h): n. př. wjedu, mjetu — wjedeš, mječeš.

§ 120. Hubníki ,w, f, b, p' a džasniki ,r, n, m', kiž so přez scéhowacu mjehkosć sobu zmjehča (přir. člowjek, dobri), dostanu na kóncu sylbow (před wostorčenym i'om) znamjo mjehkosće: n. př. čerwó, čin, zlem-taj.

* Delnjołužičan wučišći zmjehčenje hlósnikow jara přihodnje tak, zo so znamjo mjehkosće z hlósnikom samym zjednoći, nimale kaž we staroslowjanščinje: n. př. pás (čit. pjas), pos, wéra, lód, lúd.

A b e j c e j.

§ 121. Rjadownje serbskich zynkow přehladawši, prašamy so za pisnym scěhorjadom tych zynkow abo za alfabetom, wot kotrehož ryčnicarjo hewak zwjetša počinaju. Porjad pismikow je, kaž so zda, pola wšitkich ludow připadny; a wostawa móhl-rjec morwy wobraz, jeli zo njejsy prjedy pónał, kak zynki nastawaju, što ma kóždy wosebneho na sebi, a we kajkej přiwuznosći steja; tehôdla přizankuje so abejcej abo azbuka hakle tudy jako na tym měsće, na kotrymž je wuknjacemu dohlad do wobšérnišeho wobsaha słowjanskich zynkow hižom na wšě strony wotewrjeny.

Wječorni Słowjenjo (laćanskeho pisma) su swój abejcej po laćanskim zrjadowali, raniši swoju azbuku po grichiskim alfabeće. Při tym buchu słowjanske zynki, kiž ani we tym ani we tamnym njeběchu, na přihodnym měsće přistajene, a někotre pismiki so jako njepotrjebne w nowsich časach wuwostajichu.

§ 122. Serbski abejcej wobjima 35 (abo ze zmjehčenymi 42) pismikow, 8 hłosnikow a 27 (abo 34) suhłosników:

Znamjo	Mjeno	Němski	Znamjo	Mjeno	Němski
A a	A	a, a	I i	i	i, i
B b, ī	b e j	ī, b	J j	j ó t	j, j
C c	c e j	ȝ c	K k	k a	f, k
Č č	č e j	tsch	Kh kh	kha	—
Ć č [h]	ć e j	—	Ł ł	e l	—
D d	d e j	ð, d	L l	e l	l, l
Dz dž [h]	dž e j	—	M m, m̄	e m	m, m
E e	e j	ɛ, e	N n, n̄	e n	n, n
Ě ě	ě t	—	O o	o	o, o
F f	e f	ʃ, f	Ó ó	ó t	—
G g	g e j	g, g	P p, p̄	p e j	p, p
H h	h a	h, h	R r í	e r	r, r
Ch ch, ch'	cha	ɸ, ch	Ř ř	er ž	—

Znamjo	Mjeno	Němski	Znamjo	Mjeno	Němski
S s	es	ß, ss	Y y	y*	ÿ, y
Š š	eš	sch	Z z	ſet	ſ, s
T t	tej	t, t	Ž ž	žet	(jour)
U u	u	u, u	Dž dž [ɥ]	dža	(dsch)
W w, w̄	w̄ ej	w, w̄			

Pismiki ,q (qu), v, x' naloža so jeno w cuzych slowach: n. př. Quirinus, Flavius, Alexander.

1. Hlōsnički ,a, e, o, ó, u' so zmjeħča: ja, je (= é), jo, jó, ju'.

2. Klačka nad suhlōsnikami ,b, ch', m̄, n̄, p̄, ſ̄, w̄' je připadna. (Za ,f̄' žaneho příklada nimamy; za ,ch' je jedyn: trjechić — trjech').

3. Suhlōsnički z bytnej (nuznej) klačku abo čarku su stajuje mjeħke: ,č, š, ž, dž, é, dž'; tehorunja j' a ,l'.

[Znamjo u wužiwa so wot južnych Serbow a Bołharjow we wšelakich' cuzych slowach: n. př. s. pakati šućeć, b. peñcerъ wokno.]

§ 123. Cyrilska azbuka, pornjo grichiskemu alfabetu zestajana, je tale:

grich.	cyr.	rusk.	mjeno	srbsk.
À A	À	а	az	a
(B)	Б	Б б	buky	b
B	В	в	wědy	w
Г	Г	г	glagoli	g
Д	Д	д	dobro	d
Ѐ E	Ѐ, є	е	jesti	é, je
(Z)	Ж	ж	žiwěté	ž
(z)	Ѕ	—	zělo	(z)
Z	З	з	zémlja	z
H Ȑ	—	—	—	—
Ѡ	—	—	—	—
(H)	Ѡ	и	iže	i
I	І	і	i	i
K	Ќ	ќ	kako	k
A	Ӑ	ӑ	ljudi	l

* ,Y', twerde ,i', ypsilon. — *Τ ψιλόν* rěka ,hole i'. Ale što to to je? Wěsće ničo druhe hač ,i bjez mjeħkeho přidycha'.

grich.	cyr.	rusk.	mjeno	srbsk.
<i>M</i>	М	м	myslité	m
<i>N</i>	Н	н	naš	n
<i>Ξ ξ</i>	—	—	—	—
<i>O</i>	О	о	on	o
<i>P</i>	П	п	pokoj	p
<i>R ρ</i>	Р	р	rči	r
<i>S C</i>	С	с	słowo	s
<i>T</i>	Т	т	twrdo	t
(<i>r</i>) <i>or</i>	ѹ	у	uk	u
—	Ѡ	—	jus	—
<i>Φ</i>	Ѳ	ѳ	fért	f
<i>X</i>	Х	х	chěr	ch
<i>Ѱ</i>	—	—	—	—
<i>Ѡ ω</i>	Ѡ	—	ot	—
—	҆	ц	ci	c
—	҇	ч	čerw	č
—	҈	ш	ša	š
—	ѿ,Ѱ	щ	šća	šć
—	Ҋ	ъ	jer	—
—	ҋ	ы	jery	y
—	Ҍ	ь	jeř	—
—	ҍ	ѣ	jati	ě
—	—	э	e	e (tw.)
—	Ѡ	ю	ju	ju
—	Ѡ	—	ją	—
—	Ѩ	я	ja	ja
—	Ѩ	—	ję	—
(<i>Ξ ξ</i>)	Ѣ	—	ksi	—
(<i>Ѱ</i>)	Ѱ	—	psi	—
(<i>Ѡ ω</i>)	Ѡ	ө	thita	—
(<i>r</i>)	Ѱ	v	ižica	(y).

Za ,qu, v, x staji ruske pismo KB, B, KC abo KZ.

Přisp. Pismik z, poprawom njewužitne znamjo, plaći runje tak wjele kaž z a namaka so w cyrilskich rukopisach druhdy na počatku слова, porědko wosředža: n. př. Ѡѡѡѡ, .

БОГИ. Zwoprědka je z wěsće, kaž grichiske č, jeno znamjo za ličnik 6 bylo: hač je jo někajki mudračk sobu do pismikow přijal (přir. § 124).

§ 124. Kaž grichiske pismiki, tak so tež starosłowjanske (pornjo nětčim cyfram) k poznamjenjenju ličbow nałožuja. Při tym so scěhorjad grichiskeho alfabetu zakhowa, a k dopjelnjenju zastupi na šestym měsće z (pornjo grichiskemu č), na džewječdžesatym y (pornjo grichiskemu q) a na džewječstotym u (porn. grich. →). Tak liča so jedniki wot a, džesatniki wot i (kotremuž so jedniki přizanknu), stotniki wot o; na pismikowy ličnik pak staji so **тилла** (‘) jako pónawadło, abo pismik so s dypkomaj wobda: n. př. ā abo ·ā· = 1, ē abo ·ē· = 2. Tysačniki započnu zaso z ličnikom ā, kotryž delka na lěwicy znamješko přidostanje: n. př. ā = 1000 atd. — Přehlad:

·a·	·e·	·i·	·o·	·e·	·z·	·č·	·u·	·ø·	·i·	(·ā·	·ē·)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(11	12)
·b·	(·к·а·	·к·е·)	·л·	(·л·а·	·л·е·)	·м·	·н·	·х·	·о·	·п·	·у·
20	(21	22)	30	(31	32)	40	50	60	70	80	90
·ф·	·с·	·т·	·о·у·	·ф·	·х·	·ѣ·	·ѡ·	·и·	·ъ·	·ѧ·	
100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000.		

Cyrkwinske lětopisy liča wot stworjenja swěta. Tehodla ma so wot podateje ličby kóždy raz 5508 wotéahnyć, hdýž cheemy lěto po našim časličenju postajić.

§ 125. 1. W pozdnišich cyrilskich rukopisach (a wudawkach) namakaju so wšelake njewužitne skrócenja slowow, při čimž je **тилла** tež nałožena: n. př. **БА** = **Богъ**, **СТ** = **Сватъ** *swejaty*. Je-li so pismik c sobu wupuščil, steji tam **словотилла**, kotaž ma tajki napohlad : n. př. **ГД** = **господь knjex**, **МЦ** = **месецъ месac**.

2. Tehorunja widžimy tam znamjenja přizynka abo akcenta, na grichiske (‘) podobne. Te same pak su přičinki serbskich a russkich přepisowarjow.

Přinoški maćičnych sobustawow.

W běhu lěta 1861 su sčěhowace sobustawy M. S. svój přinošk zaplačile:

A. Sobustawy I. rjadowne.

1. Na lěto 1861: k. Mróz, farař w Grunawje; k. Hórnik, tachantski vikar w Budyšinje; k. Bróška, farař w Budestecach; k. Wjenk, hajnik we Wysokoj; k. Ponich, kubleř w Mješicach; k. Jawrich, seminarist w Budyšinje; k. Buk, scholastik na tachantstwje w Budyšinje; k. Imiš, farař w Hodžízu; k. Kulman, wučeř we Wojerecach; k. Wiéaz, farař w Rychwaldzé; k. Pjech, senior na tachantstwje w Budyšinje; k. Rostok, wučeř w Drječinje; k. Seileř, farař we Łazu; k. Wjela, aktuar w Budyšinje; k. Wornač, kanownik a farař we Wotrowje; k. Sykora, kand. duchownstwa na Friedsteinje pola Kötzschenbrody; k. gymn. Guda; k. Kral, wučeř w Klukšu; k. Čabran, stražništr w Radebergu; k. Schmidt, podwyšk w Draždánoch; k. Libša, wučeř w Budestecach; k. Kral, wučeř w Ketlicach; k. Kocor, kantor w Ketlicach; k. Jenč, farař w Palowje; k. Lotze, dr. phil. w Lipsku; k. Räda, diakon w Mužakowje; k. Rabowski, kubleř w Pomorecach; k. Bjar, kubleř w Brézy; k. Propst, kubleř w Brézy; k. Bróška, farař w Křišovje; k. Rychtař, ryčník w Budyšinje; k. Fiedler, seminařski wučeř w Budyšinje; k. Henč, krajskodirekčijny pokladník w Budyšinje; k. Jakub, překupe w Budyšinje; k. Wjels, tachantski vikar a dopoldniši prědar w Budyšinje; k. Łušánski, gymnasiast w Prazy; k. Seyfert, sudniski w Rakecach; k. Wójčech Náprstek, měščan w Prazy; k. Mosig-Kłosopolski, ryčník w Lubiju; k. Pohonč, wučeř we Łuskú; k. Bergan, farař w Zdžarach; k. Lernet, farmaceut w Prazy; k. Hicka, wučeř w Ralbicach; k. Blažík, kubleř w Ralbicach; k. Herrmann, tachantski vikar w Budyšinje; k. Smola, kaplan w Ralbicach.

2. Na lěto 1860: k. Hórnik, tachantski vikar w Budyšinje; k. Krečmar, měščanski wučeř w Budyšinje; k. Garbař, wučeř w Minakale; k. Kürschner, wučeř w Bukecach; k. Seyfert, sudniski w Rakecach; k. Bergan, farař w Zdžarach; k. Blažík, kubleř w Ralbicach.

3. Na lěto 1859: k. Gólc, kand. duchownstwa w Budyšinje; k. Wornač, kaplan w Khrósćicach; k. Seyfert, sudniski w Rakecach.

4. Na lěto 1858: k. Bartko, wučeř w Nosačicach.

5. Na lěta 1857—1862: k. Smoleř w Budyšinje.

6. Na lěto 1862: k. Wjenk, hajnik we Wysokoj; k. Buk, direktor progymnasia w Draždánoch; k. Kouba, professor w Prazy; serbski seminar w Prazy; k. Mosig-Kłosopolski, ryčník w Lubiju; k. Wójčech Náprstek, měščan w Prazy; k. Janaš, kubleř w Mješicach.

7. Na lěta 1863—1865: k. Wójčech Náprstek, měščan w Prazy.

B. Sobustawy II. rjadowne.

1. Na lěto 1861: k. Buk, gmejnski prědkstejer w Zyjicach; k. Melda, wučeř we Wulkim Dažinje; k. Mlynk, wučeř we Wolešnicy; k. Domaška, kubleř w Komorowje; k. Michalk, wučeř w Kotecach.

2. Na lěto 1860: k. Mlynk, blidařski mištr w Zarčeu; k. Michalk, wučeř w Kotecach.

Maćica je dale wudała:

37. Pschedzenaf. Protýka sa Šser. 39. Genovesa. Rjane powjebańčego
bom na ljetu 1861. atd. w Budyšinje 1861.	40. Robinson atd. tot Kulmana.
bom. Protýka atd. na l. 1862. Bjez čísla: Šesc spěwów serbskich atd.
38. (37 tam je čiščefskizmylk.) Psched-
zenaf. Protýka atd. na l. 1862.	

W o p ř i j e ē e.

Hornjołužiska serbska ryčnica na přirunowacym stejišeu. Spisał

Dr. Pful. Zawod. Prěni džél. Zynkoslów . . . str. 3.
Přinoški mačičnych sobustawow „, 96.

N a w è š t k.

Towařstwo Maćicy Serbskeje chce so z wudawanjom dobrych narodnych a nawukownych spisow, kaž tež časopisa za nawjedžitość serbskeho luda starać. Teho dla je podpjeranje teho sameho na wšelake wašnje jara žadana a zaslužbna wěc. Do Maćicy móže kóždy w kóždym času přistupić, kiž jako sobustaw I. rjadownje 1 tol. a 10 nsl. abo jako sobustaw II. rjadownje 25 nsl. kóždolětnje pola pokladnika M. S. zaplaći. Za to dostawaja prěniši wšitke mačične knihi z časopisom, posledniši pak te knihi bjez časopisa. Kóždy sobustaw wotebjera sej potom spomnjene spisy pola knihiskładnika M. S. abo da sej je wot njeho wobstarać. Předsydstwo a wubjerk sydli w Budyšinje, hdžež so tež kóžde lěto srjedu po jutrach hlowna zhromadžizna wotbywa. W tu khwilu (po wuzwolenju w l. 1861) su we předsydstwje a wubjerku: ryčnik Rychtař, předsyda; knihikupe Smoleř, městopředsyda; vikar Hórnik, prěni sekretař; aktuar Wjela, druhí sekretař; překupc Jakub, pokladník a knihiskładník; seminarski wučeř Fiedleř, knihownik; progymnasiálny direktor Buk, redaktor časopisa; scholastik Buk; krajsko-direkcijný pokladník Henč; Dr. Pful; fararjo Imiš, Jenč a Seileř.

Maćične knihi noweho prawopisa.

W komissii J. E. Smolerja w Budyšinje.

1. *Časopis towařstwa Maćicy Serbskeje.* Lětnik I.—XIV. po 15 nsl. abo 24 zešiwkow po $7\frac{1}{2}$ nsl.
2. *Serbski slownik* wot Dr. Pfula. A—Sławnosć. 1857—1860. Štyri zešiwki po 20 nsl. Dokončenje wuńdze něhdže za lěto.
3. *Šesć spěvow serbskich* za tenor abo sopran z přewodom fortepiana wot K. A. Kocora. 10 nsl.
4. *Pěsen wo zwonu* wot Bjedricha Schillera. Zeserbščena k Schillero-wym stolětnym narodninam wot H. Dučmana. (Wosebity wočiš z Časopisa towařstwa Maćicy Serbskeje.) 1859. 2 nsl.